U ŧalukanya Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe (1996)

Milayo ya nṱhesa ya shango i wanala kha Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe (1996). Milayo iyi i na maanḓa u fhira na muphuresidennde, maanḓa ayo a fhira a dzikhothe na a muvhuso woṱhe.

Ndi milayo ine ya laya vhathu vha ḽino shango uri vha tea u farana nga nḓilaḓe. Mulayotewa wa shango wo itelwa u tsireledza roṱhe ri no khou tshila zwino na vhana vhashu vhane vha kha ḓi ḓo ḓa.

Ŧalukanyani hune ra bva hone.	Ri songo dovha vhukhakhi ha mulovha.	Mulayotewa washu u ri thusa uri ri elekanye nga vhumatshelo ha khwiṋe ha roṱhe khathihi na u vhu fhaŧa.

Riṋe, vhathu vha Afrika Tshipembe;

Ri dzhiela nṱha u shaea ha vhulamukanyi kha tshifhinga tsho fhelaho;

Ri ŧhonifha havho vhe vha tambulela vhulamukanyi na mbofholowo kha shango ḽashu;

Ri ŧhonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaŧa na u bveledzisa shango ḽashu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi ḽa vhoṱhe vhane vha dzula khaḽo, vho vhofhekanywaho vha vha huthihi naho vha sa fani.

Zwenezwo, nga kha vhaimeleli vho khethiwaho zwavhuḓi, ri khou ŧanganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuḽiki uri u—

- Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho ḓisendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukanyi ha matshilisano na pfanelo dza vhuthu;
- Fhaŧe mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re khagala hune muvhuso wo ḓisendeka kha lufuno lwa vhathu nahone vhadzulapo vho tsireledzwa nga mulayo nga nḓila I linganaho;
- Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhoṱhe na u vhofholola vhukoni ha muthu muṅwe na muṅwe; na
- Fhaŧa mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri ḽi kone u vha fhethu ho teaho sa muvhuso wo ḓiimisaho kha muŧa wa tshaka.

Shumisani pfanelo dzaṋu sa mudzulapo wa Afrika Tshipembe ni dovhe ni vhe na vhuḓifhinduleli ha u tsireledza pfanelo dza vhaṅwe.	Ḓivhani Mulayotibe Wa Pfanelo na Mulayotibe Wa Vhuḓifhinduleli.

Mudzimu tsireledza vhathu vhashu.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

Hosi katekisa Afrika.

Rainbow WORKBOOKS

ISBN 978-1-4315-0112-0

TSHIVENḒA HOME LANGUAGE
GRADE 5 – BOOK 2
TERMS 3 & 4
ISBN 978-1-4315-0112-0
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
10th Edition

Workbooks available in this series:

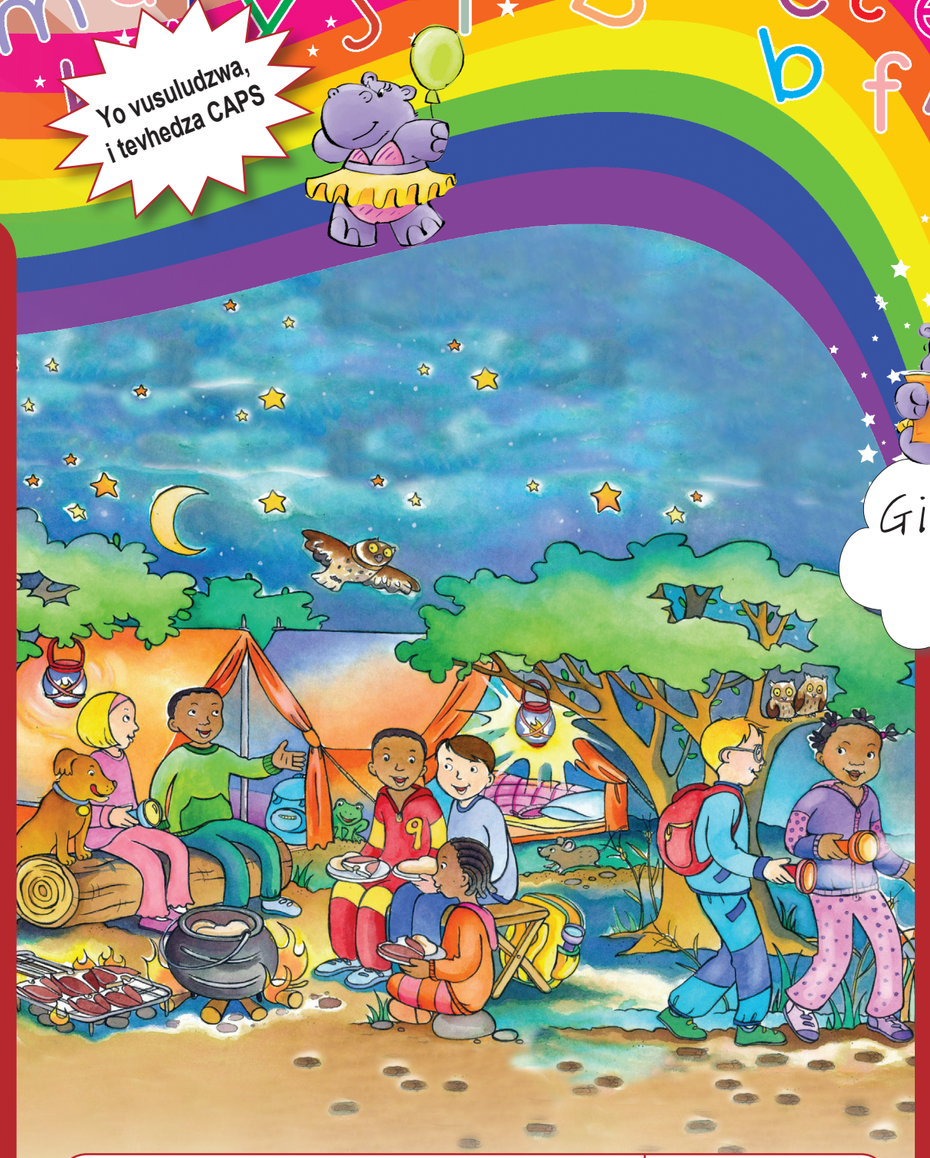
- *Grade R (in all official Languages);*
- *Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);*
- *Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);*
- *Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);*
- *Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and*
- *Grades 1 to 6 English First Additional Language.*

Gr5 TSH HL B2_Cover.indd 1

TSHIVENḒA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 5 Bugu ya 2

ISBN 978-1-4315-0112-0

Yo vusuludzwa, i tevhedza CAPS

Gireidi ya 5

TSHIVENḒA LUAMBO LWA HAYANI

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

Dzina:

Kiḽasi:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

2015/08/12 14:10:29

Vho Angie Mutshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa Pfunzo
ya Muteo

Bugu idzi dzo ṅwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanḓa nga Minista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipiḓa tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiṋisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshiṅwe tsha zwithu zwihulwane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudziswi nga Muhasho wa Gwama ḽa Lushaka.

Hezwi zwo ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzoṱhe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ḽa uri bugu idzi dzi ḓo thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe khathihi na u vha na vhuṱanzi uri vha khunyeledze kharikhuḽamu yoṱhe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze nḓila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo ḽi no bva ḽi mbiluni uri vhana vha ḓo ḓiphiṋa nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonevho, sa mudededzi, vha ḓo ḓiphiṋa na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Kunwalele

Ḓilugiseni

Rerani na tshigwada tshaṋu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yaṋu siani ḽa puloto, vhaanewa/vhabvumbedzwa na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Ṅwalani mvetamveto yaṋu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka ḽwa vhathetshelesivhaṱaleli, tshivhumbeo na phara iṅwe na iṅwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga ḽiṱo ḽa u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhaṅwe nga inwi kiḽasini na mudededzi waṋu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u ṱola mupeleḓo na ndongazwiga.
Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Aṋḓadzani

Ṅwalani mvetamveto yaṋu ye ya dzudzanywa na u lulamiswa, sa one maṅwalwa a u khunyeledza.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Tenth edition 2020

ISBN 978-1-4315-0112-0

This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

GR3 TSH HL B2_Cover.indd 2 2019/08/12 11:10:42

Gireidi ya 5

Rainbow WORKBOOKS

Lambo lwa hayani

NGA TSHIVENḒA

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENḒA

Bugu ya 2

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 1 2019/10/23 10:05:12

TSUMBANḐILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiṅwe zwiko zwi re hone. Kha vha ṱole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha ṱanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buḓa na kharikhuḽamu. Ri na fulufhelo ḽa uri vha ḓo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedzwa sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḓo ṱangana na migaganyo ya zwine zwa ḓo funzwa kha sekele iṅwe na iṅwe ya vhege idzi mbili kha masiaṱari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele iṅwe na iṅwe ya vhege mbili yo vhekanywa uri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

1 U thetshelesa na U amba (Oraḽa) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ṋewa zwikhala tshifhinga tshoṱhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuṱanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoṱhe zwa u ita nḓowenḓowe dza u tou amba.

2 U vhala na U ṱalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i ṱoḓa uri vhagudi vha vhale na u ṱalela zwibveledzwa zwa maṅwalwa magede na tshaka dza maṅwalwa magede kha sekele iṅwe nɑ i iṅwe na iṅwe we ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiṱori zwipfufhi), foḽokuḽoo (ngano), nganetshelomuṋe, maṅwalo, imeiḽi, zwiṅwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannḓa, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, maṅwalwa a u ṱuṱuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzanḓila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i toda uri vhagudi vha vhale maṅwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuḽu, nyolo, mepe wa mihumbulo, tshati dza mutsho, phosiṱara, nḓivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḓo wana hu na zwibveledzwa zwa maṅwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

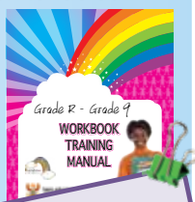
3 U ṅwala na U ṋekedza – awara 4 kha sekele ya tsha vhege 2 (mbili)

CAPS i ṱoḓa vhagudi vha tshi ita nḓowenḓowe dza u ṅwala tshifhinga tshoṱhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ṅwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ḓo ḓuḓumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ṅwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i vha ṋea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiteṅwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iṅwe na iṅwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzhenisa na nḓowedzo nngede dza sekele iṅwe na na iṅwe ya vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela u dzhielanzhele dza u ṱalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi ṱoḓa tsivhudzo iṅwe kha vha ṱole Workbook Training Manual.

Z w i r e n g o m u

Thero ya 5: Maṅwalwa a tshakatshaka

Zwiṱori
Themo ya 3: Vhege 1 - 2

65 Tshifhinga tsha u vhala 2
U amba nga nganea.
U topola muanewa, puloto na mulaedza.
U vhala zwe zwa ṱumbulwa kha nganea.
U fhindula mbudziso dzo tou livhaho dzi no kwama nganea.
U amba nga ṱhoho ya maṅwalwa.
u topola muhumbulo wa maṅwalwa.

66 Vhushaka 4
U ṅwala phara i re na ṱhoho na mafhungomatikedzi.
U ṅwala manweledzo.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U shumisa masala a vhushaka.
U topola ṱhalutshedzo dza mafanyisi.

67 U sengulusa bugu 6
U rera nga vhaanewa, puloto na fhethuvhupo zwa bugu.
U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tsenguluso.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a no bva kha phara.

68 U ṅwala tsenguluso 8
U ṅwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.
U topola maiiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.
U shandula maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho a vha kha tshifhinga tsha zwino.
U ṅwala mafhungo a tshi shumisa mapfanisi one.
U paḓula maipfi a bva madungo.

69 Tshiṅwalwa tsha dayari 10
U amba nga dayari.
U vhala tshiṅwalwa tsha dayari.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiṅwalwa tsha dayari.
U topola phambano vhukati ha nganea, nganeavhutshilo na tshiṅwalwa tsha dayari.
U topola tshifhinga tsho fhiraho na maṱumi.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

70 Kha ri sike zwithu 12
U ṅwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.
U shumisa maṱaluli, maḓadzisi na maṱanganyi kha u vhumba mafhungo.
U shumisa masalambuelamurahu.

71 Vho Nelson Mandela - nganeavhutshilomuṋe 14
U rera nga phambano vhukati ha nganeavhutshilomuṋe na nganeavhutshilo.
U rera nga phambano vhukati ha nganea, tshiṅwalwa tsha dayari na nganeavhutshilo.
U vhala zwe zwa ṱumbulwa kha nganeavhutshilo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama nganeavhutshilomuṋe.
U topola pfanywa.
U topola muhumbulo muhulwane na mihumbulomitikedzi kha phara.
U wana ṱhalutshedzo dza maipfi na mafurase.
U bula muhumbulo wawe.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

72 Nganeavhutshilo 16
U ṅwala nganeavhutshilo ya khonani.
U vhekanya mafhungomatsivhudzi.
U shumisa zwiga zwa u vhala.
U shumisa mirero na maidioma.

Ma walwa magudisi
Themo ya 3: Vhege 3 - 4

73 U kungwa 18
U amba nga zwipiḓa zwa khungedzelo.
U rera nga khungedzelo.
U vhala khungedzelo ya muṱaṱisano wa u dizaina khungedzelo.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama khungedzelo.
U sikena khungedzelo.

74 Itani khungedzelo 20
U pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelo.
U topola ṱhukhufhadzo ya maipfi.
U ṅwala zwivhumbeo zwone zwa maṱaluli.
U ita ndongazwiga mafhungoni a tshi shumisa khoma na zwiḓevhe.

75 Zwiḽiwa, matakadzambilu! 22
U amba na tshigwada tshawe nga risipi ine a i funesa.
U vhala khungedzelo ya zwiḽiwa zwa thangelatshiswiṱulo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U ṅwala mafhungo sa maambiwa.

76 Khungedzelo ya ṋotshi dza mutoli 24
U pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelo.
U ita khungedzelo a tshi shumisa maipfi na mafurase o tou lumbamaho khathihi na maipfi na mafurase a nṋe muṋe.
U ṅwala mafhungozwao.

77 Thyetha ya vhana 26
U amba nga phambano vhukati ha fiḽimu na ṱano ḽi no tou ṱalelwa.
U amba nga ṱano ḽe a vhuya a ṱalela khathihi na u ṱuṱuwedza tshigwada tshawe uri tshi ḽi ṱalelevho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U ṱalutshedza ṱhalutshedzo dza mafurase.

78 Thyetha yangavho 28
U pulana khungedzelo ya ḽitambwa ḽa tshikolo.
U ṅwala khungedzelo ya ḽitambwa ḽa tshikolo.
U dzudzanya khungedzelo.
U topola maiti na maḓadzisi.

79 Muṱaṱisano wa khomphyutha 30
U rera nga u dzhena miṱaṱisanoni.
U amba nga ndeme ya khomphyutha.
U vhala khungedzelo ya u ita khomphyutha ntswa nahone i sa fani na dziṅwe.
U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo.
U livhanya mafurase na maipfi e a shumiswa kha khungedzelo.

80 Dizaini yanga nṋe muṋe 32
U topola ṱhalutshedzo dza mafurase e a shumiswa kha khungedzelo.
U ṅwala ṱhalutshedzo pfufhi ya dizaini ya khomphyutha.
U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa maiti one.
U pulana, u ita na u dzudzanya khungedzelo ye ya itelwa muṱaṱisano.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH5.indd 1 2019/10/23 10:05:14

Tshifhinga tsha u vhala

Kha ri ambe

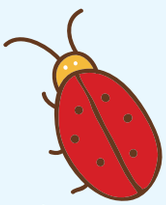
Anetshelani kiḽasi nga nganea ye na vha ni tshi khou i vhala. Ni vhe na vhuṱanzi uri ni vha vhudza dzina ḽa nganea iyi, vhaanewa vhayo, hu bvelela mini kha nganea, mulaedza wa nganea na uri ndi nga mini vha kiḽasi yaṋu vha tshi tea u i vhala.

Kha ri vhale

TSHIKWEKWETE NANḐONI

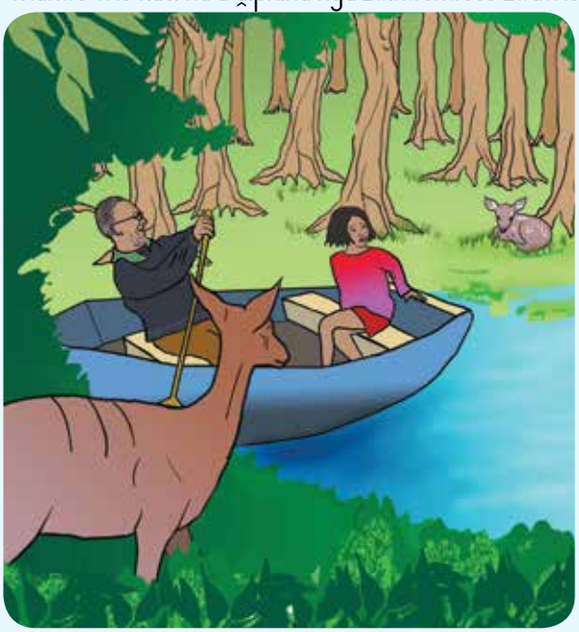
Muṅwali: Ramadzivha Raele

Mukalaha Vho Jimisi vho vha vha tshi dzula na mukegulu wavho khathihi na muḓuhulu wavho Azwibali henefha shangoni ḽa Mabveṱe. Vho Jimisi vho shuma tshikhuwani kha mukhuwa we a vha a tshi funesa u rea khofhe madamuni nga tshikwekwete. Vho Jimisi vho aluwa vhe muhaga vhukuma a sa kundwi nga tshithu. A vho ngo lenga u kona u veka nga tshikwekwete lwe vha vho ita vha tshi ya u rea khovhe nga vhone vhane. Afha hayani vho vha vha tshi dzulela u anetshela uyu muḓuhulu wavho Azwibali nga zwe vha ḓiphina ngazwo musi muṱamvu u tshe na ṱhodzi.

Azwibali vhu nga na dzina ḽi ḽawe, o ḓo vhuya a tamavho u ya u tou vhona zwe makhulu wawe vha dzulela u mu zuwela. Nga Mugivhela muṅwe, vho mbo ḓi tou ri, vhusiku sala nḓuni vha livha Nanḓoni. Vho swika nga maṱavhelo, vha wana vhaṅwe vhe kati na u ḓiphina nga zwikwekwete zwavho.

Vho Jimisi a vho mbo ngo vhuya vha tshinya watshi, vho mbo ḓi nyanyuwa vha amba na muṅwe muṋe wa zwikwekwete vha namela na muḓuhulu wavho. Vha tshimbila vha tshi mu zuwela zwe vha vha vha tshi ita musi vha sa thu awela mushumoni wavho. Musi vha tshi vhuya, vha humbela u dovha vha huma vha tshi tou veka nga tshikwekwete vhone vhane. Muṋe wa tshikwekwete ha ngo vhuya a vha na thidza nge a ḓivha vha tshi kona u veka. Vho mbo ḓi ṱuwa na Azwibali vha tshi khou vhonelelwa nga vhaṅwe khathihi na ene Azwibali. Vha tshimbila vha tshi vhona phukha dzo fhambanaho na miri yavhuḓi i re henefho nga tsini vha tshi ya khunzikhunzini ya damu. Vha vhona ngwena dzo vhamba muṱavhani. Nga dakalo vha thoma u dzi vhidzelela vha tshi dzi imisela na zwanḓa. Ngwena idzo dza dzhena maḓini nga luvhilo luhulu.

Vho Jimisi vha thoma u tshuwa nge vha si ḓivhe uri dzo yela ngafhi. Vha thoma u veka vha tshi humela murahu, nungo dze ndi bva vhubvo. Vhuiwa ho vha ho no vha kule ngeno Vho Jimisi a vha tsha kona. Tshikwekwete tsho mbo ḓi thoma u thengathenga tsha vhinuwa vha wela maḓini vhoṱhe. U bambela zwe vhutoto, vha thoma u nwela khothe vhuvhili havho, ha mbo ḓi vha one maele.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 2 2019/10/23 10:05:16

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

a) Nanḓoni yo ambiwaho afha kha tshiṱori ndi mini?

b) Azwibali na makhulu wawe vho vha vha tshi dzula ngafhi?

c) Ndi zwifhio zwe mukhuwa wa Vho Jimisi a vha a tshi zwi funesa?

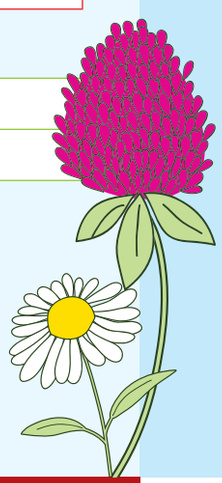
d) Ndi mini zwe vha vhona musi vhe kha tshikwekwete? Bulani zwiraru.

e) Ndi ngani ngwena dzo shavhela maḓini?

f) Muṱamvu u tshe na ṱhodzi zwi amba mini?

g) Ni vhona u nga ndi ngani Vho Jimisi vho tshuwa?

h) Ḽo vha ḽi ḓuvha ḽifhio ḽa vhege musi avha vhavhili vha tshi nwela khothe?

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 3 2019/10/23 10:05:17

Vhushaka

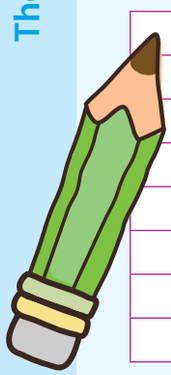

Kha ri ṅwale

Vhaanewa vha re tshiṱorini itshi ndi vha mirole mivhili yo fhambananaho – fhedzi vha na vhuṱama ha tshipentshela.

Ṅwalani phara nga vhuṱama ha tshipentshela hune na vha naho na makhulu waṋu vha mukalaha kana makhulutshisadzi kana na muṅwe muthu muhulwane. Ni vhe na vhuṱanzi uri ni na fhungo ḽi re ṱhoho khathihi na mafhungomatikedzi ane a ri vhudza zwinzhi nga fhungoṱhoho.

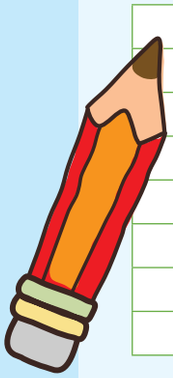

Kha ri ṅwale

Anetshelani hafhu lungano nganea ya Tshikwekwete Nanḓoni. Ambani uri ho bvelela mini, ndi vhonnyi vhaanewa na uri mvelelo dzo vha dzifhio. Ḓivhudziseni uri no dzhenisa mafhungomatsivhudzi mahulwane naa na uri muthu ane a khou vhala zwe na ṅwala u a kona u pfesesa mbuno khulwane naa? Ṅwalani mafhungo maṱanu.

Musi ri tshi **nweledza** kana **u pharafureisa** tshithu, ri shumisa maipfi ashu kha u bvisela khagala mihumbulo mihulwane. Fhedzi ri anzela u nweledza tshiṱori tshoṱhe ra pharafureisa tshipiḓa tshi no bva tshiṱorini.

Kha ri ṅwale

Maipfi o swifhadzwaho a amba mini? Nangani ṱhalutshedzo yone i tshi bva kha mutevhe u re kha tsha u ḽa. Ṅwalani maipfi a re na muvhala kha (ṱhalusamaipfi) yaṋu.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 4 2019/10/23 10:05:19

Ḓuvha: _____

nyelelwa	u onyana
tshilomondundu	Ḽi vho swifhala
luswaṱhaswaṱha	vhudzumbamo
vhukhudo	u hwala zwi lemelaho
gagamisa	ho fhumuliwa
honyekana	zwine ra elelwa; zwa kale

Kha ri ṅwale

Ṱanganyani maipfi ni tshi shumisa tshine kana vhane.

Makhulu wanga vha na tshikwekwete. Vhathu vhavhili vha a fhelela.

Havha ndi makhulu wanga. Vha na vhuṱali nga maanḓa.

Ro ya tshiṱangadzimeni. Tshi na lunako lu no mangadza nga maanḓa.

MASALA A VHUSHAKA (MASALAVHUSHAKA)

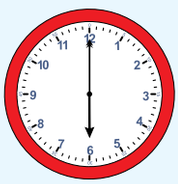
Ri shumisa masala a vhushaka a tshi kwama madzina e a bulwa u rangani, ri vha ri tshi khou bula zwinzhi nga madzina aya.

Ri a a shumisa na kha u ṱanganya mafhungo mavhili kana manzhi. Ri a shumisa kha u amba nga vhathu kana zwithu.

Kha ri ṅwale

Hannah uri magabelo vhu edza mudivhitho wa watshi.

U vhambedza kutshimbilele kwa watshi na phosho ya magabelo. Mbambedzo iyi i sumbedza uri magabelo vhu gekha tshikwekwete vhu tshi tou ongolowa nahone hu na vhudivhitho nṱha ha maḓi.

Ḽiambele ndi ndila ya kuambele ine khayo ha vha na u dzumba luambo. Ḽiambele a Ḽi na pfunzo khaḽo. Maipfi ane a shumiswa a amba zwi re khagala.

Hu na ḽiṅwe ḽiambele tshiṱorini itshi: *Muṱamvu u tshe na ṱhodzi.*

U khou vhambedza tshanḓa tshawe na mini?

Mbambedzo iyi i sumbedza mini?

Ni vhona u nga tshanḓa tshawe tshi fhambana nga mini na tsha makhulu wawe?

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 5 2019/10/23 10:05:20

U sengulusa bugu

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

Bugu ine na i funesa ndi ifhio? Ṱalutshedzani kiḽasi nga bugu iyi: fhethuvhupo hayo, vhaanewa/vhabvumbedzwa, puloto na uri ndi nga mini bugu iyi yo tea u vhaliwa.

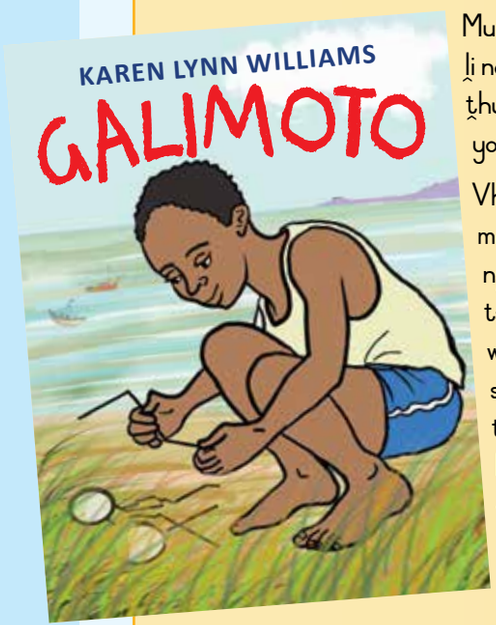

Kha ri vhale Vhalani tsenguluso ya bugu i tevhelaho.

Tsenguluso ya bugu i vhudza vhathu uri bugu iyi i amba nga mini. Musengulusi (muthu ane a khou ṅwala tsenguluso) u anzela u ri vhudza murole we bugu ya ṅwalelwa wone. A nga kha ḓi amba uri u vhona bugu iyi yo ṅwalwa zwavhuḓi naa kana hai, i a takadza na uri luambo lwayo lu a konḓa kana lu a leluwa.

Galimoto
nga Karen Lynn Williams

Muṅwe mutukana u tibula bogisi ḽa madzanga, a bvisa ḓaraṱa dza u ita galimoto (ipfi ḽi no shumiswa Malawi ḽi no amba tshikurukuru). A wana uri ḓaraṱa i re hone ndi ṱhukhu. A mbo enda a tshi mona na muḓana wa hawe a tshi ṱoḓa ḓaraṱa. U ḓo wana yo linganaho?

Vhavhali vha tshiṱori itshi vha tea u pfesesa dakalo na mbofholowo zwine uyu mutukana a vha nazwo khathihi na u shumisa muhumbulo wawe. Fhedzi vha nga nyeṱhiswa nga u humbulela hune vhahulwane vha ita kha mutukana uyu musi a tshi tsa a tshi gonya mavhengeleni na zwikirepeni. Nṋe ndo vha ndi na muhumbulo wa uri muḓanani muṱuku ngaurali, u ḓo vha e muthu a no ḓivhiwa lune vhathu vha si humbulele uri ha fulufhedzei. Fhedziha, tshiṱori itshi tshi a nyanyula nahone tsho ṅwalwa zwavhuḓi. Zwifanyiso zwatsho zwo naka vhukuma nahone zwi bvisela khagala uri Malawi ndi shangoḓe.

Tsha u thoma tshe tsha ntakadza ho vha dakalo ḽine uyu mutukana a vha naḽo ngeno a si na tshawe – u ṱanganelana ha bogisi ḽa madzanga na maluvhi awe zwo vha zwi tshi mu takadza u fana na musi muthu o ya u renga thoyi vhengeleni ḽa *Toys 4 Us* – kana zwa fhira izwo, hu na vhane vha nga ralo! Zwi tou nga zwiṱukuṱuku zwine muthu a vha nazwo zwi fhedza zwi zwone zwine a zwi funesa. Zwi tou nga zwo ḓi ralovho na kha vhana ngauri vha a swika hune vha nanga thoyi nthihi kana mbili dzine vha dzi funesa naho vhe na dziṅwe nnzhinnzhi; ndi vhana vha tou ralo, vhana ḽifhasini ḽoṱhe vha tama u vha na zwithu zwa tshipentshela lune bugu iyi nda vhona yo zwi bvisela khagala tshoṱhe.

Heyi ndi bugu ine ya nga takalelwa nga vhana vha miṅwaha ya ṱahe u swika kha ya fumi. I ri fha tshifanyiso tsha vhathu na kutshilele kwavho. Luambo lwayo hu na hune lwa konḓa, fhedzi muvhali u ḓo kona u pfesesa uri maipfi magede a amba mini.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 6 2019/10/23 10:05:23

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Vhalani mbudziso ni ṅwale phindulo.

Dzina ḽa bugu ndi ḽifhio?

Bugu iyi i amba nga mini?

Uyu mutukana u dzula shangoni ḽifhio?

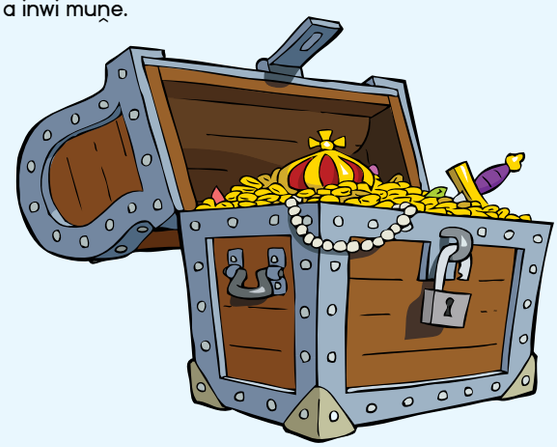
Uyu mutukana o humbula u ita mini?

Ni nga i vhala iyi bugu? Ṅwalani phara ni tshi tikedza phindulo yaṋu.

Kha ri ṅwale Maipfi a re na muvhala a amba mini? Nangani ṱhalutshedzo yone kha mutevhe u re kha tsha u ḽa. Ṅwalani maipfi a re na muvhala kha dikishinari yaṋu ni kone u a shumisa kha u ṅwala mafhungo a inwi muṋe.

madzanga	mashangoni oṱhe a ḽifhasi
nyeṱhiswa	a ṱuṱula dzangalelo
nyanyula	u ita zwithu u na muṅwe
ṱanganelana	thundu ine muthu a i dzhia sa yoneyone
khagala	a zwo ngo dzumbama
tshikurukuru	moḓoro wa ḓaraṱa
ḽifhasini ḽoṱhe	u vhulaha dzangalelo

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 7 2019/10/23 10:05:24

U ṅwala tsenguluso

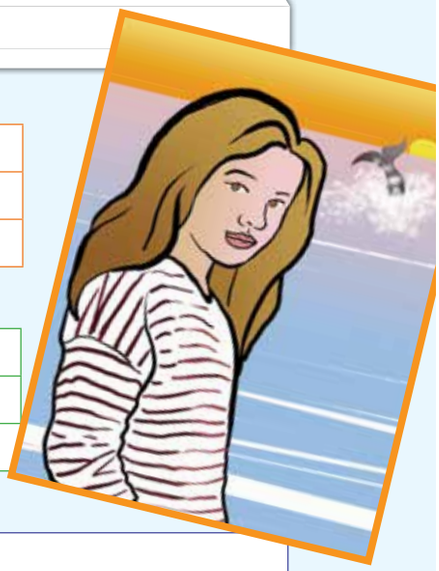
Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala tsenguluso ya mafhungo e a ṱumbulwa kha *Tshikwekwete Nanḓoni nga Sarah Lean: Ramadzivha Raele.*

Dzina ḽa bugu

Muṅwali

Vhaanewa: Ndi vhonnyi? No pfa ni tshi vha takalela? Vho ita uri ni ḓipfe nga nḓila ifhio?

Puloto: Hu bvelela mini? Zwo vha zwi tshi takadza, u ofhisa, i a nyanyula u i vhala?

Ndi tshipiḓa tshifhio tsha mafhungo aya tshine na tshi takalelesa?

Ni vhona u nga bugu ya hone ni nga i takalela? Ngani?

Ni vhona u nga itshi tshiṱori tshi na pfunzo? Hu na zwe na guda kha mafhungo aya?

Ni nga themendela bugu ya hone kha khonani yaṋu? Ngani?

Nweledzani kuvhonele kwaṋu malugana na mafhungo aya nga fhungo ḽithihi fhedzi ni ite na u a ṋea vhuimo nga ṋaledzi.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 8 2019/10/23 10:05:26

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Talelani maiiti a tshifhinga tsho fhiraho a re kha phara iyi.

Mudededzi vha Jamal, Mufumakadzi Vho Sampson vha humbela vhabebi uri vha ḓe muṱanganoni. "Vhone khotsi a Jamal na vhone mme awe," vha ralo vha tshi amba, "Jamal u tea u khwiṋisa kushumele kwawe kha mupeleṱo, mbalo na ngudakutshilele. Ha thetshelesi." Yone yo vha i ngoho. Jamal o vha a tshi balelwa u ḓiṋea tshifhinga tsha u pfesesa mukovho wa mutapatila, nyendo dza vhatandulamashango kana mupeleṱo. Tshe a vha a tshi tshi funesa ho vha hu bureiki, he a vha a tshi tamba nga bola yawe ya ragibii. Vhabebi vha Jamal vha mu vhudza uri a sie bola yawe hayani. Zwa ita uri a ṱungufhale vhukuma. O vha a sa koni u tshila a si na bola iyi. A thoma u sa tsha amba na muthu kiḽasini. Nga bureiki o vha a tshi vhonala u ima e eṱhe u ṱungufhala hawe hu tshi vhonala maṱoni na kha u revha ha mahaḓa. Vhabebi vha ri, "Ri tea u wana nḓila ya khwiṋe hafha fhethu." Vha ḓa na pulane ye vha i shumisa lwa tshiphirini.

Kha ri ṅwale Dzhenisani maiti a re kha tshifhinga tsha zwino vhudzuloni ha maiiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho mafhungoni aya.

Liṅwe ḓuvha mudededzi Vho Sampson vha ḓivhadza mueni wa tshipentshela afha kiḽasini – Brian Habana! Jamal a takala na zwikunwe! Brian Habana a amba nae a mu vhudza uri arali a tshi ṱoḓa u vha mutambi wa biko wa ragibii, u tea u shumesa kha mbalo, mupeleṱo na dziṅwe thero dza afha tshikoloni.

Kha ri ṅwale Talelani maiti one mafhungoni aya.

- Brian Habana u amba/u ambi na Jamal.
- Nga bureiki, Jamal tshi/u ima e eṱhe o ṱungufhala.
- Vho Simpson vha vhudzisa/vha vhudzisi he Jamal a vha o ya hone.
- Habana lu/u vhona u nga a nga kona u thusa Jamal.
- Vhabebi vhanga zwi/vha a zwi ḓivha uri Vho Simpson vho lingedza u nthusa.

Kha ri ṅwale Ṱhukhkanyani maipfi aya a bve madungo. Bulani ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe, ni vhande zwanḓa ni tshi sumbedza hune dungo ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽi ngafhi. Ni kone u ṅwala iḽo ipfi, ni tshi sumbedza madungo aḽo (tsumbo: lu/do/ngo).

tshifanyiso	muṅwali	muanewa	fhethuvhupo	puloto

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 9 2019/10/23 10:05:28

Tshiṅwalwa tsha dayari

Tshiṅwalwa tsha dayari tshi ṱalutshedza zwiitei zwi no itea vhutshiloni ha muṅwali, zwi tshi tevhekana nga kubvelele kwazwo. Muṅwali u shumisa madzina (kha u ṱalusa vhathu, zwithu na zwipuka), maṱumi (nga murahu, nga vhuya, tsha u thoma) na tshifhinga tsha zwino. Maiiti a anzela u shuma sa maipfi a nyito.

Kha ri ambe Ni na dayari?

Arali ni nayo, ndi zwifhio zwine na ṅwala dayarini yaṋu.
Arali ni si na dayari, no vha ni tshi nga ṅwala zwifhio arali no vha ni nayo?

Kha ri vhale Vhalani tsengulusa ya bugu i tevhelaho.

Dayari yanga

Ndi vhege ṱhanu tshee nda ṅwala zwiṅwe zwithu hafhano. Ṅwedzi woṱhe wo vha wo tsitsikana! Khaladzi a khonani yanga o ri humbela uri ri mu thuse u lugisela phathi yawe ya ḓuvha ḽa mabebo. Ho vha riṋe vhe ra ita zwa mavhone na muzika, khathihi na zwiḽiwa na khoḽoḓirinki (nyamunaithi) dza vhathu vha fuiṋa. Phathi iyo yo vha i khulu. Ro tshina na u tamba na u fhufha kha khasiḽi i no ri ṱhakhisa.

Hu si kale, tshikolo tsha mbo ḓi vala. Ḓuvha ḽe tsha vala, roṱhe ro ita muṱaṱisano wa mugidimo wa u buḓa na shango wa zwigwada zwa tshikoloni tshashu. Ri tshi fhedza, nṋe na khonani dzanga ro ya damuni. Na hafu ya kiḽasi yashu na yone yo ya ngauri ho vha hu si kule. Ro swika ra tamba bola, ra thetshelesa muzika ra ḓiphiṋa vhukuma nga ḓuvha ḽashu ḽa u thoma ḽa holodei.

Nga matshelo ndo ya lwanzheni na khonani yanga. Ndo pfa ndi na mashudu nga maanḓa ngauri ndo vha ndo no ya lwanzheni luthihi fhedzi vhutshiloni hanga. Maḓuvha mavhili a u thoma o vha e a nṱha, ḓuvha ḽo vha ḽo tsha zwavhuḓi nahone maḓi a tshi khou dudela. Khathihi fhedzi ya mbo ḓi thoma u na. Nṋe na khonani yanga ra thoma u fhaṱa phaziḽi (khanganyisa) ya zwipiḓa zwa 1 000 ye khonani yanga a vha o tou fhiwa nga ḓuvha ḽawe ḽa mabebo. Lwanzhe lwo vha lu tshi rothola lwa u tou tshea fhedzi nda bambela nṋe. Ndo vha ndi sa ṱoḓi u ḓisola nga murahu uri a tho ngo bambela lwanzheni ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Ro no vhuya tshikoloni zwino, nahone ro salelwa fhedzi nga vhege nṋa uri ri ṅwale mulingo wa mafheleloni a ṅwaha. U nga vhuya wa humbula uri vhadededzi a vha tsha ḓo ri fha tshuṅwahaya. Vha nga si zwi ite! Ndi na phurodzhekithi ya ḓivhazwakale hezwi ndi hafha. Ndi mushumo muswa ngeno ho ṩala vhege nṋa fhedzi ri tshi ṅwala mulingo. Ndi tou tama arali vhadededzi vhashu vha tshi ita zwa mvusuludzo ya mushumo nṱhani ha tshuṅwahaya!

Vho no hangwa uri na vhone vho vhuya vha vha vhana?

Kha ri ṅwale Ni vhona u nga tshipiḓa itshi tsha maṅwalwa ndi mini? Itani thiki kha phindulo yone.

muvhigo wa bugu		nganeapfufhi		nganeavhutshilomuṋe		tshiṅwalwa tsha dayari	

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 10 2019/10/23 10:05:31

Ḓuvha:

Tikedzani phindulo yaṋu.

Ni vhona u nga muṅwali u na miṅwaha mingana? Bulani uri ndi ngani ni tshi ralo.

Ndi zwifhio zwe ene na vhaṅwe vha kiḽasi yawe vha ita nga ḓuvha ḽa u thoma ḽa tshikolo?

Uyu muthu u a ḓiphiṋa nga u bambela? Ni zwi ḓivha nga mini?

Vhuḓipfi hawe ndi hufhio malugana na vhadededzi? Bulani uri ndi ngani ni tshi ralo.

U thoma dayari yawe nga u amba uri ndi kale a sa athu ṅwala tshithu khayo. Ni vhona u nga ndi nga mini zwo mu dzhiela tshifhinga tshilapfu ngaurali?

Musi tshikolo tsho vala ene na khonani dzawe vho ita zwa u ṱumekanya phaziḽi musi wa mvula. Ṅwalani mitaladzi mivhili ni tshi amba uri ni nga ita zwifhio arali mvula i tshi nga na musi ni kha holodei.

Talelani maiti maṱanu a re kha tshifhinga tsho fhiraho a re kha tshiṅwalwa tsha dayari itshi. Ni tangedzelevho na maṱumi oṱhe.

Kha ri ṅwale

Wanani maipfi a no bva kha mafhungo a dayari ane a vha na ṱhalutshedzo dzi no fana na dza mafurase a tevhelaho.

u ḓalesa ha zwithu	
i tshi ri fhufhisela nṱha	
zwipiḓa zwi no ṱumiwa zwa ita tshivhumbeo	
mushumo wa tshikolo u no itwa hayani	
u rotholesa	
u dovhololа mushumo	

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 11 2019/10/23 10:05:33

Kha ri sike zwithu

Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala tsenguluso ya bugu ye na vhala. Shumisani fureme i re afho fhasi kha u i ṅwala.

Dzina _____

Muṅwali _____

Vhaanewa: Ndi vhonnyi? No pfa ni tshi vha takalela? Vho ita uri ni ḓipfe nga nḓila ifhio? _____

_____

_____

_____

Puloto: Hu bvelela mini? Zwo vha zwi tshi takadza, u ofhisa, i a nyanyula u i vhala? _____

_____

_____

_____

Ndi tshipiḓa tshifhio tsha mafhungo aya tshine na tshi takalelesa? _____

_____

_____

_____

Ni vhona u nga bugu ya hone ni nga i takalela? Ngani?

_____

_____

Ni vhona u nga itshi tshiṱori tshi na pfunzo? Hu na zwe na guda kha mafhungo aya? _____

_____

_____

Ni nga themendela bugu ya hone kha khonani yaṋu? Ngani? _____

_____

_____

_____

Nweledzani kuvhonele kwaṋu malugana na mafhungo aya nga fhungo ḽithihi fhedzi ni ite na u a ṋea vhuimo nga ṋaledzi.

_____

_____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 12 2019/10/23 10:05:35

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Shumisani maṱaluli, maḓadzisi na maṱanganyi a re zwibogisini na madzina na maiti a inwi muṋe kha u vhumba mafhungo maṱanu.

Kha ri ṅwale

Shumisani masalambuelamurahu a re tshibogisini tsha maipfi kha u fhedzisa mafhungo. Ni kone u talela muthu, vhathu kana dzina ḽine ḽisala ḽa khou amba ngae.

nṋe muṋe	ene muṋe	riṋe vhaṋe	inwi muṋe
yone iṋe	vhone vhaṋe		

Masalambuelamurahu ndi masala ane a vha na mutshila -ṋe. Masala aya a pfi ndi masala a mbuelamurahu ngauri a sumbedza "u humela murahu" ha nyito kha ṋefhungo kana tshiitwa.

Nda ita mushumo wa ḓivhazwakale nga ..... na ene a ita wawe nga .....

Ro ya lwanzhe ra bambela nga .....

Mukomana wa khonani yanga o dzudzanya phathi nga .....

Ni khou ṱoḓa u fhedzisa phaziḽi nga .....

Ntsavhutavhi yo pfukela seli ha tshiṱangadzime nga .....

Ndi mafhungo mahulwane uri ..... vha pfesese zwine vha tea u ita.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 13 2019/10/23 10:05:36

Vho Nelson Mandela – nganeavhutshilomuṋe

Kha ri ambe

Hu na muthu ane na mu tama vhutshiloni?

Ṱalutshedzani kiḽasi uri ndi nnyi.

Ṱalutshedzani kiḽasi uri ndi nga mini ni tshi tama u vha uyu muthu. U na mvumbo dzifhio dzavhuḓi dzine dza mu ita uri a vhe a sa fani na vhaṅwe.

Rerani, ni kha zwigwada zwa vhoiwe, nga phambano vhukati ha nganeavhutshilo na nganeavhutshilomuṋe.

Zwino rerani nga phambano vhukati ha nganea, tshiṅwalwa tsha dayari na nganeavhutshilo.

Nganeavhutshilo ndi ḽiṅwalwa ḽine khaḽo muṅwali a ri vhudza nga vhutshilo ha muṅwe muthu muḓivhalea. Nganeavhutshilo i amba nga hune uyu muthu a wanala hone; u kwama hani vhaṅwe ngae; ya mba nga zwidodombedzwa zwawe; nahone i amba nga vhuḓipfi ha muṅwali malugana na muṅwaliwa.

Kha ri vhale

Nelson Rolihlahla Mandela vho bebwa muḓanani u re tsini na Umtata kha ḽa Transkei. Musi vha tshee muṱuku, vho vha na lutamo lwa u vha ramilayo ane a ḓo thusa vhathu musi vha tshi lwela mbofholowo.

Musi vho no fhedza tshikolo, vho gudela digirii ya mulayo. Vho vula ofisi ya vhoramilayo Johannesburg vhe na Vho Oliver Tambo. Vho vha muraḓo wa ANC vha swika he vha nangiwa vha vha phuresidennde wa Youth League ya ANC. Nga murahu vho vha tshanḓa tsha muphuresidennde wa ANC.

Nga 1962, vho wanwa mulandu wa u fheṱa muvhuso, tsengoni i no pfi Rivonia Trial. Musi we vha haṱulwa vho amba zwi tevhelaho:

"Ndo lwa na tsikeledzo nga makhuwa, ndo lwa na tsikeledzo nga vharema. Ndo ṱhonifha lutendo lwa u tenda kha dimokirasi na lushaka lwo vhofholowaho lune khalwo vhathu vhoṱhe vha tshila nga mulalo nahone vha tshi lingana. Ndi lutendo lune nda tama u tshila ndi khalwo nahone nda lu swikela. Fhedziha arali zwo tea u ralo, ndi lutendo lwe nda ḓiimisela u lu fela."

Vho fhedza miṅwaha minzhi vhe dzhele. Musi vho no vhofhololwa, vho vha muphuresidennde wa Afrika Tshipembe wa u thoma wa murema.

Vho wana pfufho ya *Nobel Peace Prize* nga 1993.

Nobel Peace Prize ndi pfufho i sa fani na dziṅwe ine ya ṋewa vhathu vhe vha ita uri shangoni hu vhe na u tsireledzea, hu vhe na vhudziki kha muṅwe na muṅwe.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 14 2019/10/23 10:05:39

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Wanani pfanywa dza maipfi aya afho pharani ya mafhungo.

khethwa

ḓiganela

dzangalelo

vhudziki

eḓana

khandeledzo

ṱhaphudza

Kha ri ṅwale Vhalani mbudziso ni kone u ṅwala phindulo.

Vho Nelson Mandela vho bebwa ngafhi?

Ndi zwithu zwifhio zwivhili zwe vha tama u ita vhutshiloni?

Vho Mandela vha amba mini vha tshi ri vho lwa na tsikeledzo nga vharema na nga vhatshena vhuvhili hadzo?

Vha ri tshihulwane kha zwoṱhe ndi uri vhathu vha tshile vhoṱhe nga mulalo. Ni vhona u nga lutamo lwavho lwo konadzea? Bulani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Vho Mandela vho wana pfufho ya *Nobel Peace Prize*. Ni vhona u nga vho ḓipfa hani musi vha tshi wana pfufho iyi? Bulani uri ngani.

Ndi zwifhio zwine na vho zwi ḓivha nga Vho Mandela nge na vhala ngeneavhutshilo iyi?

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 15 2019/10/23 10:05:41

Nganeavhutshilo

Kha ri ṅwale

Humbulelani u nga khonani yaṋu ndi muthu muḓivhalea. Shumani noṱhe ni ṅwale phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho: Ndi zwifhio zwiṅwe zwa zwithu zwihulwane zwi no kwama inwi, muṱa wa haṋu na hune na dzula hone? Ndi zwifhio zwi re na ndeme zwine na zwi elelwa?

Humbelani khanani yaṋu uri a ḓe tshikoloni na zwinepe zwa vhathu vha hawe zwine zwa sumbedza zwikhala zwi re na ndeme vhutshiloni hawe. Humbelani khonani yaṋu uri a ṱalutshedze uri ndi ngani o nanga zwinepe izwi.

Humbelani khonani yaṋu uri a kuvhanganye zwithu zwiṱanu zwi no mu kwama a ḓe nazwo tshikoloni. Humbelani khonani yaṋu uri a ṱalutshedze uri ndi ngani o nanga izwi zwithu.

Tsha u fhedza, humbelani khonani yaṋu a fhedzise mafhungo aya.

Ndi dzulela u elelwa zwa musi _____

Tshiṅwe tshine tsha tshi elelwa tshe tsha ntakadzesa ndi _____

Ndo lingedza nga maanḓa uri ndi _____

Ndi ṱungufhadzeswa nga musi _____

Ndi tama vhathu vha tshi nnyelelwa sa _____

Shumisani mafhungo ayo kha u ṅwala nganeavhutshilo ya khonani iyi.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 16 2019/10/23 10:05:48

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Mafhungo a re zwibogisini a ri vhudza nga mafhungomatsivhudzi ane ra nga a wana tshiṱorini tsha Vho Nelson Mandela. Nomborani mafhungo a tshi tevhekana nga ngona ya kuvhekanyelwe kwa mafhungomatsivhudzi tshiṱorini.

Muṅwali u ṋula tshipiḓa tsha tshipitshi tsha Vho Mandela musi wa tsengo ya Rivonia Trial.	
Muṅwali u ri sumbedza vhuthu ha Vho Mandela.	
Muṅwali u bula dzina ḽa muthu ane a khou ṅwala ngae.	
Muṅwali u ri vhudza zwe Vho Mandela vha ita musi vho no fhedza tshikolo.	

Kha ri ṅwale

Jamal o vha o futelela u tamba nga bola yawe lwe a vho hangwa u sedzulusa mafhungo e a vha o tea u ṅwalela mudededzi Vho Simpson. Mu lulamiseleni one.

Ni vhe na vhuṱanzi uri mafhungo aya a na maḽeḓeredanzi, zwiga zwa u awela, khoma na zwigagarukela fhethu ho teaho.

ndi khou tama u tamba bola ya ragibii na khonani dzanga nda kona u ya u vhona brian habana a tshi tamba metshe

hee vhanna ndo hangwa bugu ya tshuṅwahaya u swiela muṱa na u vhekanya kamara yanga ngauri ndo vha ndi tshi khou tamba ragibii

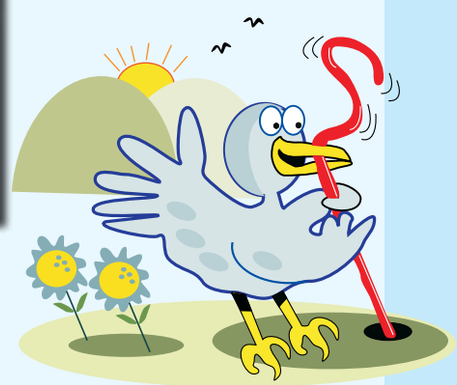

Kha ri ṅwale

Livhanyani ḽiambele kana murero muṅwe na muṅwe na ṱhalutshedzo ya hone.

U bika nga khulu.		U kovhela ha ḓuvha.
U tshi dza muro wa muvhuḓa, ranga u ya tshilaloni.		Muthu a ṱangana na zwithu vhutshiloni, zwi ḓi dzula zwi tshihumbudzo.
U tota tombo.		Muḓini hu na lufu.
Ndi tshiṱaka tshe wa vhona ṋowa, u ḓi ri i tshe ngomu.		U songo nyadza muthu a sa athu pfesesa hune a bva hone kana nzulele yawe.

Murero ndi mupfufhi, kuambele kwo ḓowelwaho ku tshi buletshedza muhumbulo u re na vhuṱali ngomu. Ḽiambele na ḽone ndi kuambele, fhedzi maipfi e a shumiswa a amba zwine ḽa amba zwi khagala.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 17 2019/10/23 10:05:45

U kungwa

Kha ri ambe

Ndi ngani vhathu vha tshi kungedzela zwithu?

Musi ni tshi kungedzela zwithu, ndi nga mini zwi na ndeme uri ni ṱalukanye vhathetshelesi kana vhaṱaleli vhaṇu?

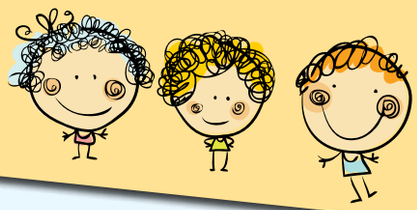
Ni tea u shumisa luamboḓe?

Ni nga shumisa mivhala i no vhonalesa kha khungedzelo?

Bulani uri ngani.

Ṱalutshedzani khonani dzaṇu nga khungedzelo ine na vhona i tshi shuma ni bule uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Khungedzelo ri tshila nadzo. Ndivho yadzo ndi u lingedza u ri ṱuṱuwedza uri ri renge tshiṅwe tshithu kana ri tende khatsho. U itela u kunga dzangalelo ḽashu, hu shumiswa maḽeḓere mahulu a re kha zwivhumbeo na saizi (mielo) dzo fhambanaho; na mivhala i no kunga; zwifanyiso zwi songo ḓowelwaho kana zwi sa ṱalukanyiwi; khathihi na maipfi na mafurase a no sengenedza. Vhakungedzeli vha livhisa khungedzelo kha mifuda yo fhambanaho ya vhathu: vhaaluwa, vhaswa, vhatukana, vhasidzana kana vhabebi. Zwigwada izwi zwi pfi ndi zwigwadazwilivhiwa.

Kha ri vhale

Vhana-vha-a-khana

MUṰAṰISANO WA U DIZAINA KHUNGEDZELO

Dzhenelani muṱaṱisano wa u dizaina khungedzelo uri ni kone u wana hedzi pfufho dza maṱeleṱele.

DZHENELANI MUṰAṰISANO HU TSHE ZWINO!

Pfufho ya u thoma: watshi i no ḓura RI 500 NA tshitake tsha dzibugu dzi no ḓura R3 000.
Pfufho ya vhuvhili: watshi i no ḓura RI 000
Pfufho ya vhuraru: u wana magazini wa Vhana-vha-a-khana nga fhedzi.

Ṅwana muṅwe na muṅwe u tea u vhala Vhana-vha-a-khana – magazini u re na pfunzo i sa takadzi zwone wa vhana vha miṅwaha ya 10 u swika kha ya 15. Ni nga thusa kha u ita uri magazini uyu u ḓivhiwe nga vhana vhanzhi nge na dzhenelela muṱaṱisanoni wa u dizaina khungedzelo ya magazini.

Muṱaṱisano ndi wa vhana vhoṱhe vha miṅwaha ya 10 u swika kha ya 15. Khungedzelo i tea u vha ya Tshivenḓa nahone i vhe i mushumo waṇu wa vhukuma. I fhelele kha siaṱari ḽithihi.

Rumelani khungedzelo yaṇu kha: Muṱaṱisano wa u dizaina khungedzelo ya Vhana-vha-a-khana, PO Box 00000 Johannesburg, 1000 Ni vhe na vhuṱanzi uri no ṅwala dzina ḽaṇu, miṅwaha, dzina ḽa tshikolo tshaṇu na nomboro ya luṱingo kha khungedzelo yaṇu.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 18 2019/10/23 10:05:47

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Khungedzelo i ṅwalelwa u rengisa tshiṅwe tshithu kana u ri ṱuṱuwedza uri ri ite zwiṅwe zwithu.

Ni nga **sikima** mańwalwa ni tshi sedza nga nṱha ni tshi ṱoḓa muhumbulo u no angaredza mulaedza wao; ni nga **sikena** mańwalwa ni tshi ṱoḓa zwidodombedzwa zwo tou lumbamaho.

Sedzani nga nṱha (u sikima) kha khungedzelo iyi ni ambe uri yo ṅwalelwa mini.

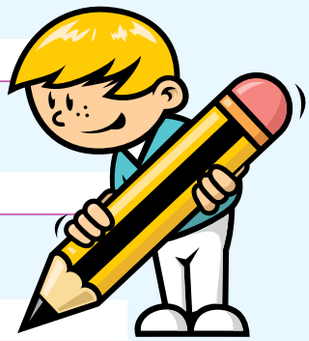
Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi ane a vha one ane na thoma u a vhona?

Ndi nga mini e one ane na thoma u a vhona?

Tshigwadatshilivhiwa ndi tshifhio – yo itelwa vhonnyi?

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

Ni vhona u nga ndi nga mini mańwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha mańwe a shumiswa kha zwivhumbeo zwo fhambanaho na tshibogisi.?

Khungedzelo iyi i ita uri ni takalele u dzhenelela muṱaṱisano? Ṱalutshedzani uri ndi ngani. Bulani uri ngani.

Zwino tshimbidzani maṱo (u sikena) dzehenelela muṱaṱisano uyu ngeno no rumela.
Vhathu vha nga wina pfufho dzifhio kha muṱaṱisano uyu?

Hu na zwigwada zwa mirole zwingana? Ndi mirole ifhio?

Ni vhona u nga hu ḓo bvelela mini arali na nga dzhenelela muṱaṱsanoni uyu ngeno no rumela mushumo u si waṋu?

Tshitake tsha dzibugu ndi mini?

Sumbedzani uri ndi zwone kana a si zwone naa? Tangedzelani phindulo yanu. Fhasi ha fhungo ḽiṅwe na ḽiṅwe, ambani uri ndi nga mini ni tshi vhona u nga ndi ḽone kana a si ḽone.

Muṱaṱisano uyu ndi wa vhana vha no pfana na u ṅwala.	Ndi zwone	A si zwone
Vhana vhothe vha nga dzhenelela muṱaṱisanoni uyu.	Ndi zwone	A si zwone
Vhadededzi na vhone vha nga wina pfufho.	Ndi zwone	A si zwone
Tshiṱori tsha muṅwe na muṅwe we a dzhenela muṱaṱisanoni tshi ḓo anḓadzwa kha magazini.	Ndi zwone	A si zwone

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 19 2019/10/23 10:05:49

Itani khungedzelo

Kha ri ńwale

Dizainani khungedzelo ya *Vhana-vha-a-khana.*

Musi ni tshi dizaina khungedzelo yaṋu ni elekanye nga vhathetshelesivhavhali vhaṋu, zwine vha zwi takalela kana zwine vha si zwi takalele, luambo lune na tea u shumisa, na nyolo na zwifanyiso zwine na ḓo shumisa.

Khungedzelo yaṋu i vhe yo ḓitelwa vhana vha miṅwaha ya vhukati ha 10 na 15 nahone i tea u vha i tshi takadza, i tshi tsivhudza, i tshi ḓifha.

Ni so ngo hangwa u ńwala mepe wa mihumbulo kha bammbiri ḽa u vetaveta uri ḽi ni thuse kha u pulana khungedzelo yaṋu. Musi no no ńwala khungedzelo yaṋu, humbelani khonani yaṋu a ni dzudzanyele yone.

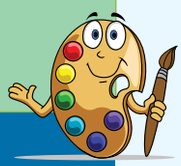
Khungedzelo i itiwa (i dizainiwa) nga ndilaḓe?

Vhunzhi ha khungedzelo dzi itelwa u kunga vhathu uri vha renge tshibveledzwa. Musi ni tshi ita khungedzelo, ni tea u ḓivha uri ndi ya vhathu vhafhio. Ni tea u ḓivha zwine zwa takalelwa nga vhathu vhane vha nga renga tshibveledzwa itshi zwine vha si zwi takalele.

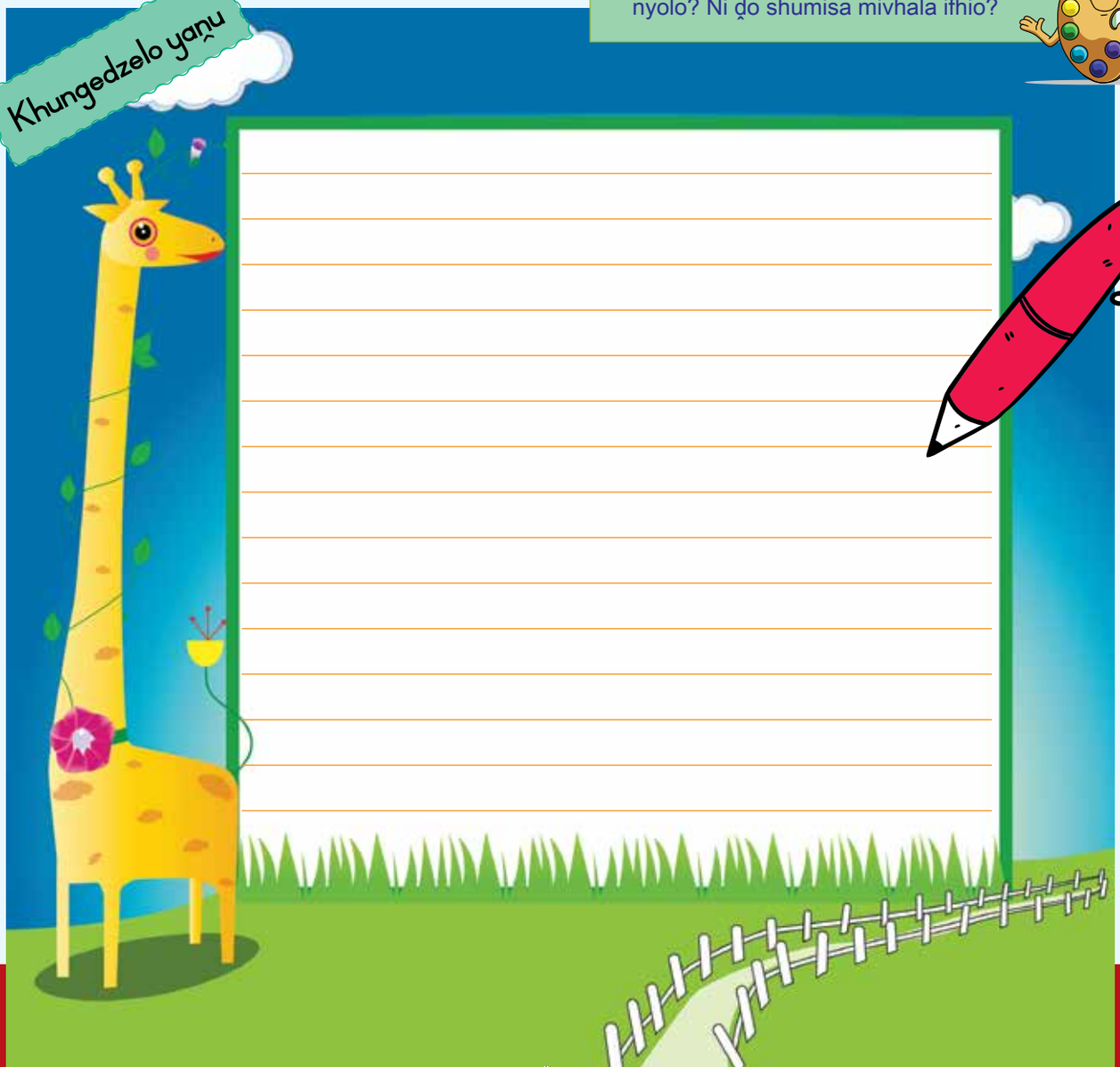
Ri shumisa maipfi, zwifanyiso, mivhala na zwivhumbeo zwi no kunga vhathu. Musi ni tshi dizaina khungedzelo yaṋu ni humbule nga:

Vhathetshelesivhavhali: khungedzelo iyi yo itelwa vhonnyi? Vha na miṅwaha mingana?

- **U kunga**: Ni nga ita mini zwa u ita uri vhathetshelesivhavhali vha tame u lavhelesa na u vhala khungedzelo yaṋu.
- **Luambo**: Shumisani luambo lu sa kondi lune vhathetshelesivhavhali vhaṋu vha ḓo lu pfesesa. Ni nga ḓi shumisa luambo lwa tshikhau.
- **Zwikungamaṱo**: Khungedzelo yaṋu i ḓo vha na zwifanyiso, zwinepe kana nyolo? Ni ḓo shumisa mivhala ifhio?

Khungedzelo yaṋu

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH5.indd 20 2019/10/23 10:05:51

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Kha mutevhe we na ṉewa afho fhasi, nangani ipfi ḽo fhelelaho ḽi no yelana na pfufhifhadzo dza maipfi idzi (aburivesheni) dze na ṉewa.

dzina	dzula	ḽiiti	ḽivhudzisi
anathomi	mbalo	ḽivhumbi	dzanda

dzin	
ḽii	
ḽivhumb	
ḽipfan	
anat	
ḽivhudz	

Kha ri ṅwale

Dzhenisani tshivhumbeo tshone tsha ḽiṱaluli ḽiṅwe na ḽiṅwe.

1. Nnḓu iyi ndi (khulu) _____ kha heiḽa.
2. Masindi ndi (seke) _____ u fhira Rabelani.
3. Tshikete tshawe ndi (vhuḓi) _____ nga maanḓa.
4. Lusunzi ndi (ṱuku) _____ kha thunzi.
5. Tshikolo tshashu tsho fhaṱwa nga 1974. Ndi (kale) _____.

Pfufhifhadzo dza maipfi (aburivesheni) ndi u ṱukufhadza ipfi. Vhunzhi ha pfufhifhadzo ya maipfi hu thoma nga ḽeḓeredanzi ha fhela nga tshiga tsha u awela.

Kha ri ṅwale

Itani ndogazwiga mafhungoni a tevhelaho: ni shumise zwiḓevhe na khoma fhethu ho teaho.

Ndi khou ṱoḓa muṅwe na muṅwe a re kiḽasini yanga a tshi dzhenela muṱaṱisanoni hu amba Mufumakadzi Vho Nkosi mudededzi washu.

Ri shumisa zwiḓevhe musi ri tshi:

- Dovhololа zwe muthu a amba kokotolo.
- Ri tshi ambela ipfi ḽigede - vhudzuloni ha uri ri ḽi shumise ḽi tshi amba zwo ḓowelwaho.
- Shumisa dzina ḽa miswaswo vhudzuloni ha dzina ḽa vhukuma ḽa uyu muthu.

Pfufhifhadzo ya ipfi anat i a shumiswa tshiṅwe tshifhinga vhudzuloni ha ipfi ḽo fhelelaho ḽa anathomi.

Ndo wina muṱaṱisano wa u dizaina khungedzelo lune ano maḓuvha nda vho pfi Rakhungedzelo.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

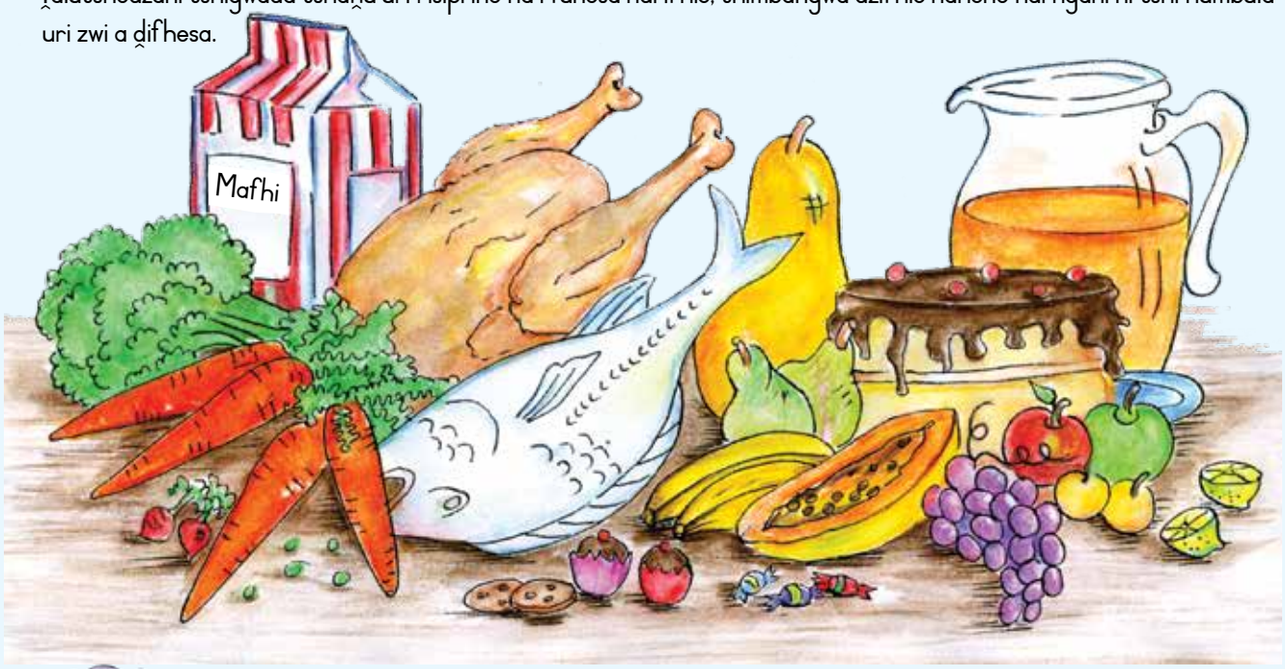
HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 21 2019/10/23 10:05:56

Zwiliwa, matakadzambilu!

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu uri risipi ine na i funesa ndi ifhio, thimbanywa dzifhio nahone ndi ngani ni tshi humbula uri zwi a ḓifhesa.

Kha ri vhale Vhalani khungedzelo i tevhelaho.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 22 2019/10/23 10:05:59

Ḓuvha: _____

Kha ri ṅwale Vhalani mbudziso ni kone u ṅwala phindulo dzadzo.

Ndi ngani khungedzelo iyi yo ṅwaliwa? _____

_____

Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi ane a vha one ane na thoma u a vhona? _____

_____

Ndi nga mini e one ane na thoma u a vhona? _____

_____

Tshigwada tsha vhaṱalelivhathetshelesi ndi tshifhio? Ṅwalani mafhungomatsivhudzi ane a ṱalusa tshigwada itshi.

_____

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

_____

Ni vhona u nga ndi nga mini mańwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha mańwe a shumiswa zwibogisini, kha zwivhumbeo zwi sa fani na zwiṅwe zwa ṋaledzi na mivhala?

_____

Khungedzelo iyi i ita uri ni tame zwiḽiwa zwa Phiriphiri yo Lovhewaho?

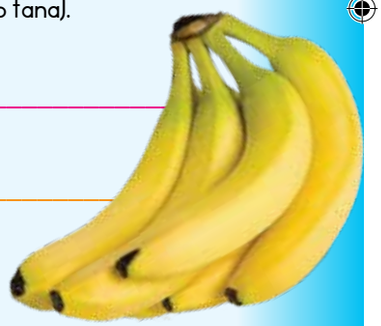
_____

Khungedzelo iyi i shumisa aḽitheresheni (musi mibvumo ye ya vhambela i tshi thoma nga mubvumo u no fana). Ṅwalani tsumbo i no bva kha khungedzelo.

_____

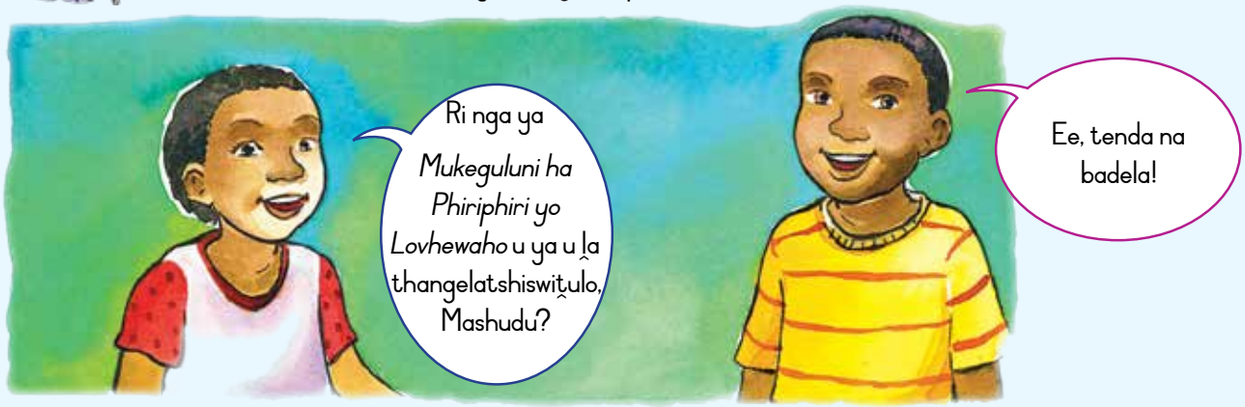
Ni vhona u nga vhana vha nga ḽa u swika thumbu dzi tshi rwee afha fhethu? Bulani uri ngani?

_____

Kha ri ṅwale Vhalani zwine Mulalo a khou vhudza Mashudu. Ni kone u ṅwala khasaledzo yavho nga maipfi maambiwa.

Mulalo a vhudzisa _____

Mashudu a fhindula _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 23 2019/10/23 10:06:00

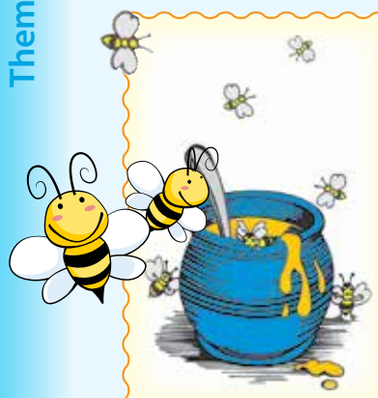
Khungedzelo ya ṅotshi dza mutoli

Kha ri ṅwale

No humbelwa u ita khungedzelo ya mutoli muswa wa *Cape fynbos*. Tshigwadatshilivhiwa ndi tsha mirole ya miṅwaha ya 10 na 15.

Lavhelesani mafhungo a re afho fhasi. Ni nga kha ḓi shumisa miṅwe ya mihumbulo iyi. Swayani nga muvhala wa ṱaḓa mihumbulo ine na vhona u nga ni ḓo i shumisa. Ni nga kha ḓi shumisa maipfi, mafurase na mafhungo aṋu inwi muṋe.

Ṅotshi dza 10 000 dzo kuvhangana dza ita mutoli uyu.

Mutoli wavhuḓi u sa solisei!

Ṅotshi dza Afrika Tshipembe dzo shumesa tshilimo tshino.

U ita kiḽogireme ya mutoli, ṅotshi dzo fhufha u bva Johannesburg u swika Cape Town na u vhuya lu no swika malo.

U a ḓifha kha vhurotho na tieni.

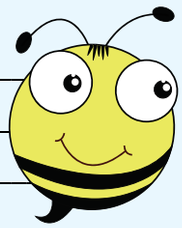
U a ḓifha naho u woṱhe.

Thetshelani vhuṱapiṱapi.

Wo itwa nga ṅotshi dzi re na mutakalo na dakalo.

Kha mitaladzi i si na tshithu, ṅwalani maipfi, mafurase na mafhungo aṋu inwi muṋe ane na ḓo a shumisa kha khungedzelo yaṋu.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ṅeani dzina mutoli waṋu. Ḽi ṅwaleni kha khungedzelo yaṋu nga nṱha. Lingedzani u shumisa a̓litheresheni kha dzina ili u itela u kunga dzangalelo ḽa tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali.

Zwino shumisani mafhungo aya e na a swaya nga muvhala kha u ṅwala khungedzelo yaṋu kha siaṱari ḽa seli.

Musi ni tshi khou ṅwala khungedzelo yaṋu ni tea u elekanya zwi tevhelaho:

Tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali – yo itelwa vhonnyi?

Luambo lune na lu shumisa – a lu kondi ngeno lu tshi shuma? Lu a kunga dzangalelo ḽa muvhali?

Saizi ya maḽeḓere ane na ḓo a shumisa – a ḓo fhambana zwi tshi langwa nga maipfi, mafurase na mafhungo o fhambanaho?

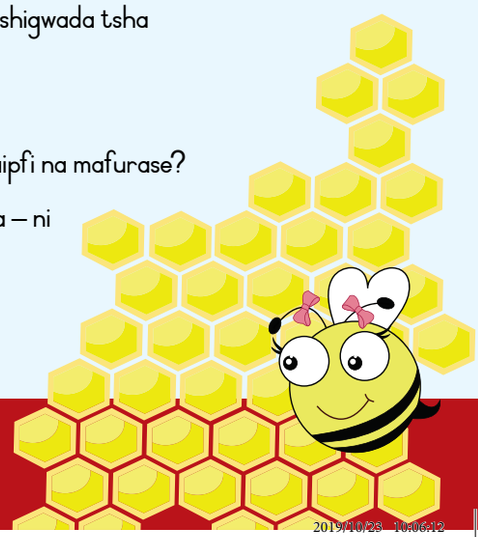
Mivhala ine na ḓo i shumisa – ni ḓo shumisa mivhala ifhio kha u kunga dzangalelo ḽa tshigwada tsha vhathetshelesivhavhali?

Zwifanyiso zwine na ḓo zwi shumisa kana na ola – ni ḓo zwi vhea ngafhi?

Zwivhumbeo zwa tshipentshela zwine na ḓo shumisa – ni ḓo kunga hani maṱo nga maipfi na mafurase?

Mafhungomatsivhudzi aṋu, ṱhoho ya khungedzelo na zwivhumbeo zwa tshipentshela – ni ḓo zwi vhea ngafhi?

Musi ni sa athu ṅwala khungedzelo yaṋu, i pulana kha bammbiri.

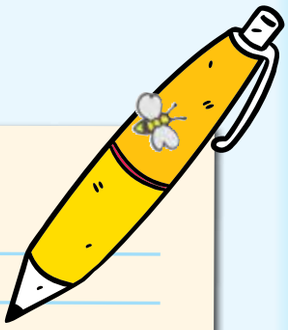

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 24 2019/10/23 10:06:12

Ḓuvha:

Ni vhe na vhuṱanzi uri mafhungo aṋu a a kunga na u sa konḓa. Musi no no fhedza u ṅwala, humbelani muṅwe muthu a i vhalulule, a ṱahise mihumbulo, arali zwo tea, a i dzudzanye (lulamise).

Kha ri ṅwale Itani fhungo zwaḽo nga ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa maipfi haya.

takadza _____

_____

ḓifha _____

_____

mutakalo _____

_____

dakalo _____

Fhungo zwaḽo ndi fhungo ḽi re na davhi ḽithihi fhedzi, hu na ṋefhungo muthihi na nyito.

Tsumbo:

Mutoli wa maṱhakheni wo rengwa vhukuma.

ṋefhungo

nyito

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 25 2019/10/23 10:06:13

Thyetha ya vhana

Kha ri ambe

Phambano vhukati ha zwi no khou sumbedzwa baisikoponi na zwe zwa bvelela thyetha ndi ifhio?

No no vhuya na ya thyetha?

Arali no no ya, no vhona mini?

Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu kana kiḽasi nga ḽitambwa ḽe na ḽi ṱalela ni lingedze u vha ṱuṱuwedza uri vha ḽi ṱalelevho.

Kha ri vhale

Vhana u mona na ḽifhasi ḽoṱhe vha a ḓiphiṋa nga ṱano ḽa *Pippi Longstocking*. Miṅwahani i si gathi yo fhiraho, vhana vha Johannesburg vho vha na mashudu a u kona u ṱalela ṱano iḽi. Lavhelesani khungedzelo ni vhone uri ndi nga mini ṱano ḽa *Pippi Longstocking* ḽi tshi mvumvusa vhukuma.

Seani u swika mbabvu dzi tshi vhavha

O VHUYA NGE A FUNESWA!

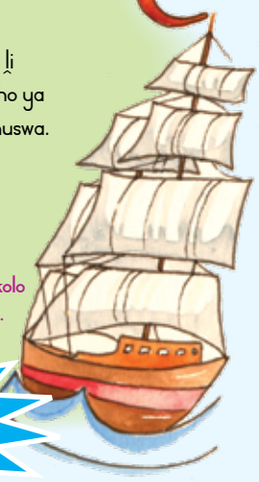
Thyetha ya Vhana ya Lushaka i a ḓikukumusa musi i tshi ḓivhadza uri tshifhinga tsha *Pippi Longstocking* tsho swika, lungano lwa vhana lu no seisa. Ḽitambwa iḽi li ḓo sumbedzwa nga tshifhinga tsha holodei ya zwikolo ya Phaseka, u thoma nga ḽa 7 ḽa Ṱhafamuhwe.

Pippi ndi musidzanyana a no takadza nga maanḓa a no dzula nḓuni iṅwevho, e na bere na ṱhoho ya tshifuwo. Zwiito zwa Pippi zwi sa ḓivhalekani (zwa u silinga) zwi a seisa nga maanḓa, fhedzi zwi a ita zwi tshi mu dzhenisa khakhathini! Vhana vha a takalela vhukuma u vhona uri u ḓo fhelela ngafhi. Ndi muthu a no funea, nahone vhana vhoṱhe vhane vha vhona ḽitambwa ḽawe vha tama u vha Pippi. Musi ṱano ḽo no fhela vhana vha gidimela ḽaiburari u ya u wana bugu ya *Pippi Longstocking*. Arali ri tshi tou zwi amba zwavhuḓi, Pippi ha nyalei. Nyimbo dzi no imbiwa, mitshino na u ḓiphiṋa nga vhutshilo ndi zwithu zwine zwa ita uri ṱano iḽi ḽi funeswe nga vhana. Iḓani ni ṱwe na Pippi, ṱhoho yawe, ri sa hangwi Vho Nilsson, na bere yavho ya tshifuwohaya. Iḓani ni vhone musi avha vhoṱhe vha tshi ḓiphiṋa lunzhilunzhi nga vhutshilo vhuswa.

U bva nga ḽa 7 Ṱhafamuhwe u swika nga ḽa 16 Lambamai

Ḽitambwa ḽa *Pippi Longstocking* ḽi ḓo sumbedzwa ngei kha Thyetha ya Vhana ya Lushaka, 3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg. Nga tshifhinga tsha musi zwikolo zwo vula, hu tambiwa vhukati ha vhege nga 09:00 na nga 10:30. Musi zwikolo zwo vala hu tambiwa nga Musumbuluwo u swika Mugivhela nga 10:30 na nga 14:30.

U buka (u vhaledza) nga tshigwada na luafhulelo lwo itelwaho zwikolo, zwi hone.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 26 2019/10/23 10:06:25

Ḓuvha: _____

Kha ri ṅwale Vhalani mbudziso ni kone u ṅwala phindulo dzadzo.

Ndi ngani khungedzelo iyi yo ṅwaliwa? _____

Ndi maipfi afhio kha khungedzelo iyi ane a vha one ane na thoma u a vhona? _____

_____

_____

Ndi nga mini e one ane na thoma u a vhona? _____

_____

Tshigwada tsha vhaṱalelivhathetshelesi ndi tshifhio? Ṅwalani mafhungomatsivhudzi ane a ṱalusa tshigwada itshi.

_____

Ndi vhona u nga ndi nga mini ho shumiswa mivhala i no kunga kha khungedzelo iyi?

_____

_____

Ni vhona u nga ndi nga mini mańwe a mafhungomatsivhudzi o khethululwa kha mańwe a shumiswa zwibogisini, kha zwivhumbeo zwi sa fani na zwińwe zwa ṋaledzi na mivhala?

_____

_____

Wanani mafhungo ane a lingedza u ni ṱuṱuwedza uri ni ye u ṱalela ṱano iḽi ni a ṅwale hafha:

_____

_____

_____

Ni vhona u nga ṱano iḽi ḽi a seisa nga maanḓa? _____

_____

Ḽitambwa ḽa *Pippi Longstocking* ḽo no vhuya ḽa ṱaniwa afho thyetha? Bulani uri ni zwi ḓivha nga mini.

_____

Ṅwalani mafhungo ni tshi amba zwine na vhona ḽitambwa ḽa *Pippi Longstocking* ḽi tshi amba ngazwo.

_____

_____

Ṱalutshedzani uri ḽifurase ḽa "u ḓo fhelela ngafhi" ḽa amba.

_____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 27 2019/10/23 10:06:26

Thyetha yangavho

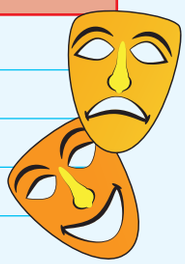
Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala khungedzelo ya ḽitambwa ḽa tshikolo. Ndi mafhungo mahulwane uri khungedzelo yaṋu i tea u ṱuṱuwedza vhathu uri vha ḓe ṱanoni ḽa hone, ngauri ni khou ṱoḓa u kuvhanganya masheleni a vhana vha re vhaholefhali.

Shumisani mańwe a maipfi aya, mafurase na mafhungo kha khungedzelo yaṋu. Ni ite na u ṅwala mihumbulo yaṋu, kha mitaladzi i re fhasi ha mutevhe.

tshiṱori tsha matakadzambilu	vhatambi vha sa takadzi zwone
mufhindulano u no nyanyula	miswaswo
tshibulebule	vhukonani
lufuno lu ṱanzwa mbilu	thasululo i no rudza mbilu
ṱano ḽa muṱa woṱhe	5 – 8 Khubvumedzi

Musi ni tshi khou ṅwala khungedzelo yaṋu ni vhe na vhuṱanzi uri ni dzhenisa zwi tevhelaho:

- Dzina ḽa ḽitambwa ḽo ṅwalwa nga maḽeḓere madenya, matswu a mivhalavhala (ni tea u ṋea ḽitambwa ḽaṋu ṱhoho)
- Ndi vhonnyi vhane vha khou tamba ḽitambwani
- Ḽitambwa ḽi ḓo tambelwa ngafhi
- Deithi, ḓuvha na zwifhinga zwa maṱano
- Ṱhalutshedzo pfufhi ya uri ḽitambwa iḽi ḽi amba nga mini
- Kubukele

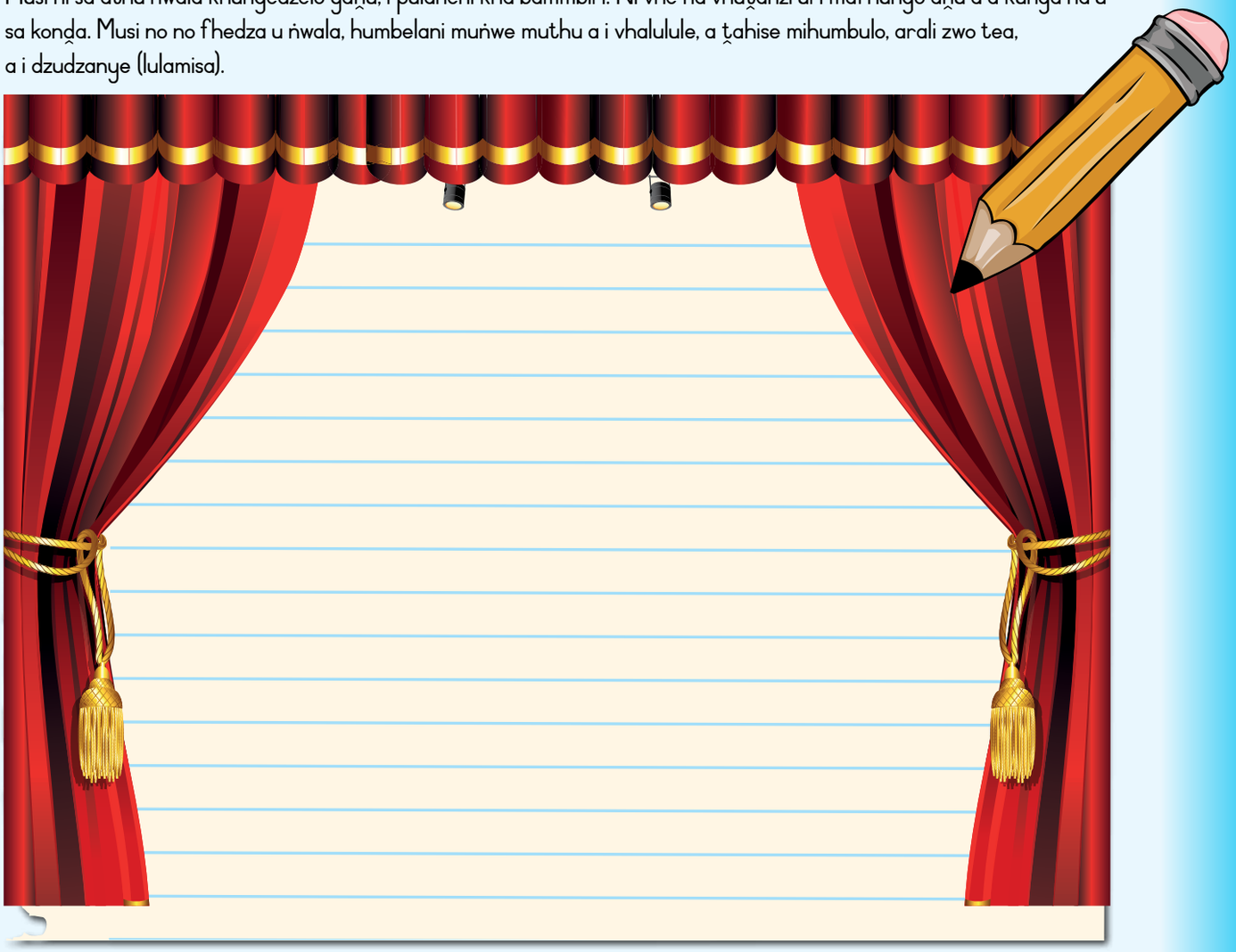
VHUSEVHEḒI:

- Shumisani luambo lu sa kondi ngeno lu tshi shuma.
- Vanganyani saizi ya maḽeḓere ane na ḓo a shumisa kha maipfi, mafurase na mafhungo o fhambananaho.
- Nangani mivhala i no kunga maṱo.
- Zwifanyiso zwine na ḓo gera kana na ola zwi tea u vhudza vhathu uri ndi ḽitambwaḓe.
- Shumisani zwivhumbeo zwa tshipentshela, zwi ḓo shuma kha u kunga maṱo uri a sedze maipfi na mafurase a re na ndeme.
- Kudzudzanyelwe kwa khungedzelo yaṋu ku tea u kunga maṱo a vhathu nahone ku tshi yelana na zwine na khou kungedzela.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 28 2019/10/23 10:06:31

Ḓuvha:

Musi ni sa athu ṅwala khungedzelo yaṋu, i pulaneni kha bammbiri. Ni vhe na vhuṱanzi uri maf'hungo aṋu a a kunga na u sa konḓa. Musi no no f'hedza u ṅwala, humbelani muṅwe muthu a i vhalulule, a ṱahise mihumbulo, arali zwo tea, a i dzudzanye (lulamisa).

Kha ri ṅwale

Tangedzelani ḽiiti ni dovhe ni dovhe ni ḽiḓadzisi f'hungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe kha a tevhelaho. Ni kone u bula uri ḽiḓadzisi ḽi ṱalutshedza kuitelwe kwa nyito, hune nyito ya khou bvelela hone, kana tshif'hinga tshine nyito ya bvelela ngatsho.

Tsumbo: Jane a vhala manweledzo a ḽitambwa ḽa *Pippi Longstocking* nga u ṱavhanya. Nga u ṱavhanya ḽi ṱalutshedza uri nyito yo bvelela hani. O vhala manweledzo nga nḓilaḓe? Nga u ṱavhanya.

Malindi o ṱuwa nga u ṱavhanya.	
Ḽitambwa ḽa *Pippi Longstocking* ḽo tambiwa nga madekwana.	
Ro ḓiphiṋa nga maanḓa nga ḽitambwa lwe ra vhanda zwanḓa nga manyanyu.	
Ro ya u ṱalela ḽitambwa mulovha ro ṱuwa nga bisi.	

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 29 2019/10/23 10:06:33

Muṱaṱisano wa khomphyutha

Kha ri ambe

No no vhuya na dzhena muṱaṱisanoni? Arali zwo ralo, ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu zwe na wina. Arali zwi songo ralo, ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu zwine na nga tama u wina muṱaṱisanoni wo raloho.

Tshikolo tsha haṋu tshi na dzikhomphyutha? Arali tshi nadzo, ni a ya kiḽasini dza u guda khomphyutha? Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu.

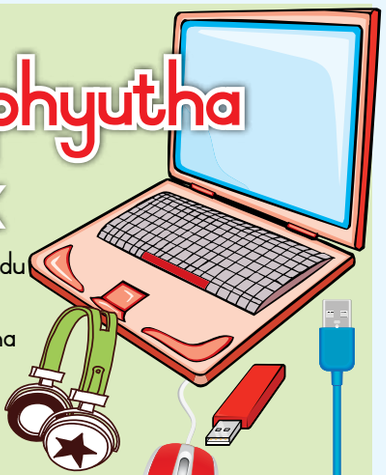
Arali ni si na khomphyutha tshikoloni, ṱalutshedzani tshigwada uri ndi nga mini zwi na ndeme uri ni vhe nadzo tshikoloni tshaṋu.

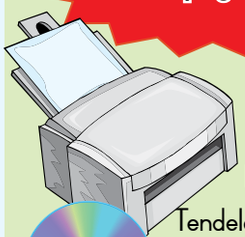
Kha ri vhale

Muṱaṱisano wa khomphyutha wa Brain Box

Winelani tshikolo tshaṋu khomphyutha!

Tshikolo tshaṋu tshi nga vha na mashudu tsha wina khomphyutha ya muṋe (pc) ya Brain Box i no ḓura R10 000, ho ingwa nṱha u ṱhireiniwa nga vha HANDS-ON Computers.

Ri khou ṱoḓa inwi kana kiḽasi yaṋu ni tshi dizaina khomphyutha. Itani **tshimangadzo**! A zwi vhuyi zwa konḓa!

Tendelani **ṱhalukanyo** yaṋu i tshi pelevhela naḽo! Sikani khomphyutha ine ya ḓo ita uri vhutshilo haṋu vhu takadze na u ḓifha!

Zwine na tea u ita ndi u ola tshifanyiso tshi sa konḓi ni tshi kungedzela khomphyutha yaṋu. Kha kungedzela iyi ni ri vhudza uri khomphyutha yaṋu i kona u ita zwifhio. Khomphyutha ine ya vha yone ya **vhukumakuma** nahone i tshi nyanyula i ḓo wina! Ni songo hangwa u shumisa ndila dza u ita kungedzela dze na guda.

Zwinoha, vhagudi na vhadededzi, dzhenani fhasi ni shumise maluvhi aṋu! Dobani penisela na khirayoni ri thome. Muṱaṱisanoni hu dzhenwa nga kiḽasi kana mugudi nga eṱhe.

Rumelani zwe na dizaina kha:

Muṱaṱisano wa Khomphyutha wa
The Brain Box,
PO Box 33446, Limpopo 0500

Deithi ya u vala: 30 Fulwi

Ni songo hangwa u ṅwala dzina ḽaṋu na ḓirese ya tshikolo tshaṋu.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 30 2019/10/23 10:07:11

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Fhindulani mbudziso idzi.

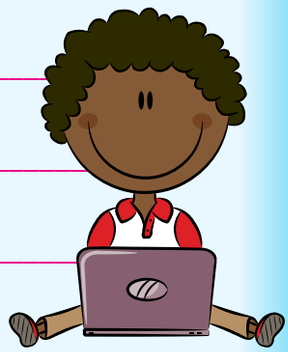
Shumisani khiyi iyi kha humbula uri ni ḓo thikha tshibogisini tshifhio:

1 = nga maanḓa/kanzhi; 2 = zwiṱukuṱuku/tshiṅwe tshifhinga; 3 = na luthihi	1	2	3
Ni a takalela zwa khomphyutha? Bulani uri ngani:			
Ni na vhukoni ha khomphyutha?			
Ni vhona u nga khomphyutha dzi na mushumo kha vhana vha tshikolo?			

Lavhelesani muṱaṱisano – pfufho yayo ndi vhugai?

Ni tea u ita mini uri ni dzhene kha muṱaṱisano uyu?

Hu khou kungedzelwa mini?

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhonnyi?

Ni nga dzhena kha muṱaṱisano uyu? Bulani uri ndi ngani.

Ndi nnyi a no khou lambedza muṱaṱisano uyu?

Kha ri ṅwale Fhedzisani mafhungo a tevhelaho. Shumisani maṅwe a maipfi a re tshibogisini uri a ni thuse.

a zwo ngo ḓowelwa	u humbulela		tshithu tshiswa tshi songo ḓowelwaho	pulane	takalela
u sa mangadza	u sika	tshiswa tshi si tsha u kopela	u sa anza	u shumisa muhumbulo	u elekanya

U **dizaina** tshithu zwi amba

Tshithu tshine tsha vha **tshimangadzo** ndi

Tshithu tsha **vhukumakuma** ndi

Ṱhalukanyo yaṋu ndi zwine zwa ita uri ni

HL_Gr3_Tshivenda Lang_LB2_THS.indd 31 2019/10/23 10:07:15

Dizaini yanga nṋe muṋe

Kha ri ṅwale Talani mitalo ni tshi livhanya mafurase a re kha tshanḓa tsha monde na ṱhalutshedzo dzao dzi re kha tsha u ḽa.

u finya dza khwaṱha		u ṱangana na zwi konḓaho
u fhufha vhavhili vha sera		u penga
u sela nga lu no bvuḓa		u tshina nga dakalo
u fhira dzi tshi hamiwa		u shuma nga nungo dzoṱhe
u fara ludongo nga hu fhisaho		zwithu a zwi tshimbili zwavhuḓi

Kha ri ṅwale No humbula u dzhena kha muṱaṱisano wa *Brain Box Computer*.

Humbulani nga lushaka lwa khomphyutha ine na khou humbula u i vhumba. I ḓo ita mini? I ḓo vha yo tou itisa hani? Ni elelwe u ita uri khomphyutha yaṋu i fhambane na dziṅwe nahone i nyanyule. Zwino i ṱalutshedzeni.

Kha ri ṅwale Fhedzisani mafhungo aya nga u ṅwala ḽiiti ḽone.

Vhana vha Gireidi 5 vha na khomphyutha mbili dzi no vha _____. (thusa/thusela)

Mila na Mathapelo vha na khomphyutha dzine vha dzi _____. (shumisa/shumela)

Vhaṅwe vha vhadededzi vhashu vha ri _____ khomphyutha (gudisa/gudela).

Vhunzhi ha vhatukana na vhasidzana vha _____ mitambo ya khomphyutha (funesa/funisa).

Khomphyutha ya tshikoloni tshashu ya kalekale i kha ḓi _____ na ṋamusi (shuma/shumana).

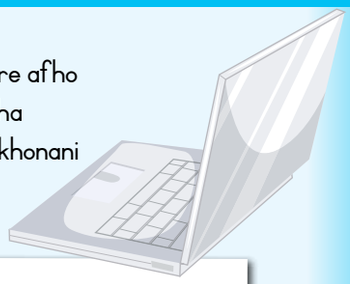
HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 32 2019/10/23 10:07:18

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Pulana ni ite kungedzela ya khomphyutha tshikhalani tshi re afho fhasi. Ni songo hangwa u dzhenisa na tshifanyiso (nyolo) tsha khomphyutha! Musi no no fhedza kungedzela yaṋu, ifheni khonani yaṋu a i lavhelese na u i dzudzanya arali zwo tea.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 33 2019/10/23 10:07:19

Mutevhemùoli

NDI A KONA		
u amba nga nganea		
u topola muanewa, puloto na mulaedza		
u vhala zwe zwa ṱumbulwa kha nganea		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho		
u amba nga ṱhoho		
u topola muhumbulo		
u ṅwala phara i re na ṱhoho na mafhungomatikedzi		
u ṅwala manweledzo		
u livhanga maipfi na zwine a amba		
u shumisa masala a vhushaka		
u topola ṱhalutshedzo dza mafanyisi		
u vhala tsenguluso		
u rera nga vhaanewa, puloto na fhethuvhupo zwa bugu		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a no bva kha phara		
u ṅwala tsenguluso ndi tshi shumisa fureme		
u topola maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho		
u shandula maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho a vha kha tshifhinga tsha zwino		
maiti		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa mapfanisi one		
u paḓula maipfi a bva madungo		
u amba nga dayari		
u vhala tshiṅwalwa tsha dayari		
u rera na u topola phambano vhukati ha nganea, nganeavhutshilo na tshiṅwala tsha dayari		
u topola tshifhinga tsho fhiraho na maṱumi		
u shumisa maṱaluli, maḓadzisi na maṱanganyi kha u vhumba mafhungo		
u shumisa masalambuelamurahu		
u vhala nganeavhutshilo		
u topola pfanywa		
u topola mihumbulomitikedzi kha phara		
u wana ṱhalutshedzo dza maipfi na mafurase		
u bula muhumbulo wanga		
u ṅwala nganeavhutshilo		
u vhekanya mafhungomatsivhudzi		
u shumisa zwiga zwa u vhala		

u shumisa mirero na maidioma		
u amba nga zwipiḓa zwa khungedzelo		
u rera nga khungedzelo		
u vhala khungedzelo		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwana khungedzelo		
u sikena khungedzelo		
u pulana, u sika na u dzudzanya khungedzelo		
u topola ṱhukhufhadzo ya maipfi		
u ṅwala zwivhumbeo zwone zwa maṱaluli		
u ita ndongazwiga mafhungoni ndi tshi shumisa khoma na zwiḓevhe		
u amba na tshigwada tshanga nga risipi		
u ṅwala mafhungo sa maambiwa		
u ita khungedzelo ndi tshi shumisa maipfi na mafurase o tou lumbamaho khathihi na maipfi na mafurase a nṋe muṋe		
u ṅwala mafhungozwao		
u amba nga phambano vhukati ha fiḽimu na ṱano		
u amba nga ṱano ḽe nda vhuya nda ṱalela khathihi na u ṱuṱuwedza tshigwada tshanga uri tshi ḽi ṱalelevho.		
u ṱalutshedza ṱhalutshedzo dza mafurase		
u topola maiti na maḓadzisi		
u amba nga ndeme ya khomphyutha		
u livhanya mafurase na maipfi		
u topola ṱhalutshedzo dza mafurase		
u ṅwala ṱhalutshedzo pfufhi		
u fhedzisa mafhungo ndi tshi shumisa maiti one		

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS.indd 34 2019/10/23 10:07:22

Zwi re ngo mu

Thero ya 6: Maṅwalwa a tshakatshaka

Zwiṱori
Themo ya 3: Vhege 5 - 6

81 Lungano lwa Namibia 36
U amba na nga lungano.
U ita ḽitambwa ḽa lungano.
U vhala lungano.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama lungano.
U wana uri lungano lu amba nga mini o sedza ṱhoho yalwo.
U sikima lungano.
U topola aḽithereshesheni na kushumiselwe kwa nyambahunzhi.
U ṱalutshedza uri zwifanyiso zwi khwaṱhisedza.
kupfesesele nga nḓila ifhio.
U wana mibvumo i no itwa nga zwipuka.
U ṱahisa mihumbulo.
U ṱalukanya kushumiselwe kwa zwiḓevhe.
U livhanya ṱhalutshedzo dza mafurase na maipfi.

82 Zwiṅwe hafhu nga phukha na zwikhokhonono 38
U shumisa tshati kha u pulana phara ya u ṱalutshedza.
U ṅwalulula mafhungo e kha maambelwa.
U vhumba mbudziso dzi tshi bva kha zwitatamennde.

83 Lungano lwa Tshivenḓa 40
U anetshela tshigwada tshiṱori.
U vhala lungano lwa Tshivenḓa
U fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho nga lungano.
U wana muhumbulo muhulwane wa lungano.
U wana vhaanewa vhahulwane vha lungano.
U wana pfunzo ya lungano.
U livhanya maipfi na ṱhalutshedzo dzao.

84 U ṱalutshedza zwipuka na vhathu 42
U ṅwala phara mbili dza u ṱalutshedza dzi amba nga luaviavi na ṋowa a tshi shumisa maipfi e a ṋewa.
U livhanya maidioma na ṱhalutshedzo dzao.
U shumisa pulane kha u ṅwala phara ya u ṱalutshedza i no amba nga khonani yawe.
U ṅwala tshirendo tsha tshipuka ndi tshi shumisa mafanyisi.

85 Zwiṱori zwa u takadza 44
U rera nga tshiṱori tshi re kha khathuni.
U ita ḽitambwa ḽa tshiṱori e kha tshigwada tshawe.
U vhala lungano lwa Tshaina na lwa India
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama zwiṱori.
U topola vhaanewa zwiṱorini.
U wana uri zwiṱori zwi khou bvelela ngafhi.
U wana pfunzo dza zwiṱori.
U ṱahisa muhumbulo.
U nweledza tshithihi tsha zwiṱori.

86 Lungano lwa nṋe muṋe 46
U shumisa mepe wa mihumbulo a tshi pulana u ṅwala lungano.
U shumisa mepe wa mihumbulo na ṱhohwana a tshi pulanela u ṅwala lungano.
U ṱuma mafhungo ndi tshi shumisa maṱanganyi.
U shumisa madzina vhukuma vhuimoni ha masala.
U topola madzina zwao na madzinamaiti.

87 Tshiṱori tsho shandeaho 48
U rera e kha tshigwada tshawe nga ndeme ya u vha na vhuḓifhinduleli na u ṱanganedza vhuḓifhinduleli ha zwiito zwawe.
U vhala lungano.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshiṱori.
U ṱahisa muhumbulo wawe.
U topola vhaanewa vha re tshiṱorini.
U wana pfunzo ya tshiṱori.
U ṱalutshedza zwine ḽifurase ḽa “tshiṱodzimare” ḽa amba.
U livhanya mafurase na maipfi e a shumiswa tshiṱorini.

88 Luambo 50
U ṱuma mafurase na ṱhalutshedzo dzao ndi tshi vhumba mamethafore.
U talela maambahunzhi a re one.
U bula uri mafhungo ndi magarukela naa kana ndaela.
U ṅwalulula phara a tshi shumisa ndongazwiga dzone.
U ṅwala phara mbili ndi tshi shumisa maṱumi.

Maṅwala a u tsivhudza
Themo ya 3: Vhege 7 - 10

89 Mutsho 52
U amba nga phambano vhukati ha mutsho na kilima.
U vhala maṅwalwa a no amba nga mutsho.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama maṅwalwa.
U ṋea phara ṱhoho.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

90 Mutsho vunḓuni ḽa hashu 54
U ita mepe wa mihumbulo u no kwama mutsho.
U shumisa mepe wa mihumbulo kha u ṅwala phara dzi no amba nga mutsho.
U topola maiti na mafhambanyi mafhungoni zwao.
U ṱanganya mafhungo ndi tshi shumisa maṱanganyi.

91 Mutsho wo kalulaho 56
U rera nga mithathabo na phenyo.
U vhala phara i no amba nga mvula ya mithathabo na phenyo.
U fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho nga phara.
U saukanya nyolo ya mutsho.
U shumisa nyolo kha u sumbedza zwivhangi na mvelelo.
U livhanya mutevhe wa maipfi na maipfi a no amba zwithihi nao a re kha phara.

92 Mutsho na mvula 58
U shumisa nyolo kha u dubekanya mafhungomatsivhudzi.
U ṅwala phara dzo ḓisendekaho nga nyolo.
U ṅwala mafhungo a tshi shumisa homonimi.

93 Maṅwe hafhu nga mutsho 60
U amba nga phambano ya mutsho kha zwifhinga zwo fhambanaho zwa ṅwaha.
U rera nga mutsho une a u funesa na une a si u funese.
U vhala phara i no amba nga mutsho na maḓi.
U livhanga maipfi na zwine a amba.
U vhala phara a fhindula mbudziso.
U bula mihumbulo wawe.
U ṅwala phara ndi tshi bula mihumbulo yawe.
U talela madzinamaiti mafhungoni.

94 U ṅwala nga mutsho 62
U livhanya zwifanyiso na zwithu.
U ṅwala phara i no amba nga mutsho.
U topola masala.
U ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa masala.
U ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a anamatopia.

95 Mvumbo ya mutsho 64
U rera nga zwi no kwama mutsho musi e kha tshigwada tshawe.
U thetshelesa khasho ya mutsho na u ita muvhigo wawe ene muṋe
U vhala mepe wa mutsho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe wa mutsho.
U bvumba mutsho.

96 U sedza mutsho lwa u fhedza 66
U ita mepe wa mihumbulo wa mvumbo ya mutsho.
U ṅwala muvhigo wa mutsho a tshi shumisa mepe wa mihumbulo.
U dzudzanya ḽiṅwalwa.
U topola maiiti na maḓadzisi fhungoni.
U ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa madzina a khumbulelwa.
U ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a re na mupeleṱo muthihi ngeno a tshi amba zwo fhambanaho.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 35 2019/10/23 10:05:28

Lungano lwa Namibia

Kha ri ambe

Ni kha ḓi elelwa lungano lwe na vhuya na lu vhala kana na tou lu pfa? Anetshelani tshigwada tshaṋu lungano. Ni kone u ita ḽitamba ḽa lungano ulu na tshigwa tsha vhoiwe ni tshi ḽi ṱanela kiḽasi.

Tshinda i mutshilani

"kuvhanganani u mona na nṋe maswole" ndi Vho Ndau vha no ralo. "I tsini na u shoma, ri tshi lwa na muvhuso wa zwikhokhonono. Vhu nga hu nṋe mulangammbi (dzheneraḽa), ndi ḓo ni ranga phanḓa ri tshi ṱasela. Musi ri sa athu thoma, noṱhe ni tea u pfesesa ndila ine ra ḓo lwa ngayo." Ha mbo sendela tholo, ṋoni na phunguhwe zwo pangula nḓevhe uri zwi pfesese. "Ri vhahulwane khazwo zwikhokonono hezwi," hu amba Vho Ndau. "Fhedziha, maswina ashu a ri fhira nga kule siani ḽa tshivhalo tshao. Ri so ngo a pfela vhuṱungu na luthihi. Ri tea u ṱasela ra vha phusukanya vhoṱhe."

Dzheneraḽa Vho Ndau vha tsitsa ipfi vha hevhedza, u itela uri hu vhe vhaofisiri vha mmbi fhedzi vha no vha pfa. "Zwino ni mpfe ni mpfesese, ngauri heyi ndi yone pulane yashu khulwane. Ni vhudze maswole anu uri maṱo avho a dzule e kha nṋe tshifhinga tshoṱhe musi ri nndwani. Vhu nga ndi tshi ḓo vha ndi phanḓa, ndi ḓo kona u vhona uri ri khou kunda naa kana ri khou kundwa. Arali ri tshi khou kunda ndi ḓo imisa mutshila wanga wa leleḓa muyani. Arali maswole a nga vhona mutshila wanga wo ima ngauralo, vha lwe vha tshi ya phanḓa. Fhedziha, arali ri tshi khou kundwa, ndi ḓo tsitsa mutshila. I ḓo vha tsivhudzo ya uri ri rembuluwe ri shavhe."

Nangoho tholo, ṋoni na phunguhwe zwa thetshelesa vhukuma musi zwi tshi ṅewa ndaela. Dza enda dzi tshi vhudza maṅwe maswole mulaedza uyu. Vho Ndau vha mbo ṅwethuwa; vha ḓivha uri maano avho ndi mahulu.

Tshe vha si tshi ḓivhe ho vha uri matsina, maluvhani a re henefho tsini, ho vha ho dzumbama ṋotshi ye ya pfa zwoṱhe zwe zwa vha zwi tshi khou ambiwa. Iyi ṋotshi ya mbo ṱuwa yo hwalela ya ya ya sevha zwiṅwe zwikhokhonono mafhungo e ya pfa.

Vho Ndau vha vhomba, nḓou ya lidza lufhalafhala, nndwa khulu ya thoma. Zwo dzhia tshifhinga masia aya mavhili a tshi lwa u lingana. Generaḽa Vho Ndau, mutshila u nṱha muyani, vho sumbedza u vha murangaphanḓa wa vhuṱali, gomane ya zwipuka ya zhaka i tshi ya phanḓa.

"Zwi tshi ya, zwi tshi ya, zwa tou vha khagala kha mulangammbi wa zwikhokhonono uri muvhuso wawe u ḓo wa. A lavhelesa ṋotshi a ri, Tshifhinga tsho swika."

Ndi one mipfi e ṋotshi ya vha yo lindela u pfa one eneo. Yo vha i tshi ḓivha zwine ya fanela u ita na uri *zwi ḓo itwa ngafhi*! Khathihi fhedzi, ya vha yo ṱuwa ngeno nndwa i tswuku. Hu si kale ya mbo wana hune Vho Ndau vha vha hone, ya ṅwethuwa musi i tshi ḓivhekanya. "Tshinda i mutshilani!" ya vhidzelela, zwenezwi i tshi luma Vho Ndau uri vha ḓivhe vhathu. A hu na na muthihi wa phukha idzi we a zwi vhona kana a zwi pfa musi ṋotshi i tshi ziṱamedza Vho Ndau. Zwe dza vhona ho vha mutshila wa murangaphanḓa wavho we khathihi fhedzi, wa mbo ḓi fhasi nyaṱha. Dza mbo ḓi zwi ṱalukanya zwavhuḓivhuḓi uri zwi amba mini: Shavhani! Ha mbo vha u kunda ha zwikhokhonono nge ṋotshi ya vha ṱholi maluvhani nndwa i sa athu na u thoma.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 36 2019/10/23 10:05:33

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Lavhelesani ṱhoho ya lungano ulu. Rerani na tshigwada tshaṋu malugana na uri lungano ulu lu ḓo amba nga mini ni ṅwale phindulo yaṋu.

Ni kha ḓi elelwa uri ri tshimbidza maṱo (u sikima) kha maṅwalwa ri tshi itela u wana muhumbulo wa u angedza mafhungo? Zwino itani zwenezwovho na kha lungano ulu, ni kone u ṅwala zwine na vhona i pfunzo ya tshiṱori itshi.

Ndi nga mini Vho Ndau vho humbula uri phukha dzi ḓo kunda nndwani?

Ndi nga mini phukha dzo fhedza dzo kunda?

Ndi nga mini Vho Ndau vho wisa mutshila?

Ndi nga mini ṋotshi yo zwi kona u thetshelesa pulane ya nndwa?

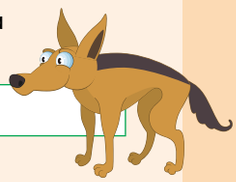
Ni vhona u nga ṱhoho ya lungano ulu i a seisa? Bulani uri ngani?

Figara ya muambo, i re afho fhasi, ine muṅwali a i shumisa mafhungoni aya, ndi ifhio? "... zwenezwi i tshi luma Vho Ndau uri vha ḓivhe vhathu."

Ṱalutshedzani uri zwifanyiso zwi ni thusa nga ndila ḓe uri ni kone u pfesesa lungano ulu.

Maṅwalwa aya a ri vhudza uri Vho Ndau vha vhomba ngeno ndou yo lidza lufhalafhala. Ṋotshi i ita muungo ḓe? Phunguhwe yone i ita muungo ufhio?

No ḓiphiṋa nga lungano ulu? Bulani uri ngani.

Maipfi a no ri *zwi ḓo itwa ngafhi* o ṅwalwa a sa fani na maṅwe. O ṅwalwa o sendama. Ni vhona u nga ndi ngani muṅwali o ita ngauralo?

Kha ri ṅwale

Ṱhalutshedzo dza maipfi kana mafurase e a shumiswa kha lungano ulu khedzi. Wanani maipfi kana mafurase adzo.

maswole ..... u thetshelesa nga vhuronwane .....

mmbi ..... nndwa yo vha i khulu .....

mutsivhudzi ..... mwemwela .....

MUDEDEDZI: Tsaino ____ Ḓuvha: ____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 37 2019/10/23 10:05:42

Zwiṅwe hafhu nga phukha na zwikhokhonono

Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala pharaṱhalutshedzi i no amba nga khonani yaṋu. Fhedzi tsha u thoma, musi ni sa athu ṅwala phara ya u fhedza, ni tea u thoma nga u ita pulane.

Fhedzisani tshati iyi. Ni elelwe u shumisa maṱaluli a u ṱalutshedza musi ni tshi ṱalutshedza iyi khonani yaṋu.

Dzina ḽa khonani yaṋu	
Muvhala wa maṱo na mavhudzi	
U na vhulapfu vhungafhani (ndi mulapfu kana ndi mupfufhi)	
Mbonalo ya muvhili i no ita uri a si timatimise (Ndi zwifhio zwi no ita uri a si fane na vhaṅwe vhathu?)	
Ndi zwifhio zwine khonani yaṋu a ita zwi no kunga maṱo a vhathu?	
Nḓila ine khonani yaṋu a amba ngayo (nga u ṱavhanya, nga u ongolowa, a tshi pfala, nz)	
Nḓivho ya maipfi (maipfi ane a a shumisa)	
Zwine a zwi konesa	
Zwine zwa mu balela (vhuṱudzeṱudze)	

Kha ri ṅwale

Ṅwalani mafhungo aya sa mafhungomaambelwa.

"Kuvhanganani u mona na nṋe maswole" ndi Vho Ndau vha tshi ṋea ndaela .....

.....

Vho Ndau vha ri, "Arali maswole vha vhona mutshila wanga u tshi leleḓa muyani, vha fanela u lwa vha tshi ya phanḓa."

.....

.....

Vha vha vhudza uri, "Arali ri tshi khou kundwa, ndi ḓo tsitsa mutshila."

.....

.....

Vha dovha vha ri, "I ḓo vha tsivhudzo ya uri ri litshe u lwa rembuluwe ri shavhe."

.....

Mulangammbi wa zwikhokhonono a lavhelesa ṋotshi a ri, "Tshifhinga tsho swika."

.....

.....

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH6.indd 38 2019/10/23 10:05:41

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Vhumbani mbudziso nga zwitatamennde izwi.

Tholo, ṋoni na phunguhwe zwi pangula nḓevhe zwi tshi thetshelesa ndaela.

Musi Vho Ndau vha tshi tou bva u ṱuwa, ṋotshi ya f'huf'ha ya humela mmbini ya zwikhokhonono yo vha farela maf'hungo.

Vho Ndau vha vhomba ngeno nḓou yo lidza luf'halaf'hala.

Ṋotshi ya luma Vho Ndau kha mutshila uri vha ḓivhe vhathu.

Phukha dza shavha dza nga dzi sa vunḓekana.

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 39 2019/10/23 10:05:46

Lungano lwa tsiko ya ḽifhasi

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

Anetshelani tshigwada tshaṋu lungano lwatsiko ya ḽifhasi. Lu nga vha lungano lu tshi no bva bivhilini kana lwe na tou lu pfa kha mme aṋu kana makhulu kana lwe na vhala. Ni nga kha ḓi ḓisikela lungano lwa.

Kha ri vhale

Samba ḽa luaviavi

Musi Mutumbukavhathu o no fhedza u vhumba zwithu. O awela a sedza shango ḽe a sika. A ṅwethuwa a tshi vhona u naka haḽo. O takadzeswa nga vhathu, munna na musadzi wa u thoma.
"Koṱo," a tshi elekanya, "izwi zwo naka!"
Fhedziha hu si kale Mutumbukavhathu a zwi vhona uri munna na musadzi vha dzulela u huvhadza mivhili yavho. Lukanda lwa fhodzwa nga tshifhinga fhedzi ha sala mavhadzi. Nga murahu ha miṅwaha mivhili ya uyu munna wa u thoma na musadzi ya vhonala yo no vha ya kale nahone yo ṱahala!
Zwino ha Mutumbukavhathu a mbo vhidza Luaviavi. "Thetshelesa hafha iwe Luaviavi," hu amba Mutumbukavhathu, "Ndi khou tama u lwe isa phasela hei kha munna na musadzi. Ndi mafhungo a sa ṱoḓi tshilengo." Ndi fhaḽaha Luaviavi lu tshi fhufha lwo livha Shangoni lwo fara phasela iyi. Musi lu tshi swika Mulamboni Muhulu lwa mbo ima uri lu nwe maḓi. Lwa ṱangana na ṋowa.

Ri a vusa Vho Ṋowa: Ri a vusa, Ṋowa

Halwa – halwa ha Tshirema ho itwaho nga makhaha

"Ri a vusa, muzwala Luaviavi," i ralo i tshi lumelisa. "Ṋamusi u vhonala u kha dzinzambo! Mulandu?"
"Hee, na zwino! Sawubona, Nyoka!" Luaviavi lwa fhindula nga vhuhwavho. "Ndi na phasela hafha i no khou ya kha munna na musadzi i tshi bva ha Mutumbukavhathu. Ṋowa yo vha i sa vhengi zwone vhathu. Vho vha vha sa i vhoni sa tshithu vha tshi ita na u i kandekanya. Ṋowa ya humbula uri i ḓo vha na vhuṱanzi uri phasela iyi i songo swika vhathuni. "Hei, muzwala, zwi a takadza u ni vhona! Na ngei hayani vho ni ṱuvha hani ngoho! Ndi kale ri sa thu swiṱula roṱhe. Kaniha na zwino a ni tsha ri funa?" "Aivho inwi Muzwala Ṋowa," hu amba Luaviavi. "Ni a zwi ḓivha ndi ni funa nga maanḓa! Ndi nga pfa ndo gagamisiwa vhukuma arali ndi tshi nga ḓa ra ṱwa roṱhe liṅwe ḓuvha!"

"Zwino?" ṋowa ya mbo ṱavhanya ya fhindula. "Khezwi ri sa yi zwino? Mufumakadzi wanga a nga takala hani arali ri tshi nga swiṱula roṱhe!"
Luaviavi lwa lavhelesa phasela ye lwa pakata.
"Mutumbukavhathu vha ri ndi ṱavhnye u swikisa phasela iyi. A ri nga ḓo zwi vhona liṅwe ḓuvha naa?"
"Na zwino, zwo tou ralo," ṋowa i ralo i tshi rembuluwa. "Ndo zwi ḓivha. A thi ri a ro ngo ni fanela!"
Luaviavi lwa lavhelesa ḓuvha. Ḽo vha ḽi tshee hone. Lu nga kha ḓi ya tshiswiṱuloni muḓini wa Ṋowa lwa kona u fhirela phanḓa lwa swikisa phasela ya vhathu. "Ni so ngo ṱuwa muzwala," lwa ralo". "Ndo amba ndi so ngo elekanya. Kha ri ye tshiswiṱuloni!"
Ṋowa ya mbo setshela mbiluni. "Ndi a livhuha, vhazwala," ya fhindula. "Ndariyeni ri yo ḽa."
Mufumakadzi wa ṋowa a mbo bika zwiḽiwa zwinzhi iḽo ḓuvha. Zwo vha zwi tshi ḓifha vhukuma lwe Luaviavi lwa ḽa vhukuma, lwa nwa na mahafhe lwa vho fhedza lwo farwa nga khofhe.

Ṋowa ya mbo onolola iḽa phasela nga zwiṱuku gopwani ḽa Luaviavi. "Iḓanu vhona musadzi

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH6.indd 40 2019/10/23 10:05:47

Ḓuvha:

wanga," ya vhidzelela. "Mutumbukavhathu vho ri rumela khanda ntswa u itela uri musi dza kale dzi tshi onyana ri ambare ntswa!" Ṋowa ya tou fa nga zwiseo. Ho no vha fhaḽa, Luaviavi lwa mbo karuwa, lwa mbo ḓi zwi ḓivha uri ho bvelela mini.

"Hai, Muzwala, mpheni phasela heyo!" ndi Luaviavi lu tshi luvhelela. "A si khanda dza vhoiwe hedzo! Ndi dza vhathu. Mpheni, mani!" Fhedzi ṉowa ya sokou liḓea nga zwiseo ya songolowa i tshi ṱuwa.

Izwi ḓuvha ḽi tshi khou godima ḽi tshi ya, Luaviavi lwa pfa lwo hanganea vhukuma. Lwo fhuriwa nahone lwo laṱa mulanga na Mutumbukavhathu. Lwa dzumbama mirini, lwo nambatela matavhi, lu tshi tshimbila nga u ongolowa u itela uri hu si vhe na a no lu vhona.

Heyi ndi yone ndila ye vhathu vha fhurwa khanda nga Ṋowa. U swika na ṋamusi, Ṋowa i a kona u bvula lukanda arali lwo no vha lwa kale, ya ambara luswa.

Kha ri ṅwale

Vhalani lungano ulu hafhu ni ṅwale phindulo dza mbudziso.

Ni vhona u nga muhumbulo muhulwane wa lungano ulu ndi ufhio?

Vhaanewa vhahulwane lunganoni ulu ndi vhonnyi?

Ṋowa yo fhura Luaviavi nga ndila ifhio?

Luaviavi lwo ita mini u sumbedza u hanganea?

Pfunzo ya lungano ulu ndi ifhio?

Ndi vhona u nga ho vha hu tshi ḓo vha ho bvelela mini kha vhathu arali Luaviavi lu vhe lwo swikisa khanda?

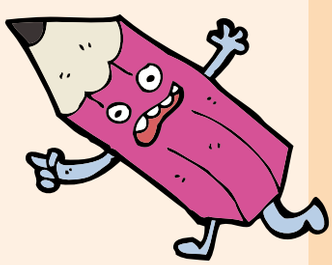

Kha ri ṅwale

Livhanyani maipfi matswu na maipfi a re kha tsha u ḽa.

ṱahala		suvha, bidigama
fhufha		ṱhonifhiwa, huliswa
gagamiswa		humbula
elekanya		luvhilo ṱavhanya
songolowa		onyana, suḓufhala

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 41 2019/10/23 10:05:49

U ṱalutshedza zwipuka na vhathu

Kha ri ṅwale

Ṅwalani phara ni tshi ṱalutshedza luaviavi. Shumisani maṅwe a mafurase aya. Ni lingedzevho na u shumisa maipfi aṋu.

lu shanduka muvhala	lu a tswukuluwa musi lwo sinyuwa
lu na lulimi lulapfulapfu	lulimi lwalwo lu a lavhuwa
lu shumisa mudzinginyeo musi lu tshi davhidzana na dziṅwe nyavinyavi	lu na maṱo a no bidigama a vhona matungo
lu na milenzhe ya tshipentshela, zwikunwe na ṋala	

Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani phara i no ṱalutshedza ṋowa. Shumisani mafurase oṱhe kana maṅwe ao. Ni lingedze hafhu na u shumisa maipfi aṋu.

ndi ndapfu, i a petekana nahone ndi tsekene	a i na miraḓo
i na mivhala yo fhambanaho, i no vhonalesa na i sa vhonalesi	mivhala i no penya zwi amba u vha na vhuṱungu
ṋowa dzi sa vhonalesi dzi shumisa muvhala kha u dzumbama	
i ḽa mbevha na zwiṋoni	i mila tshipondwa tsho ralo
i zwima vhusiku	i na lulimi lwa phandakali

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 42 2019/10/23 10:05:55

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Talani mutalo ni tshi livhanya maidioma na zwine a amba.

Vhutshivha vhu no nga ha ṋowa		U vha na nyofho khulu
U vha ṋowa		Musi u tshi sala muthu nga murahu lu sa fheli
U tevhela ṋowa mulindini wayo		Muthu ane a si fulufhedzee
U farwa nga ṋowagudu		U tshinya zwithu hu u tou konyolola

Kha ri ṅwale

Lavhelesani murahu kha Bammbiri ḽa u shumela ḽa 82. Shumisani tshati ye na ḓadza kha u ṅwala ṱhalutshedzo ya khonani yaṋu.

Kha ri ṅwale

Ṅwalani tshirendo tshaṋu ni tshi shumisa mafanyisi. Shumisani fureme iyi.

Tshipuka tshanga ndi _____ .

Muvhala watsho ndi _____ sa _____ .

Mukumba watsho/lukanda lwatsho u/lu _____ sa _____ .

Tshi tshimbila sa _____ .

Mutshila watsho u nga _____ .

Muvhili watsho u dzi _____ sa _____ .

Nḓevhe dzatsho dzi nga _____ .

Milenzhe yatsho i _____ sa _____ .

Maṱo atsho a _____ sa _____ .

Tshi lila u nga _____ .

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 43 2019/10/23 10:05:57

Zwiṱori zwa u takadza

Kha ri ambe

Ambani ni kha tshigwada uri hu khou bvelela mini kha khathuni iyi.

Itani ḽitambwa ḽa tshiṱori tshi no khou anetshelwa kha khathuhi. Ni vhe na vhuṱanzi uri muṅwe na muṅwe waṉu u wana tshifhinga tsha u vha murengisi kana murengi.

Ambani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tshaṉu:

Ndi nnyi a re murangaphanda kiḽasini?

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nnyi o ṱalifhesaho, nahone ngani?

Ndi nnyi a re na vhumbulu, nahone ngani?

Kha ri vhale

Zwienda zwiswa Lungano lwa Tshaina

Muṅwe munna o vha tshi khou ṱoḓa zwienda zwiswa. Musi a sa athu u ya makete (maragani), a ola tshifanyiso tshi no sumbedza mulenzhe wawe kha bammbiri. A ela mulenzhe wawe nga vhuronwane a ṅwala mielo yoṱhe.

A mbo takuwa a ya vhengeleni ḽa zwienda makete. Musi a tshi swika, a wana uri o hangwa bammbiri ḽe a vha o ṅwala mielo ya mulenzhe wawe khaḽo! A mbo huma a tshi ya hayani u ḽi tevhelela. Musi a tshi sala a tshi vhuya ndi musi ḽi tshi vho kovhela na mavhengele oṱhe afha makete o no vala. A ṱalutshedza muṅwe wa vharengisi zwe zwa bvelela. Uyu murengisa o vha o no goda thundu yawe a i vhekanya.

"U tsilu iwe muthu!" ndi murengisi a no ralo. "Wo vha wo tea wo fulufhela milenzhe yau wa edzisa zwienda zwi re vhengeleni! Khezwi wo vhuya wa humela hayani u tevhelela mielo?"

Uḽa munna a niwa nga ṱhoni khulu. "Zwi tou nga ndo fulufhela mielo yanga u fhira milenzhe yanga," a ralo a tshi amba.

Kha ri vhale

Thovhele wa ḓaka ndi nnyi?
Lungano lwa India

Ḽiṅwe ḓuvha ngomu ḓakani, Nngwe yo mbo fhufhela Fokhisi (Fox - i yelana na phunguhwe). Fokhisi a mbo tzhema, "U thamutshela Thovhele wa Ḓaka nga ndiḽaḓe naa?"

Nngwe ya lavhelesa Fokhisi yo mangala. "U a zwifha mani! U Thovhele wa ngafhi iwe?"

"Ndi Thovhele nṉe," hu fhindula Fokhisi. "Phukha dzoṱhe dzi a ntshavha musi dzi tshi mmbona! Arali u tshi khou ṱoḓou vhuṱanzi, ntevhele."

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_4416.indd 44 2019/10/23 10:06:05

Ḓuvha:

Fokhisi a mbo dzhena ḓaka na Nngwe i tshi tevhala nga murahu. Vha mbo swika tsini na ntsavhutavhi, ntsavhutavhi dzo ri u vhona Fokhisi o salwa murahu nga Nngwe dza shavha dzi tshi phaḓalala hoṱhe.

Avha vhavhili vha wana ṱhoho. Musi ṱhoho dzi tshi vhona Fokhisi o salwa murahu nga Nngwe dza shavha dza balangana. Fokhisi lwa mbo rembuluwa lwa ri kha Nngwe, "U kha ḓi ṱoḓa vhuṅwe vhuṱanzi? Wo zwi vhona musi uri nda tou bvelela fhedzi phukha dzoṱhe dzi a shavha!"

"Hei, ndi tshee ndo mangala vhukuma, fhedzi ndo ḓivhonela nga anga maṱo. Vha mpfarele u vha wela nṱha ngauraḽa, Vhafuwi." Nngwe ya mbo tumba fhasi ya luvha Thovhele Fokhisi ya vha litsha vha ṱuwa.

Kha ri ṅwale

Vhalani mbudziso ni ṅwale phindulo.

Vhalani tshiṱori tshi no pfi Zwienda Zwiswa. Vhaanewa tshiṱorini itshi ndi vhonnyi?

Tshiṱori itshi tshi bvelela ngafhi?

Ni vhona u nga tshiṱori itshi tshi a seisa? Ṱalutshedzani uri ngani.

Ni takalelesa khathuni kana zwo tou ṅwalwaho sa maṅwalwa? Ambani uri ngani.

Vhaanewa vhahulwane tshiṱorini itshi ndi vhonnyi?

Tshiṱori itshi tsho bvelela ngafhi?

Ndi nnyi ane na vhona u ṱalifhesa – Fokhisi kana Nngwe? Ṱalutshedzani uri ngani.

Ndi vhona u nga ndi ngani Fokhisi o ḓiita Thovhele wa Ḓaka?

Nweledzani tshiṱori tsha zwienda zwiswa nga mafhungo mavhili.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_LB2_TH6.indd 45 2019/10/23 10:06:10

Lungano lwa nṋe muṋe

Kha ri ṅwale

Shumisani uyu mepe wa mihumbulo kha u pulana lungano lune na ḓo ṅwala.

TSHIṰORI

TSHIṰORI

VHAANEWA

FHETHUVHUPO

DZINA ḽA LUNGANO

PFUNZO

TSHIṰORI

Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani lungano lwaṋu inwi muṋe. Shumisani mepe waṋu wa mihumbulo na ṱhohwana hedzi.

Pfunzo ine nda tama u funza vhathu:

Vhaanewa vha lungano:

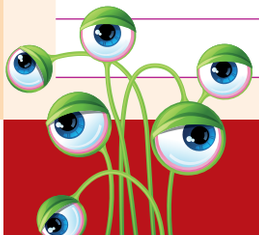
Fhethuvhupo:

Dzina ḽa lungano:

Lungano:

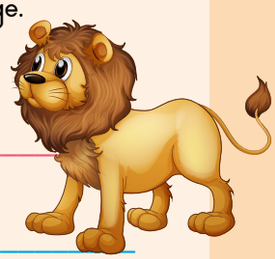

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THomndd 46 2019/10/23 10:06:19

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Ṱumani maf'hungo aya ni tshi shumisa maṱanganyi a re kha zwitange.

Ḽo vha ḽi tshi khou f'hisa. Nngwe ya f'huf'hela Fokhisi (musi)

Nngwe yo vha i tshi khou ṱoḓa u ḽa Fokhisi. Fokhisi a i thivhela (f'hedzi)

Fokhisi o vhudza Nngwe uri ndi ene Thovhele wa Ḓaka. Nngwe a yo ngo mu kholwa. (naho)

Phukha dza mbo luvha Fokhisi. Nngwe ya zwi vhona uri Fokhisi ndi Thovhele wa Ḓaka. (zwenezwo)

Zwipuka zwa mbo luvha. Nngwe ya litsha Fokhisi a ṱuwa. (zwino)

Zwino humelani murahu ni talele maṱaluli na u swaya dzina ḽine ḽiṱaluli ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa khou amba ngaḽo.

Tsumbo: Fokhisi ya vhuṱali ya tsa na ndila ya mbo ṱangana na nngwe.

Kha ri ṅwale Shumisani masala vhudzuloni ha madzina vhukuma. Ni talele madzina zwao na u tangedzela madzina maiti.

Thandi o no thoma u vhala lungano lwa fokhisi na nngwe.

Ben na Ann vha na muhumbulo wa u ita ḽitambwa ḽi no amba nga zwienda.

Mufumakadzi Vho Ngoma vha tea u f'ha Max na Zama tshikhala tsha u vhala ngano.

Mukonḓi na Iḓani vha ḓo ya u vhona sekhasi Piṱori nga bisi?

Madzina zwao: a anzela u vha madzina a vhathu (tsumbo: musidzana), a f'hethu (tsumbo: ḓuvha), a zwithu (tsumbo: thoyi) kana khumbulelwa (tsumbo: lufuno).

Madzina vhukuma ndi madzina a vhathu vhagede (tsumbo: Thandi) kana a f'hethu (Limpopo).

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 47 2019/10/23 10:06:25

Tshiṱori tsho shandeaho

Kha ri ambe

Ipfi ḽa: "vhuḓifhinduleli" ḽi amba mini kha inwi?
Rerani nga mafhungo aya ni kha tshigwada tshaṋu.

Ni na vhuḓifhinduleli vhufhio musi ni hayani?
Hu itea mini arali ni sa phethi vhuḓifhinduleli uvhu?
No no vhuya na si fulufhedzee nge ni si phethe vhuḓifhinduleli haṋu?

Kha ri vhale

MUTUKANA WE A VHIDZELELA E "PHELE WULUFU!"

Kalekale ho vhuya ha vha na mulisa wa nngu wa mutukana we a vha a tshi lisa nngu dza kusini kwa hawe. O vha a tshi dzi isa mavhuwa dzi tshi fula hatsi. Musi tshifhinga tshi tshi ya a vho pfa e na vhumvumvu, a humbula u ḓimvumvusa a mbo vhidzelela a ri,

"Phele wee! Phele wee! Nthuseni! Phele i khou pandamedza nngu dzanga!"

Musi vhathu vha kusi uku vha tshi pfa mukosi uyu, vha mbo bva vha tshi ḓa u mu phalala, vha pandamedze phele iyi. Fhedzi vha tshi swika vha wana hu si na phele. Uyu mutukana a thoma u vha sea a tshi vhona vho sinyuwa.

"Inwi ṅwana, ni so ngo vhidzelela ne "phele" ngeno hu si na phele!" hu amba vhenevha vhathu vha tshi mu kaidza vha humela mahayani na mishumoni. Nga vhuya, mutukana a pfa e na vhumvumvu a dovha a vhidzela, "Phele wee! Phele wee! Nthuseni!" Phele i khou pandamedza nngu dzanga! Mutukana a tou fa nga zwiseo hafhu musi a tshi vhona vhathu vho bva vha tshi ḓa u mu phalala, vha pandamedze phele iyi.

Musi vha tshi zwi vhona hafhu u ri a hu na phele vha ri khae, "Iwe mutukana, u tea u ṱoḓa thuso musi hu na khombo ya vhukuma! U songo vhidzelela we 'phele' ngeno hu si na phele!"

Nga vhuya ḽeneḽo ḓuvha, uyu mutukana a vhona phele ya vhukuma i tshi khou moneledza sambini. A pfa o tshuwa vhukuma a mbo zhamba nga ipfi ḽihulu a ri, "Phele wee! Phele wee! Nthuseni!"

Fhedzi vhathu vha humbula uri u khou tamba ngavho u fana na zwiḽa kale lwe na muthu na muthihi a si bve u ya u mu thusa. Musi ḽo no kovhela, vhathu vha mangala uyu mutukana a sa vhuyi na nngu dzavho. Vha bva fulo ḽa u ya u mu ṱoḓa vha mu wana a tshi khou vhovhola e eṱhe.

"Ho vha hu na phele ya vhukuma! Nngu dzo balangana! Ndo vhidzelela nde "Phele wee!" Khezwi vhathu ni so ngo ḓa na nthusa?"

Muṅwe wa vhakalaha vha henefha muḓanani a lingedza u kwengweledza kutukana uku musi vha tshi khou humela hayani. "Ri ḓo u thusa u ṱoḓa nngu dzau dzo xelaho musi ḽi tshi tsha," vha ralo. "Fhedzi zwino u vho zwi ḓivha uri a hu na muthu a no fulufhela mudziamazwifhi ... na musi une a vha ni tshi khou amba ngoho!"

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH6.indd 48 2019/10/23 10:06:31

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Fhindulani mbudziso idzi.

Ndi nga mini mulisa wa nngu o vhidzela uri "Phele!" lwa u thoma? _____

_____

Vhathu vha afho muḓanani vho ḓi pfa hani musi vho gidima vha tshi gonya ndunduma vha wana hu si na phele?

_____

Vhathu vha afho muḓanani vho ri mini kha uyu mulisa musi a tshi vhidzela uri "Phele!" lwa vhuvhili?

_____

Ndi ngani vhathu vha afho muḓanani vha so ngo tsha mu phalala musi a tshi vhidzela uri "Phele!" lwa vhuraru?

_____

Ho bvelela mini musi ḽo no kovhela? _____

_____

Arali no vha ni muṅwe wa vhathu vha afho muḓanani, no vha ni tshi ḓo vha no mu kholwa uyu mutukana? Ngani?

_____

Musi tshiṱori tshi tshi fhela vhathu vha afho muḓanani vho vha vha si tsha mu fhulufhela. Uyu mutukana u tea u ita mini uri vha dovhe vha mu fhulufhele?

_____

Pfunzo ya tshiṱori itshi ndi ifhio?

_____

Vhaanewa vha tshiṱori itshi ndi vhonnyi?

_____

Uri "tshiṱodzi mare" zwi amba mini?

_____

Kha ri ṅwale Wanani maipfi tshiṱorini itshi ane a amba zwithihi na mafurase aya.

pfuloni dza zwifuwo _____

u vhilahela, u ṅuṅuna _____

u khuthadza, u fhumudza _____

u tingeledza, u khadeledza _____

u shavhela kha masia o fhambanaho _____ .

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 49 2019/10/23 10:06:31

Luambo

Musi ni tshi shumisa ḽimethafore, ni khou amba uri muthu, fhethu, tshipuka kana tshithu ndi tshiṅwe tshithu (a si u fana fhedzi!)

tsumbo. Vho Mavhunga ndi ndau!

Kha ri ṅwale

Ṱanganyani mafurase a re kha tsha monde na a re kha tsha u ḽa ni vhumbe mamethafore.

Avha vhavhili vha tou vha		ha tshimange.
Uḽa ṅwananyana wa fhaḽa Makonde		i khou rema.
Vhukonani ha Takalani na Sumbana ndi		mmbwa na tshimange.
U bva tsha mulovha ṱhoho yanga		ha Marema na Mukhoro
Bala u na vhudele		ndi ṱhase.

Kha ri ṅwale

Shumisani maipfi a tevhelaho mafhungoni mavhilimavhili sa pholisemi.

Pholisemi ndi musi ipfi ḽithihi ḽi tshi shumiswa nga ndila dzo fhambanaho – ipfi ḽithihi ḽi a kona u amba zwithu zwivhili.

mbilu	silinga	gunwe	ṅowa	guma

Tsumbo:

Tshibode tsho wina nge tsha fhira Sankambe tsho lala.

Sankambe tsho pia tshibode tsha tshi fhira mulenzhe.

Kha ri ṅwale

Bulani uri mafhungo aya ndi ndaela naa kana ndi magarukela.

Vhalani tshiṱori tshi no pfi Zwienda zwiswa.

ndaela		garukela	

Ndo pfa ndo takalesa ndi tshi ni vhona!

ndaela		garukela	

Tshimbilani ni ye u dzhia bugu ntswa khabodoni.

ndaela		garukela	

Ndo wina bugu!

ndaela		garukela	

Litshani u vhala ni ye u eḓela.

ndaela		garukela	

Ndaela ndi fhungo ḽine ḽa vhudza muthu uri a ite nyito. Ḽi thoma nga ḽeḓeredanzi ḽa fhela nga tshiga tsha u awela.

Garukela ndi fhungo ḽi no sumbedza u tshuwa, u mangala kana dakalo. Ḽi thoma nga ḽeḓeredanzi ḽa fhela nga tshigagarukela.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 50 2019/10/23 10:06:57

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Khonani yaṋu o ṅwala tshiṱori itshi fhedzi o hangwa u ita ndongazwiga. Mu thuseni u dzhenisa maḽeḓeredanzi, zwiga zwa u awela, khoma, zwigambudziso, zwigagarukela na zwiḓevhe fhethu ho teaho.

ndi nnyi ane a khou nkokodza ndi vho vhimbi vha tshi fafadzela maḓi muyani

ndi nnyi ane a khou nkokodza ndi muzhou a tshi lidza lufhalafhala

ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhona uri vho vhoxwa kha thambo nthihi

no mphura ndi muzhou a tshi kuma ndi ḓo ni sumbedza uri a thi itiwi tsilu nṋe hu amba vho vhimbi

vha thoma u kokodza ila thambo hafhu

Kha ri ṅwale

Ṅwalani phara mbili nga vhana vhavhili vho fhambanaho vha re kiḽasini yaṋu. Shumisani maṱanganyi kha u sumbedza phambano vhukati ha vhana avha vhavhili.

fhedzi, fhedziha, naho, nga huṅwe, naho zwo ralo, nangwe, na u ṯwa

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 51 2019/10/23 10:07:08

Mutsho

Kha ri ambe Ambani ni kha tshigwada zwaṋu.

- U ri "mutsho" zwi amba mini. Bulani uri ngani.
- Ni vhona u nga phambano vhukati ha mutsho na "kiḽima" ndi ifhio?
- Ni ambara zwiambaro zwo fhambanaho kha mutsho wo fhambanaho? Vhudzani kiḽasi uri ni ambara mini.
- Ni vhona u nga kiḽima ya Afrika Tshipembe i a fana na ya shango ḽi re tsini na malinganye? Bulani uri ngani.

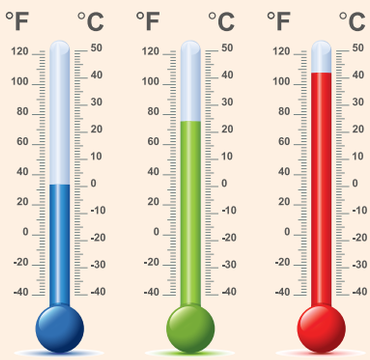

Kha ri vhale

Tshanduko kha thempheretsha ya muya i ḓisa tshanduko kha mutsho. Arali thempheretsha ya muya ya tsa, mutsho u a rothola. Arali thempheretsha ya muya ya gonya, mutsho u a fhisa. Mutsho u dovha hafhu wa shanduka arali murongwe wa muyani vhu tshi shanduka kana mutsiko u re kha dzingamufhe u tshi nga shanduka. Arali thempheretsha ya muya ya gonya, murongwe wa muyani na mutsiko u re kha dzingamufhe zwi anzela u gonya nga tshifhinga tshithihi.

Vhathu vha no nga sa vhabvumbi vha mutsho, vhane vha ḓivha zwinzhi nga mutsho, vha ela tshanduko idzi u itela u kona u bvumba uri mutsho u ḓo ima nga ndila ifhio. U fana na musi ri tshi shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha ya mivhili yashu, vhabvumbi vha mutsho na vhone vha shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha ya mutsho. Vha ele mutsho nga digirii dza Celsius kana nga digirii dza Fahrenheit. Vha a kona u ri vhudza uri mutsho u ḓo fhisa kana u rothola u swika ngafhi.

Mubvumbi wa mutsho ndi muthu ane a sedzulusa mutsho.

Muya u hoṱhehoṱhe u mona na riṋe. Ri ri muya une wa khou ri pwanyeledza ndi mutsiko wa dzingamufhe. Arali ni nṱha ha thavha, voḽumu ya muya une wa khou ni pwanyeledza ndi ṱhukhu kha voḽumu ine ya ni pwanyeledza musi ni lwanzheni. Ndi ngazwo mabaḽoni a muya u no fhisa a tshi kona u gonyela nṱha. Ri shumisa thyemomitha kha u ela thempheretsha, na baromitha kha u ela mutsiko wa dzingamufhe.

Tsha u fhedza, muruhurela u vhangwa nga maḓi a no khou ḓimuwa a tshi bva shangoni. Zwino, musi hu tshi fhisa hu vha na muḓimuwo munzhi une wa vhanga muruhurela munzhi. Arali muruhurela u nṱha na biko ḽi vha ḽinzhi, nahone arali ḓuvha ḽi tshi khou fhisesa ri tshi pfa ri tshi khou namukana, ndi ngauri muya wo ḓala veipha (mutsiḓi) lune biko ḽashu ḽi a nambetela lukanda ngauri a ḽi koni u ḓimuwa.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 52 2019/10/23 10:07:10

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ndi zwithu zwifhio zwiraru zwine zwa nga shandula mutsho?

Arali mubvumbamutsho a tshi sedzulusa mutsho, ni vhona u nga ḓivhamutsho ndi mini?

Ni vhona u nga mutsiko wa dzingamufhe ndi muhulwane musi ni nṱha ha Table Mountain kana bitshini ya Muizenberg ngei Cape Town? Bulani uri ngani.

Ri shumisa mini kha u ela thempheretsha na mutsiko wa dzingamufhe?

Musi hu na muruhurela, biko ḽashu a ḽi ḓimuwi zwavhuḓi. Ṱalutshedzani uri ngani.

Ndi vhona u nga ndi ngani ri tshi tea u ela zwithu zwo fhambanaho zwa mutsho?

Lavhelesani thyemomitha. Yo swayiwa nga Celsius na Fahrenheit. Fhano Afrika Tshipembe ri shumisa digirii dza Celsius kana digirii dza Fahrenheit?

Ṋeani phara iyi ṱhoho.

Kha ri ṅwale

Livhanyani maipfi matswu na zwine a amba.

dzingamufhe		u gonya, u fhufhuma
gonya		tshileme, u lemela
mutsiko		u fhufha ha maḓi/zwiluḓi
muḓimuwo		murongwe
muruhurela		u fashekanywa
namukana		muyani

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 53 2019/10/23 10:07:11

Mutsho wa vunḓuni ḽa hashu

Kha ri ṅwale

Olani mepe wa mihumbulo ni tshi sumbedza zwine na vhona u nga ndi wone mutsho.

MUTSHO

U rothola

Hu na muya

Kha ri ṅwale

Shumisani uyu mepe wa mihumbulo kha u ṅwala phara mbilu nga mutsho.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH6.indd 54 2019/10/23 10:07:15

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Vhalani mafhungo zwao aya. Tangedzelani maiiti kha ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽao ni kone u ṅwala mafhambanyi a ipfi kana maipfi o talelwaho nga fhasi.

Hu khou fhisa ṋamusi. _____

Musi hu si na makole ḓuvha ḽi vha ḽo benyuluwa. _____

Mutsho wa hone u na muya na u rotholela. _____

Ṋamusi mvula ndi khulu. _____

Hu na makole madenya ṋamusi? _____

Kha ri ṅwale

Shandulani mafhungo a re kha nyito yo fhiraho a vhe kha tshifhinga tshi ḓaho. Ni shandule na maḓuvha e zwa itea ngao (tsumbo, mulovha ḽi vha matshelo). Ni elelwe u shumisa "ḓo" na ḽiiti.

Kha ri ṅwale

Ṱanganyani mafhungo ni tshi shumisa maṱanganyi a re zwitangeni.

Ḽi khou fhisa Gauteng. Limpopo hu a fhisesa (fhedzi)

Hu na phenyo na mithathabo. A i athu thoma u nesa. (naho)

Ri khou tama u ḓivha uri mutsho u ḓo vha wo ima nga ndila ifhio ḓuvha na ḓuvha. Ri kone u pulana kushumele kwa ḓuvha na ḓuvha. (uri)

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 55 2019/10/23 10:07:15

Mutsho wo kalulaho

Kha ri ambe Shumani nga zwigwada.

- No no vhuya na ṱangana na maḓumbu a mithathabo kana ḓumbu ḽa gambogo?
- Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu uri ho bvelela mini na uri ndo ḓipfa hani.
- Hu anzela u vha na maḓumbu a mithathabo na phenyo Gauteng. Ni vhona u nga ndi nga mini maḓumbu a mithathabo na phenyo a tshi wanalesa Gauteng u fhira, sa tsumbo, Kapa Vhukovhela?

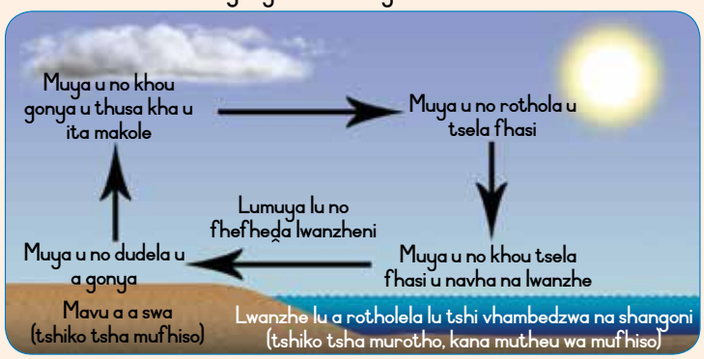
Kha ri vhale

Mutsho wo kalulaho u vha hone musi muya munzhi u no dudela nahone wo khuba murongwe, u tshi vha nga mutsho wa maḓumbu, mithathabo na muya u re na maanḓa. Muya uyu u no dudela wa dovha wa vha wo khuba maḓi u a gonyela nṱha tshikhalani. Wa yesa nṱha ndi hone u tshi rotholesa. Muḓimuwo wa maḓi u re nṱha muyani u a shanduka wa vha marotha, kha kuitele kune kwa pfi ndi muluḓelo kana khondentsesheni. Marotha aya a a ṱangana a vhumba makole, ha tevhela mvula, tshiḽiti, gambogo kana tshifhango zwine zwa wela ngeno shangoni.

Maḓumbu a mithathabo ndi wone mutsho wo kalulaho u no anzela u vha hone. Musi maḓumbu a mithathabo a sa athu bvelela, hu tea u vha na zwithu zwiraru: muya u tea u vha wo ḓala murongwe; hu tea u vha na huṅwe fhethu shangoni hu no khou fhisa nga maanḓa lune muya u no dudela wa kona u ṱavhanya u gonyela nṱha, kana ha vha hu na khohamvula (cold front) i re ndilani; nahone muya u no dudela u no khou gonya u tea u vha u tshi dudela lwo linganelaho u itela uri u dzule u tshi khou dudela u fhira muya une wa ḓo pfuka khawo izwi u tshi gonya.

Khohamvula i bvelela musi muya u no khou rothola u tshi khou tshimbila tsini na mbumbo ya shango, wa sukumedzela nṱha muya u no khou dudela nga u ṱavhanya. Hezwi zwi anzela u vha hone u thoma ha maḓumbu a mithathabo. Makole a a khuruṱana, ha thoma u na mvula ya tshirulu. Hu vha na u fhandekana ha dzitshadzhi dza muḓagasi nga ngomu makoleni, zwa vhanga uri phenyo dzi gidime dzi tshi tsa shangoni. Lupenyo lu na maanḓa ane a kona u dudedza muya wo lu tangaho. U phusuwa ha mufhiso nga u ṱavhanya ndi zwone zwine ra zwi pfa sa phosho ya muthathabo. Maḓumbu a mithathabo a anzela u vhanga zwiwo: miḓalo, mililo ye ya vhangwa nga lupenyo (nḓadzi) na tshinyalelo i no vhangwa nga tshifhango.

Kugonyele kwa muya u no fhisa

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 56 2019/10/23 10:07:17

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ndi lini hune maḓumbu a mithathabo o kalulaho a bvelela?

Mutsho wo kalulaho u no anzela u bvelela ndi uf hio?

Ndi zwithu zwif hio zwiraru zwine zwa tea u vha hone u itela uri maḓumbu a mithathabo a vhe hone.

Khohamvula i bvelela lini?

Muthathabo ndi mini?

Lavhelesani nyolo i no khou sumbedza muya u no f hisa u tshi gonyela nṱha. Shumisani nyolo iyi kha u ṱalutshedza uri mvula ya tshirulu i bvelela hani.

Kha ri ṅwale

Wanani maipf i kha phara iyi a re na ṱhalutshedzo dzi tevhelaho:

zwithu zwo vhif haho	
muḓimuwo wa maḓi u vha marotha	
tshinyalelo, tshiimo tsha shishi	
u ṉukala, mugugumela	
nṱha kha shango hune na kona u hu kwama na u hu phuphuledza	

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_TshivendaLang_BK2_TH6.indd 57 2019/10/23 10:07:17

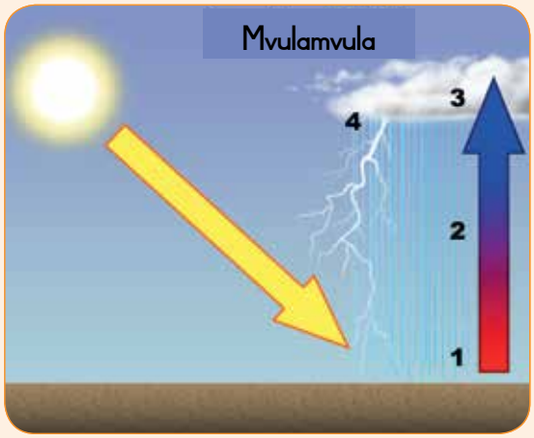
Mutsho na mvula

Kha ri ṅwale

Lavhelesani tshifanyiso ni kone u ṅwala mafhungomatsivhudzi aya a tshi tevhekana nga ngona.

- Musi hu na maḓumbu a no tita hu anzela u vha na mithathabo na phenyo.
- Ḓuvha ḽi fhisa mavu lune muya u no fhisa wa gonyela nṱha.
- Gese i shanduka ya vha tshiluḓi lune makole mahuluhulu a khuruṱana.
- Musi muya u tshi gonya u a rothola lune muḓimuwo wa maḓi wa luḓela wa ita makole.

Kha ri ṅwale

Lavhelesani zwifanyiso zwi no amba nga mutsho ni ṅwale phara pfufhi i no amba nga tshiṅwe na tshiṅwe tshazwo.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 58 2019/10/23 10:07:24

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Ṅwalani mafhungo ni tshi shumisa nyambahunzhi dzi tevhelaho.

Nyambahunzhi ndi maipfi ane a pfala a tshi fana a peleṱwa u fana, fhedzi a tshi amba zwi sa fani.

fula	ṱhoho	ṱhanga

Tsumbo:

Tshibode tsho ri u wina tsha ṱanga tshikona.

Sankambe tsho piiwa nga ṱanga ḽa ḽivhele.

Kha ri ṅwale Ṅwalani mafhungo ni tshi shumisa nyambahunzhi idzi.

dzinga (ṉowa) _____

dzinga (u sa tsha kona u pfa) _____

vhenga (ha u tshea ṉama) _____

vhenga (u sa takalela muṅwe muthu) _____

vhila (u seluwa ha maḓi) _____

vhila (u ṱoḓa tshithu murahu) _____

thambo (ya mbeu) _____

thambo (ya u vhofha ngayo) _____

ṱala (u ṱoḓa) _____

ṱala (u litshana ha munna na musadzi) _____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 59 2019/10/23 10:07:30

Maṅwe hafhu nga mutsho

Kha ri ambe

Ni vhona u nga mashango o fhambanaho a na mutsho wo fhambanaho nga zwifhinga zwi sa fani zwa ṅwaha. Ṱalutshedzani phindulo yaṋu.

Mavunḓu o fhambananaho a Afrika Tshipembe a na mutsho u no fana nga tshifhinga tshithihi tsha ṅwaha? Ṱalutshedzani phindulo yaṋu.

Ndi lushaka lufhio lwa mutsho lune na lu takalelesa? Tikedzani phindulo yaṋu.

Ndi lushaka lufhio lwa mutsho lune na sa lu takalelese? Tikedzani phindulo yaṋu.

Kha ri vhale

MUTSHO NA MAḌI

Ri a zwi ḓivha uri mutsho u vhumbwa nga zwithu zwo fhambanano. U vhangiwa nga sia ḽine muya wa khou rwela khaḽo, maanḓa a muya, mvula, tshifhango, gambogo, thempheretsha, masana, mbonelakule (visibility) na makole.

Ri dovha ra zwi ḓivha uri hu na zwithu zwiraru zwi no vhumba mutsho: Ndi ḓuvha, muya na maḓi.

Ḓuvha ḽi a dudedza na u vhonetshela. Tshiṅwe tshifhinga ḽi a ri fhisa vhukuma; tshiṅwe tshifhinga ḽi vha ḽi si na vhuhali ḽa si ri ḓisele vhududo ho linganaho khathihi na tshedza tshiṱuku; tshiṅwe tshifhinga ḽi vha ḽo tibiwa nga makole lune ri si kone u ḽi vhona na luthihi. Muya u dzula wo ri tinga nahone u putela shango sa nguvho. Musi u tshi tshimbila ri a kona u u pfa kha khanda dzashu nahone u nga ri wisa arali maanḓa awo o kalulesa.

Maḓi a wanala milamboni, maishani na maḓanzheni na makoleni a hone. Musi zwirotha zwiṱukuṱuku zwa maḓi zwi tshi papamala muyani wo ni putelaho, zwa tivha mbonelakule, ri ri hu na khuli. Mvula i na arali maḓi a tshi wa a tshi bva makoleni nga marotha madenya. Arali maḓi ayo a tshi khou rothola, a a xwatuwa ra vho wana tshifhango kana gambogo.

Mutsho ndi tshithu tshi re na ndeme vhutshiloni hashu. U kwama mitambo ine ra tamba, zwiambaro zwine ra ambara, zwiḽiwa zwine ra ḽa, ndila ine na ḓipfa ngayo, zwine na ita, mishumoni ya vhathu, na zwiṅwe zwinzhizwinzhi. Mutsho u nga ita uri ni pfe no takala – fhedzi mutsho wo kalulaho u a konḓisa vhutshilo. Mimuya i re na vhuhali sa thonado, ḓumbumazikule, kana maḓumbu a no tita zwine zwa vhanga miḓalo na u piḓimuwa ha thavha, zwi a tshinyadza miḓi ya vhathu nahone zwi a vhulaha..

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 60 2019/10/23 10:07:35

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Livhanyani maipfi matswu na zwine a amba zwi re kha tsha u ḽa.

sia ḽa muya		muya u na nungo nngafhani
maanḓa a muya		zwikhuvhugu zwitshena kana zwa girei zwi re nṱha ṱaḓulu zwine zwa vha na zwirotha zwiṱukuṱuku zwa maḓi
thempheretsha		ri kona u vhona u guma ngafhi phanḓa hashu
mbonelakule		tshithu tshi fhisa na u rothola u guma ngafhi
gole		hune muya wa vhudzula u tshi ya hone

Kha ri ṅwale Vhalani phara ni fhindule mbudziso idzi.

Ndi zwithu zwifhio zwiraru zwi no vhumba mutsho?

Ḓuvha ḽi ri fha mini?

Maḓi a wanala ngafhi?

Ndi nga mini maḓi e na ndeme?

Ni tshi shumisa maipfi aṋu, ṅwalani phara ni tshi amba uri ndi nga mini mutsho u tshithu tshihulwane vhutshiloni ha vhathu.

Kha ri ṅwale Talelani madzinamaiti mafhungoni aya.

U ṱalela mvula ya mibvumbi zwi a takadza.

U tshimbila ngadeni mvula yo tsha zwi a homolosa.

Debbie o dzinginya ḽa u ṱalela video i no sumbedza mutsho wo kalulaho.

A zwi thusi tshithu u ṱaṱisana nga mutsho. Vha birou ya mutsho vha amba nga u swika ha mvula ya maḓumbu.

U ya tshikoloni nga baisigiri hu na mvula a zwi na khombo ngomu.

Dzinaḽiiti ndi ipfi ḽi no shuma ḽo rangelwa phanḓa nga "u" nahone ḽi shuma sa dzina.

Tsumbo ndi:
U vhona maḓumba a tshi swika zwi a tshuwisa.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 61 2019/10/23 10:07:36

U ṅwala nga mutsho

Kha ri ṅwale

Izwi zwithu zwi yelana na tshifanyiso tshifhio? Nomborani tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe sa 1 kana 2.

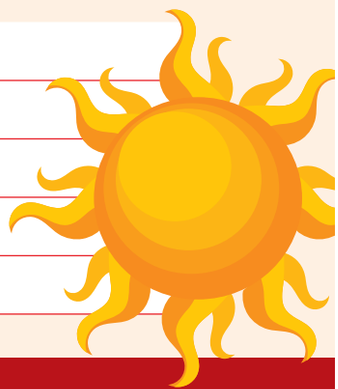
Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani phara nga tshiṅwe na tshiṅwe tsha izwo zwifanyiso ine khayo na vha ni tshi khou ṱalutshedza lushaka lwa mutsho. Ni nga kha ḓi shumisa maṅwe a maipfi aya kha ṱhalutshedzo yaṇu. Musi no no ṅwala phara yaṇu ni ifhe khonani yaṇu a vhale na u i lulamisa arali zwo tea.

Makole matswu , phenyo, mithathabo i sa fheli, makole a a vinyukana, marotha madenyadenya a thothonya fhasi, maḓumbu, phosho khulu, fhasi hu a dzinginyea, mvula i tou nga mbemba dza malabi, muya u vhudzula nga maanḓa mahulu

shango ḽo tswukuluwa nga buse, a hu tshe na hatsi, mulambo wo xa, mufhiso u no rwa mbilu, hu nukha buse, makoleni ho tou thaa, hatsi ho oma, ḓuvha ḽi tou nzirrr, mikulo yo oma

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 62 2019/10/23 10:07:39

Ḓuvha:

Ḷisala ndi ipfi ḽi no ima vhuimoni ha dzina.

Tsumbo:
Ṱafula i khishini. Yone yo adzwa labi..

Khonani dza Lufu dzi khou ḓa.
Ene o takala uri vhone u ḓo vha vhona.

Kha ri ṅwale

Talelani masala a re kha phara iyi a no amba nga mutsho.

Ndi mubvumbi wa mutsho. Ndi na lutamo lwa u kona u vhona makole na maḓumbu ndi nṱha makoleni.
Ndi khou tea u vhea khamera tshikhalani uri i nthuse u bvumba mutsho.
"Ho luga. Ndi nga vha thusa kha hezwo!"
"Ngoho? Vha ḓo zwi kona hani u vhea khamera tshikhalani, nahone zwifanyiso zwi ḓo humelisa hani ngeno shangoni?"
"Kha ri thome nga u amba ngauri ni rumela hani tshithu tshikhalani tsha kona u dzula henengei tshi sa wi. Kha ri lingedze u elekanya nga bola ya golofu. Khotsi anga vha kona nga maanḓa u tamba golofu. Musi vha tshi rwa bola i a tshimbila u ya kule nga maanḓa. Fhedzi arali vha i rwa vhe nṱha ha ndunduma, i ya kule u fhirisa. Arali khotsi anga vho vha vha tshi fana na Superman nga u vha na maanḓa, vho vha vha tshi nga i rwa ya ya kulesa, ya mona ḽifhasi!"

Kha ri ṅwale

Ṅwalani maf'hungo aṉu inwi muṉe ni tshi shumisa masala aya.

ene	itshi	muṉe	washu	tshanga

Kha ri ṅwale

Ṅwalani maf'hungo aṉu inwi muṉe ni tshi shumisa maipfi a *anomatopia*.

khwalakhwasa	mbelengende	tshokotshoko	ngwinzhilingwinzhili	kumvuu

Anomatopia ndi ipfi ḽine ḽa shumiswa na mibvumo, ḽi edzisela mubvumo mugede.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 63 2019/10/23 10:07:41

Mvumbo ya mutsho

Kha ri ambe

Ṱalutshedzani khonani yaṋu nzulele ya mutsho ṋamusi.
Hu khou fhisa, u rothola kana i khou na? Mutsho wa vhuria u fana na wa tshilimo?

Musi hu tshi fhisa ni ita nyito dzifhio tshikoloni tsha vhoiwe?

Musi hu tshi rothola ni ita nyito dzifhio tshikoloni tsha vhoiwe?

Thetshelesani mvumbo ya mutsho kha radio kana kha theḽevishini, ni ḓe ni ite mukumedzo wa mutsho kiḽasini.

Kha ri vhale

Ṋamusi ni khou ya u vhala mepe wa mutsho.

MEPE WA MUTSHO

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 64 2019/10/23 10:07:46

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhindule mbudziso idzi.

Mutsho wa vunḓuni ḽa haṋu wo tou ralo zwa vhukuma?

Mutsho wa mavunḓu maṅwe wo ima nga ndila ifhio? Ḽiṅwe ḽa mavunḓu ḽi ḓo vha ḽi si na zwe zwa ṅwalwa ngauri ndi vunḓu ḽa haṋu.

Gauteng	
Limpopo	
Mpumalanga	
KwaZulu-Natal	
Free State	
Kapa Vhubvaḓuvha	
Kapa Vhukovhela	
Kapa Devhula	
Devhula Vhukovhela	

Vhathu vha Kapa Vhubvaḓuvha vha ḓo ambara mini kha mutsho wo raliho?

Ndi ngafhi hune ha vha na mutsho wavhuḓi vhukuma. Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi ngafhi hune ha vha na mutsho u si wavhuḓi na luthihi. Ndi nga mini ni tshi ralo?

Thempheretsha ya fhasifhasi na ya nṱhesa ndi ifhio vunḓuni ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Vunḓu	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nṱhesa
Gauteng		
Limpopo		
Mpumalanga		
KwaZulu-Natal		
Free State		
Kapa Vhubvaḓuvha		
Kapa Vhukovhela		
Kapa Devhula		
Devhula Vhukovhela		

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 65 2019/10/23 10:07:47

U sedza mutsho lwa u fhedza

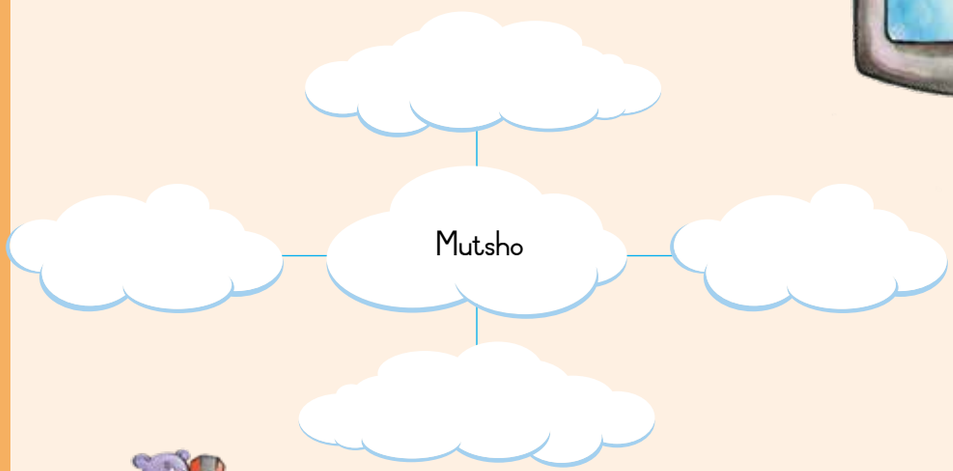
Kha ri ṅwale

Ḓidzhieni ni tshi khou ya u vhiga mvumbo ya mutsho kha TV ni tshi khou shumisa mepe u re kha siaṱari ḽa 64.

Ṅwalani zwine na ḓo amba kha vunḓu ḽiṅwe na ḽiṅwe. Sedzani uri ni thoma ngafhi kha mepe – nṱha kana fhasi? Madzina a mavunḓu ni ḓo a ṅwala nga thevhekano ifhio? Zwidodombedzwa zwa mutsho ni ḓo zwi ṅwala nga thevhekano ifhio?

Thomani nga u ita mepe wa mihumbulo wa zwine na khou ya u vhiga.

Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani mvumbo yaṋu ya mutsho. Humbelani khonani yaṋu a vhale.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 66 2019/10/23 10:07:51

Ḓuvha:

Tangedzelani ḽiiti ni talele ḽiḓadzisi fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe. Bulani uri ḽiḓadzisi ili ḽi ṱalutshedza uri nyito i khou itwa nga nḓila ifhio, i khou itiwa ngafhi, kana i khou itea lini.

Ndavhe o takuwa maḓautsha ngauri u khou ya kule . _____

Mvula ya mithathabo yo thoma vhusiku . _____

Phenyo na mithathabo zwa dzinginyisa fhasi lu shushaho. _____

Yo na ḓuvha ḽoṱhe mulovha. _____

Ṅwalani mafhungo ni tshi shumisa madzina a ngelekanyo (a khumbulelwa).

lufuno	vengo	vhuhali	tshivhiti	mvelaphanḓa

Ṅwalani mafhungo nga ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe.

kovhola (u posa nga matombo) _____

kovhola (ha ṅwana) _____

fhunga (u ita phosho) _____

fhunga (ha u ka vhuluvha) _____

ṱhanga (ya nnḓu) _____

ṱhanga (dza maḓini) _____

Musi ipfi ḽithi ḽi na ṱhalutshedzo nnzhi ḽi pfi ndi **pholisemi**.

Tsumbo khei:

Ho vha hu na **guma** ḽihulu ḽa vhathu vho ḓaho u vhona metshe.

Na ita zwa u **guma** swigiri i ḓo ni lwadza.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 67 2019/10/23 10:07:56

Mutevhemuṱoli

NDI A KONA		
u amba na nga lungano na u ita ḽitambwa ḽalwo		
u sikima na u vhala lungano		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama lungano		
u wana uri lungano lu amba nga mini ndo sedza ṱhoho yalwo		
u topola aḽitheresheni na kushumiselwe kwa nyambahunzhi		
u ṱalutshedza uri zwifanyiso zwi khwaṱhisedza kupfesesele nga nḓila ifhio		
u wana mibvumo i no itwa nga zwipuka		
u bula mihumbulo		
u ṱalukanya kushumiselwe kwa zwiḓevhe		
u livhanya ṱhalutshedzo dza mafurase na maipfi		
u shumisa tshati kha u pulanela phara ya u ṱalutshedza		
u ṅwalulula mafhungo e kha maambelwa		
u vhumba mbudziso dzi tshi bva kha zwitatamennde		
u anetshela tshigwada tshiṱori		
u wana muhumbulo muhulwane, vhaanewa vhahulwane, he tshiṱori tsha bvelela hone na pfunzo yatsho		
u livhanga maipfi na ṱhalutshedzo dzao		
u ṅwala phara ya u ṱalutshedza		
u livhanya maidioma na ṱhalutshedzo dzao		
u ṅwala tshirendo tsha tshipuka ndi tshi shumisa mafanyisi		
u rera nga tshiṱori tshi re kha khathuni		
u nweledza tshiṱori		
u shumisa mepe wa mihumbulo ndi tshi pulanela u ṅwala lungano		
u ṱuma mafhungo ndi tshi shumisa maṱanganyi		
u shumisa madzina vhukuma vhuimoni ha masala		
u topola madzina zwao na madzinamaiti		
u ṱuma mafurase na ṱhalutshedzo dzao ndi tshi vhumba mamethafore		
u talela maambahunzhi a re one		
u bula uri mafhungo ndi magarukela naa kana ndaela		
u ṅwalulula phara ndi tshi shumisa ndongazwiga dzone		
u ṅwala phara mbili ndi tshi shumisa maṱumi		
u amba nga mutsho na kilima		
u vhala maṅwalwa a no amba nga mutsho		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama maṅwalwa		

u ṋea phara ṱhoho		
u livhanya maipfi na zwine a amba		
u ita mepe wa mihumbulo u no kwama mutsho		
u shumisa mepe wa mihumbulo kha u ṅwala phara dzi no amba nga mutsho		
u topola maiti na mafhambanyi mafhungoni		
u shandula mafhungo a vha kha tshifhinga tshi ḓaho		
u ṱanganya mafhungo ndi tshi shumisa maṱanganyi		
u saukanya zwifanyiso zwa mutsho		
u shumisa nyolo kha u sumbedza zwivhangi na mvelelo		
u shumisa nyolo kha u dubekanya mafhungomatsivhudzi		
u ṅwala phara dzo ḓisendekaho nga nyolo		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa homonimi		
u bula mihumbulo yanga		
u ṅwala phara ndi tshi bula mihumbulo yanga		
u topola madzinamaiti		
u livhanya zwifanyiso na zwithu		
u topola na u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa masala		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a anamatopia		
u thetshelesa khasho ya mutsho na u ita muvhigo wanga nṋe muṋe		
u vhala mepe wa mutsho		
u fhindula mbudziso dzi no kwama mepe wa mutsho		
u bvumba mutsho		
u dzudzanya ḽiṅwalwa		
u topola maiiti na maḓadzisi fhungoni		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa madzina a khumbulelwa		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa maipfi a re na mupeleṱo muthihi ngeno a tshi amba zwo fhambanaho		

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH6.indd 68 2019/10/23 10:07:53

Z w i r e n g o m u

Thero ya 7 Zwiṱori zwa tshakatshaka

Zwiṱori
Themo ya 3: Vhege dza 1 - 2

97 Vhukonani ho ganzhilaho 70
U amba nga u ṅwala dayari.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshiṱori.
U ṱalukanya lushaka lwa tshiṱori.
U humbulela mafhungomatsivhudzi.
U baḓekanya mafhungo na nzulele ine a vha khayo.

98 Tshiṅwalwa tsha dayari tshanga 72
U livhanya maipfi na mafurase a maidioma na ṱhalutshedzo dzao.
U sika mepe wa mihumbulo wa u pulanela na u ṅwala tshiṅwalwa tsha dayari.
U topola madzina, maṱaluli na maḓadzisi mafhungoni.

99 U alavha magabelo a vhuhali 74
U amba na tshigwada nga mitambo ya ngomu zwifhaṱoni na ya nnḓa.
U vhala luṅwalo lu no amba nga u alavha u bva Kapa u ya Rio.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama phara.
U humbulela mafhungomatsivhudzi.
U tikedza phindulo dza mbudziso.
U livhanya maipfi na ṱhalutshedzo dzao.

100 U davhidzana na Carven 76
U palanela luṅwalo a tshi shumisa mepe wa mihumbulo.
U ṅwala luṅwalo.
U shumisa masala vhuimoni ha madzina.

101 Nganeapfufhi 78
U amba nga muzika e kha tshigwada tshawe.
U ita ḽitambwa ḽa tshiṱori.
U vhala tshiṱori.
U livhanya maipfi na ṱhalutshedzo dzao.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshiṱori.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama vhaanewa, thero na puloto.

102 U ṅwalela muḓifho 80
U ṅwala luṅwalo.
U dzudzanya luṅwalo.
U ṅwalulula phara a tshi dzhenisa maḽeḓeredanzi o teaho.
U paḓula maipfi a bva madungo.

103 Ro vhuya tshikoloni 82
U rera nga u vula ha tshikolo e kha tshigwada tshawe.
U vha tshiṱori tshi no amba nga u vula ha tshikolo.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshiṱori.
U ṅwala manweledzo mapfufhi a tshiṱori.
U bula muhumbulo wawe.
U humbulela zwithu.

104 U ṅwala tsenguluso 84
U ṅwala tsenguluso a tshi shumisa fureme.
U topola ṋefhungo na tshiitwa mafhungoni
U vhekanya maipfi nga thevhekano ya aḽifabethe.
U ṅwala mafhungo a tshi shumisa mafhungodavhi a nyimele.
U nanga ipfi ḽi no yelana na ḽifurase.
U vhekanya maipfi nga thevhekano ya aḽifabethe.

Maṅwalwa a tsivhudzo
Themo ya 1: Vhege dza 1 - 2

105 Nngwe (Nngwekhulu/Thaiga) 86
Uvhala maṅwalwa na faela ya nḓivho ya nngwe.
U fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama maṅwalwa.
U tshimbidza maṱo a tshi ṱoḓa mafhungomatsivhudzi
U tikedza phindulo dza mbudziso.
U topola muhumbulo muhulwane na ndivho ya atikili.
U topola mbuno na mihumbulo.
U fhindula mbudziso dza zwiteṅwa.
U ṱalutshedza zwine ḽiidioma ḽa amba.

106 Zwiṅwe hafhu nga maṅwalwambuno 88
U topola mbuno na mihumbulo kha mutevhe wa zwi re ngomu.
U topola phambano vhukati ha mbuno na mihumbulo
U ṅwala nga phukha dza ḓaka a tshi shumisa fureme.
U shumisa luambo lu sa moni.
U shandula mafhambanyi a vha pfanywa.

107 Muvhigo wa mafhungomaitei (nyusi) 90
U nweledza na u vhala atikili ya gurannḓa.
U ḓadza khadi ya zwikoro.
U vhala atikili ya gurannḓa.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U tshimbidza maṱo kha atikili a tshi ṱala mafhungo a re mbuno.
U wana uri ndi phara ifhio i no nweledza atikili.
U wana vhushaka vhukati ha atikili na tshifanyiso.
U livhanya mafurase, maipfi na ṱhalutshedzo dzao.
U livhanya mafurase.

108 U ita ndowendowe ya u ṅwala muvhigo wa gurannḓa 92
U ṅwala muvhigo wa gurannḓa a tshi shumisa fureme.
U ṱuma mafhungo u itela u vhumba mafhungotserekani ndi tshi shumisa maṱanganyi.

109 U gonya Table Mountain 94
U amba nga Table Mountain.
U vhala burousha i no amba nga Table Mountain.

110 Maṅwe hafhu nga Table Mountain 96
U ṅwala muvhigo nga table Mountain a tshi shumisa fureme.
U topola ḽifurase ḽa madzina, ḽa ḽiṱaluli na ḽa ḽiḓadzisi.
U ṅwalulula phara a tshi dzhenisa maḽeḓeredanzi.

111 Ri ya vhugalaphukha 98
U topola mbuno na muhumbulo.
U vhala atikili ya magazini i no amba nga lwendo lwa Kruger National Park.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U topola mbuno na mihumbulo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe.
U topola ṱhalutshedzo dza maidioma.

112 U tshimbila mukwitani 100
U ṅwala muvhigo a tshi shumisa fureme.
U topola mafurase a thangeladzina.
U shumisa phoḽisemi.
U topola mafhungo a re na mamudi.
U ṅwala mafhungo a tshi shumisa nyambahunzhi (homonimi).

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 69 2019/10/23 10:05:59

Vhukonani ho ganzhilaho

Kha ri ambe

Rerani ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

Ni na dayari? Arali ni nayo vhudzani tshigwada tshaṋu uri ngani ni na dayari. Arali ni si na, vhudzana tshigwada uri ndi ngani.

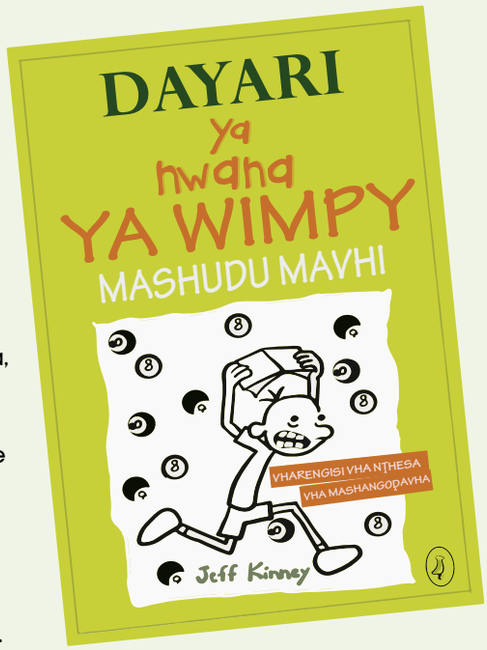

Kha ri vhale

Vhalani tshiṱori tshi no bva kha *Dayai ya ṅwana ya Wimpy- Mashudu Mavhi* by Jeff Kinney

Ḽavhuṋa

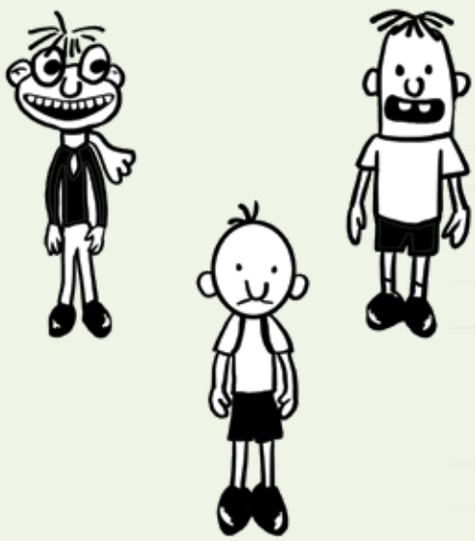

Ho no fhela vhege dzi no hovhelela mbili na hafu u bva tshee nṋe na khonani yanga ya mbiluni Rowley Jefferson ra lwa nndwa tswuku. U tou amba ngoho, ndo vha ndi tshi ri, zwa zwinovho, u ḓo ḓa **o dzwinga mutshila**, fhedzi a zwi athu itea.

Ngoho ndi ya uri zwi vho thoma u nndina, ngauri tshikolo tshi khou vula maḓuvha a si mangana, zwino arali vhukonani hashu ho tea **u vhuelela tshikale**, ndi khwiṋe ri tshi ṱavhanya. Arali hu uri zwa nṋe na Rowley zwo fa, zwi amba uri vhuvhili hashu **ro bva nga ḽitswu**, ngauri ro vha ro farana.

Zwino vhunga vhukonani hashu **ho fela mbevha**, ndi khou fanela u wana iṅwe khonani. Tshi no khou dina ndi uri vhukonani uhu ndo vha ndo hu bvela biko, zwino a hu na we nda vhaledza uri a dzhene vhuimoni ha Rowley.

Vhathu vhane vha nga vha khwiṋe nyana ndi Christopher Brownfield na Tyson Saunders fhedzi vha dina uri na vhone vha na vhuṱudzeṱudze havho. Ndo ṱwa na Christopher vhege dzi si gathi tshikolo tsho vala tshiitisi hu uri o vha e ene tshiṱangu tshanga kha vhunyunyu. Christopher ndi khonani musi tshikolo tsho vala u fhira musi tsho vula kana ṅwaha woṱhe. Tyson ndi muthu nahone vhuvhili hashu ri pfana na mitambo i no fana ya video, fhedzi u itisa zwiṅwevho kha maṅwe masia lune nda vhona zwi tshi nga nkonḓela u ṱwa nae lwa tshoṱhe.

Muthu ane a si vhe na ṱhama ndi Fregley, fhedzi ndo mu vhonolola kale uri a nga si kone u vha khonani yanga ya mbiluni.

Fhedziha, **a thi nga isi mbilu kule**, Rowley ndi ḓo mu lindela, huṅwe a vhuya. Fhedzi, arali hu uri u phulusa vhukonani hashu zwi mbiluni yawe, kha vhilule.

Ngauri arali mafhungo a ḓi dzula o rali, u **ḓo sala o tou ṱhuruu** buguni yanga ya nganeavhutshilomuṋe ine nda khou ṅwala.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 70 2019/10/23 10:06:01

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Mańwalwa aya a bva kha tshiṅwalwa tsha dayari. Ṅwalani zwithu zwivhili zwi no sumbedza uri nangoho a bva kha dayari.

Ndi mbilahelo if hio khulwane ine muṅwali a ambesa ngayo dayarini iyi?

Greg, muṅwali wa dayari, o vha e na muhumbulo wa uri Rowley u ḓo ḓa a humbela pfarelo f hedzi ha vhonali. Ni vhona u nga ndi nga mini Rowley a tshi tea u humbela pfarelo kha Greg?

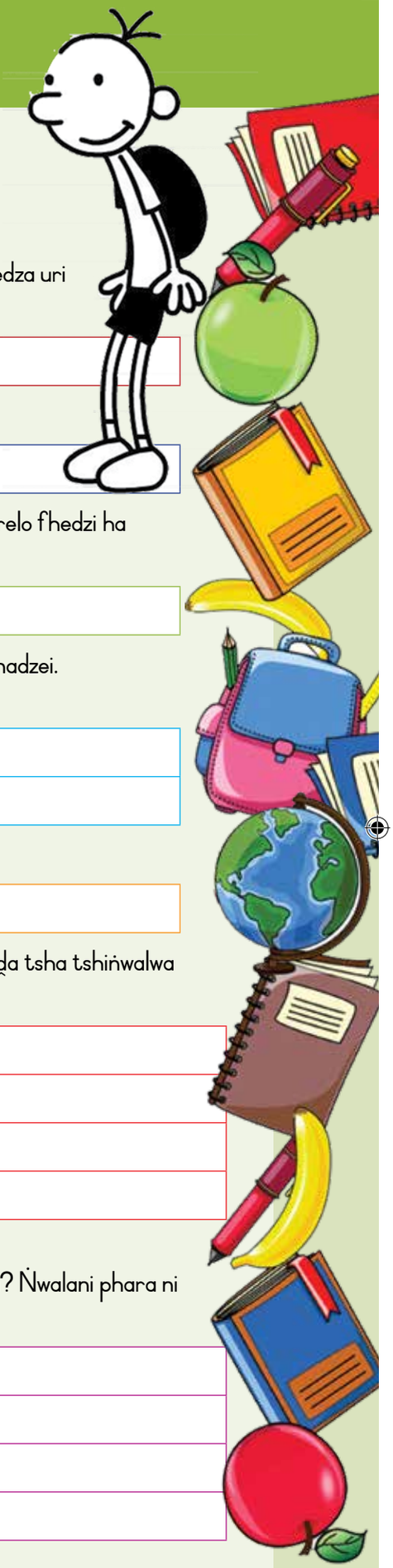
Greg u amba nga vhathu vhane vha nga vha khonani dzawe f hedzi a vhona zwi sa konadzei. Ndi nga mini a sa tami vhukonani navho?

Mańwalwa aya ndi a fomaḽa kana a inifomaḽa? Bulani uri ngani?

Ni vhona u nga zwi ḓo f hela nga mini kha Greg? Ṅwalani phara ine ya nga vha tshipiḓa tsha tshiṅwalwa tsha dayari ya Greg.

No no vhuya na ṱangana na thaidzo ya u lwa na khonani yaṋu ya mbiluni? Ṅwalani phara ni tshi amba uri ho bvelela mini.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 71 2019/10/23 10:06:02

Tshiṅwalwa tsha dayari tshanga

Talani mutalo ni tshi livhanya mafurase a no bva kha phara iyi na zwine a amba.

o dzwinga mutshila	a thi nga vhilaheli
u vhuelela tshikale	u ḓo ṱaniwa
ro bva nga ḽitswu	u luvhelela
ho fela mbevha	u fana na kale
a thi nga isi mbilu kule	ri songo wana tshithu
u ḓo sala o tou ṱhuruu	ho fhela

Ni khou ya u ṅwala zwiṅwalwa zwa dayari zwi re na tshivhalo, ni tea u zwi pulanela ni sa athu zwi ṅwala.

Ni khou ya u ṅwala nga mafhungo a maḓuvha mararu. Tshiṅwalwa tsha u thoma tshi kwama vhukonani he ha tshinyala; kha tsha vhuvhili ni ḓo ṅwala uri no ḓipfa nga nḓilaḓe; kha tsha vhuraru ni ṅwale uri ni ḓo ita mini nga haya mafhungo. Ni songo hangwa u ṅwala ḓuvha kha tshiṅwalwa tshiṅwe na tshiṅwe.

Itani mepe wa mihumbulo wa u pulanela zwiṅwalwa zwa dayari zwaṋu.

Zwiṅwalwa zwa dayari

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 72 2019/10/23 10:06:08

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Shumisani mepe wa mihumbulo kha u ṅwala zwiṅwalwa zwa dayari. Musi no no fhedza u ṅwala zwiṅwalwa zwaṋu, humbelani khonani a zwi sedzuluse na u zwi dzudzanya arali zwo tea. Ni kone u zwi ṅwalulula nga vhudele kha siaṱari iḽi.

Kha ri ṅwale

Vhalani maf hungo aya. Fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe tangedzelani dzina, ni talele ḽiṱaluli na u swaya ḽiḓadzisi nga muvhala wa ṱaḓa.

Themo ntswa i ḓo thoma zwenezwino.

Khonani yanga ya mbiluni yo sala hayani.

Fregley wa miswaswo u tshimbila nga u ongolowa.

Rowley u tea u swika nga u ṱavhanya.

Nndwa ya Greg ya u tou thoma yo vha ya tshifhinga tshilapfu.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 73 2019/10/23 10:06:05

U alavha kha magabelo a vhuhali

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṋu nga mitambo ya ngomu zwifhaṱoni na ya nnḓa.
Ambani nga tshaṋu nga mitambo ine ra tamba nṱha ha mavu na ya maḓini.
Ni nga alavha nga yathi? Bulani uri ngani.
Ni vhona u nga ndi vhukoni vhufhio hune na tea u vha naho uri ni alavhe nga yathi?

Kha rivhale

Ha Alba

Miṅwaha miraru miṅwe na miṅwe hu vha na mbambe ya Cape u swika Rio. Nṋe ṋaṅwaha ndo shela mulenzhe ndi kha iṅwe ya dziyathi! A thi tsha ḓivha uri ndo vhuya nda ni vhudza naa, makhulu wanga vho vha vhe mureakhovhe, khotsi anga ndi mufhaṱi wa zwikwekwete (mikhumbi). Zwikwekwete zwo ḓi dzula zwi tshipiḓa tsha vhutshilo hanga. Musi ri tshee vhaṱuku ro vha ri na dinzhi (tshikepe tshiṱuku tsha raba) khotsi anga vha tshi ri isa Zeekoeivlei ngayo. Ḽiṅwe ḓuvha nda vhona vhana vha tshi khou alavha vhe vhoṱhe. Nda zwi vhona uri arali avha vhana vha tshi kona u alavha na nṋe ndi nga zwi konavho.

Vhunga zwino ndo no aluwa nahone ndo khwaṱha muvhili, ndi vho dzhena miṱaṱisanoni nahone ndi khou wina vhunzhi hayo. Fhedziha, musi mukaputeni wa yathi i re muṱaṱisanoni wa Cape u swika Rio a tshi mpfounela uri na nṋe ndi yevho, a tho ngo kholwa shudu ḽanga ḽa phele! Muṱaṱisano uyu wo vha u wone wa maṱhakheni a vhutshilo hanga!

Nahone ndo ḓiphiṋa vhukuma! Ḓuvha na ḓuvha ho vha hu sa kundwi u vha na tshiṅwe tshithu tshi no takadza. Ro vhona na vhana vha doḽofini na khovhe nnzhinnzhi dzi no fhufha. Vhuṅwe vhusiku henefha, dza ḓa dzi nnzhinnzhi dza ita na u ri phamasa, wa sokou pfa – phaa!"

Ndo lwadzwa nga tsilingwane ya lwanzhe luthihi fhedzi – nga ḓuvha ḽa u thoma – nahone ndi luthihi fhedzi he nda pfa ndo tshuwa, musi wa maḓumbu a no tatisa, magabelo a masongesonge - a tshi lingana na nnḓu ya zwitizi zwivhili.

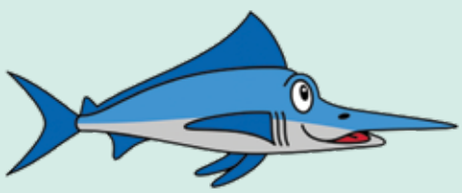
Yathi yashu yo vha ya vhuvhili kha u swika Rio De Janeiro nahone ro vha ro pfuka ḓanzhe nga maḓuvha a fumiṱhanu.

Ndo pfa zwi tshi nṱungufhadza musi ri tshi vhuya hayani ngauri ho vha hu hone u ṱhoṱhela ha u ḓiphiṋa. Fhedziha, ndo pfa ndo takala uri ndi khou dovha hafhu u vhona mavu.

Zwino naho ndi ngomu ndi tshi khou ita ndugiselo dza muṱaṱisano wa Vhugweṋa ha Ḽifhasi, ndi na lutamo lwa uri ri – ḓo dovha ra vhonana hu si kale.

Nga mbilulufuno

Carven

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 74 2019/10/23 10:06:10

Ḓuvha:

Muṱaṱisano wa u bva Cape u swika Rio u farwa lungana?

Muṱaṱisano uyu u a takaleleswa? Tikedzani phindulo yaṋu.

Ndi ngani Carven o ita zwa u alavha?

Carven ha tsha elelwa uri o vha e mungafhani musi a tshi dzhena muṱaṱisanoni uyu. Ni vhona u nga o vha e na miṅwaha mingana?

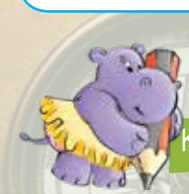

Carven u a kona u alavha? Tikedzani phindulo yaṋu.

Ndi muṱaṱisano ufhio we wa vha wone tshiga tshihulwane vhutshiloni hawe?

Ndi zwifhio zwivhili zwi takadzaho zwo iteaho musi e kha yathi?

Luṅwalo ulu ndi lwa fomaḽa kana ndi lwa inifomaḽa? Bulani mbuno tharu dza u tikedza phindulo yaṋu.

Livhanyani maipfi o swifhadzwaho e a shumiswa kha luṅwalo lwa Carven na ṱhalutshedzo dzao. Ṅwalani maipfi o swifhadzwaho kha dikishinari yaṋu.

maṱhakheni	tshiuludzani	nṱhanṱha	tshivhindini	honehone
masongesonge	kukumuwa	thivha	magabelo mahulu	tita
ṱalingwane	dakalo	silingwa	tsinyuwo	luṅwaluṅwa
muṱaṱisano	khanedzano	mpho	khaedu	mbambe

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 75 2019/10/23 10:06:13

U davhidzana na Carven

Kha ri ṅwale

Didzhieni hu inwi Alba. Ṅwalani luṅwalo ni tshi fhindula Carven. Vhudzani Carven luṅwaloni lwaṋu uri no ṱulutshela u mu vhona khathihi na u pfa zwa lwendo lwawe. Mu vhudzeni zwe na vha ni tshi khou ita musi o fara lwendo, tsha u fhedza, ni mu vhudze nga inthaviyu ya radio na TV ye na mu lugisela uri a ite musi a tshi swika hayani na zwine a tea u elekanya a tshi ḓilugisela inthaviyu.

Ni songo hangwa uri luṅwalwo ulu ndi lwa vhukonani lune maipfi aṋu a si tee u vha a fomaḽa.

Thomani nga u pulana luṅwalo lwaṋu. Musi no no lu pulana, humbelani khonani yaṋu a ni thuse u lulamisa arali zwo tea. Ni kone u lu ṅwala nga vhudele buguni iyi yaṋu ya u shumela.

Luṅwalo lwo livha ha Carven

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH17.indd 76 2019/10/23 10:06:25

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ṅwalululani mafhungo aya. Ṅwalani masala a re one vhudzuloni ha maipfi o talelwaho nga fhasi. Shumisani masala a re afho fhasi.

vhone riṋe yone

Vho Kaputeni Petersen vho humbula uri Vho Kaputeni Petersen vha nga wina mutatisano wa Cape u swika Rio.

Ndo pholisha mikungelo ya mavothi ya burasi, mikungelo ya mavothi ya burasi ya penya.

Ndo ṱangana na Samson ngei Yathini nahone Samson ndi a mu takalela vhukuma.

Samson na nṋe ro ṱanzwa phulethi sa izwi Samson na nṋe ro vha ri tshi khou shuma khishini.

Ndo ita na u kwama mme anga uri mme anga vha si ḽe mbilu nga nṋe.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 77 2019/10/23 10:06:28

Nganeapfufhi

Kha ri ambe

Bo-Kaap ndi ngafhi? Arali ni sa hu ḓivhi, vhudzisani mudededzi waṋu kana ni ye ḽaiburari ni wane uri ndi ngafhi. Ni a pfana na muzika? Ndi muzikaḓe une na pfana na u u thetshelesa kana u u lidza?

Ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane u isa phanḓa na pfunzo musi no no phasa tshikoloni? Bulani uri ngani.

Ni khou tama u guda mini musi no no phasa tshikoloni? Bulani uri ngani.

Musi no no vhala tshiṱori tshi re afho fhasi, itani ḽitambwa ḽatsho ni kha tshigwada tshaṋu. Nangani uri ndi tshipiḓa tshifhio tsha tshiṱori itshi tshine na ḓo tshi shumisa. Ni elelewe u livhanya maṱo na vhaṱaleli khathihi na u shumisa nyelekanyo musi ni tshi khou tamba ḽitambwa iḽi. Ni songo hangwa u sumbedza zwiitea zwi no bva tshiṱorini zwi tshi tevhekana nga ngona.

Kha ri vhale

Vho Banjo vho vha vhe munna mulapfu, musekene vha vala ḽitswu na mavhudzi matshenatshena. Dzina ḽavho ḽa vhukuma ndi James John McCloyd. Khotsi avho na makhulu wavho vho vha vhe vhaalavhi ngeno mme avho vho vha vhe wa malofha a Malay.

Vha ha McCloyds vho vha vha tshi dzula nḓuni ya kamara tharu ngei Chiapinni Street kha ḽa Bo-Kaap. Musi khotsi a Vho James vhe lwanzheni, mme avho vho vha vhone vhe vha tshimbidza zwithu afha hayani khathihi na u vha na vhuṱanzi uri ṅwana wavho James a dzule o kuna, e na mutakalo wavhuḓi nahone e na dakalo na uri a ye tshikoloni misi yoṱhe.

Musi Vho James vha tshee muṱuku khotsi avho vho vha rengela banjo. Ḽo vha ḽi na ṱhoho ya tshipulumbu na mukulo mulapfu na vhuṱale vhuṋa. Tshifhinga tshoṱhe musi khotsi avho vha tshi vhuya lwanzheni vho vha vha tshi vha gudisa u lidza banjo.

Mafheleloni a vhege, tshitshavha tsha vhathu vha si vhanzhivhanzhi tsha Malay tsho vha tshi tshi kuvhangana. Ho vha hu tshi tshiniwa na u imba nahone James o vha a tshi lidza banjo ḽawe. O fhedza o no vha muimbimulidzi a no mangadza. Musi a tshi thoma u lidza na u imba vhathu vho vha vha tshi sala vho akhamala na u katea lwe musi a tshi fhedza vha vhanda zwanḓa na u vhidzelela vho takala.

Musi vhe na miṅwaha ya fumimbili, vhathu vha thoma u vha vhidza nga dzina ḽa Banjo lwe vhutshilo havho hoṱhe vha ḓivhiwa nga ḽeneḽo dzina ḽa Banjo. "Musi ndi tshi phasa tshikoloni tsha nṱha, ndi ḓo ya u dzhena yunivesithi," vho vhudza mme avho ngauralo. "Ndi khou ṱoḓou vha na digrii ya muzika."

Fhedziha, vha mbo welwa nga khombo. Khotsi a Banjo vha mbo ḓi lovha lwe a vho kombetshedzea u ya u shuma uri a thuse mme awe. Mme awevho na vhone vha lovha. Banjo a humbula u ya u shuma lwanzheni. A vhulunga tshelede a ḓiḓowedza u lidza banjo ḽawe arali tshifhinga tshi tshi tenda. O vhuya hayani ho no fhela miṅwaha miṱanu, a fhedzisa Gireidi 12 yawe sentharani ya pfunzo ya vhaaluwa a kona u ya yunivesithi u ya u guda zwa muzika.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 78 2019/10/23 10:06:31

Ḓuvha:

Musi a tshi khou dzhena henefha, o funza vhathu muzika khathihi na u gudisa vhahulwane na vhaṱuku u ṅwala. Bvumo ḽawe na u funiwa hawe zwa phaḓalala na shango ḽoṱhe lwe vhathu vha bva thungo dzoṱhe vha tshi ḓa uri a vha funze.

Banjo o wana digirii yawe ya muzika musi e na miṅwaha ya furaru. O vha o gudela zwa kaṱara ya kiḽasiki fhedzi banjo ḽo ḓi dzula ḽi tshone tshilidzo tshawe tshine a tshi funesa. O vha a tshi gonya nṱha ha thavha ya Signal Hill a tamba banjo ḽawe o dzula hatsini vhudaladala. O lovha e na miṅwaha ya fuṱahembili – o takala na u fushea.

Talani mutalo ni livhanye maipfi o swifhadzwaho na zwine a amba. Ṅwalani maipfi o swifhadzwaho dikishinarini yaṋu.

Kha ri ṅwale

vala	u ṱalela wo aṱama mulomo
misi yoṱhe	u dzhiea
akhamala	anzela
katea	tshiwo
khombo	muvhala wa lukanda

Kha ri ṅwale

Vhalani phara iyi hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Muhali kha nganeapfufhi iyi ndi nnyi? _____

Ndi nnyi ane a khou anetshela tshiṱori itshi? Tangedzelani phindulo yaṋu afho fhasi.

Banjo Mme avho Muthu wa vhuraru – muṅwe muthu we a vha a tshi ḓivha Vho Banjo

Bulani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

_____

Tshiṱori itshi tshi khou bvelela ngafhi? Muṅwali o kona u ola afho fhethu ha tshila? O zwi kona hani?

_____

_____

Puloto ya tshiṱori itshi ndi ifhio? Hu bvelela mini?

_____

Hu na khuḓano kana u konḓelwa hufhio? Hu na thasululo?

_____

Bulani uri muhali u ponya hani kha zwi konḓaho.

_____

No ḓiphiṋa nga tshiṱori itshi? Bulani uri ngani.

_____

Ṋeani tshiṱori itshi ṱhoho. _____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 79 2019/10/23 10:06:36

U ṅwalela muḓifho

Kha ri ṅwale

Humbulelani uri Vho Banjo vho ni funḓedza muzika kalekale nahone no fhedza no no vha khonani khulu. Musi vha tshi lovha, no humbelwa uri ni ṅwalele vha lushaka lwa havho luṅwalo ni vha ṱalutshedze zwivhuya zwe Vho Banjo vha ni itela. Ṅwalaniha luṅwalo ulwo. Musi no no lu ṅwala, humbelani khonani yaṋu a lu vhale khathihi na u ita ndulamiso arali zwo tea.

Kha phara ya u thoma, bulani u pfa haṋu vhuṱungu nga u lovha havho.

Kha phara ya vhuvhili, zwi vhe khagala uri Vho Banjo vho ita zwifhio zwe zwa ita uri vha vhe muthu wa tshipentshela kha inwi na kha vhaṅwe vhathu.

Kha phara ya u fhedza ni ambe nga zwe vha phetha vhutshiloni na uri ndi ngani tshitshavha tsho xelelwa.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 80 2019/10/23 10:06:39

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Shumisani mabulafhethu a re afho fhasi kha u fhedzisa mafhungo.

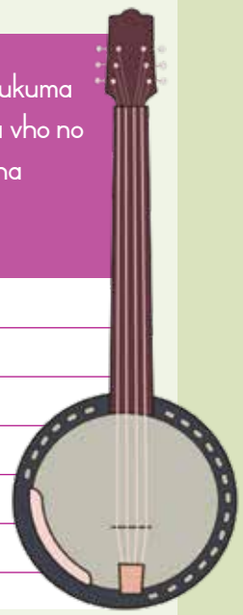
seli | phanḓa | fhasi | kule | ngomu | tsini | nṱha

Vho Banjo vho vha vha tshi dzula fhaḽa Bo-Kaap musi ro no wetshela _____ ha mulambo. Vho vha vha tshi kuvhanganya vhathu vha tamba banjo vho dzula _____ havho _____ ha muri. Vho vha vha tshi ya thavhani vha dzula _____ ha hatsi vha tshi khou lidza banjo ḽavho. Tshiṅwe tshifhinga vho vha vha tshi lidza vhe nga _____ holoni ya yunivesithi. Yunivesithi yo vha i _____ na ngade dza Krischenbosch. Ho vha hu tshi ḓa vha _____ na vha tsini.

Kha ri ṅwale Ṅwalululani phara iyi ni dzhenise maḽeḓeredanzi he zwa tea.

vho bonjo vho vha vha tshi dzula kapa vhukovhela chiapinni street kha ḽa bo-kaap. dzina ḽavho ḽa vhukuma ḽo vha ḽi james john mccloyd nahone mme avho vho vha vhe vha malofha a malay. vho banjo vho vha vho no aluwa vhukuma musi vha tshi ya u guda pfunzo dza muzika yunivesithi. fhedziha, vho vha vha tshi kha ḓipfana na u tamba banjo ḽavho vhe signal hill.

Kha ri ṅwale Ṭhukukanyani maipfi aya a bve madungo ni vhandele zwanḓa ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
Tsumbo: tshi/su/su: madungo mararu

funiwa	_____	phaḓalala	_____
digirii	_____	funesa	_____
vhudaladala	_____	fuṱahembili	_____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 81 2019/10/23 10:06:40

Ro vhuya tshikoloni

Kha ri ambe

Ni ḓipfa hani musi no vhuya tshikoloni? No takala kana no sinyuwa?
Ni ḓipfa hani ni kiḽasini ya mudededzi muswa?
No lavhelela zwifhio nga maanḓa?

Kha ri vhale

Ḽo vha ḽi ḓuvha ḽa u thoma ro vhuya tshikoloni. Ṅwedzi woṱhe ro ḓiphiṋa musi tsho vala.

Fhedzi Lily, Zack na Khal a vho ngo dinalea nga u vhuya hashu. Vho vha vho takala na zwikunwane.

Vhuraru havho vha ima luvhanḓeni lwa u tambela vha lavhelesa u mona na tshikolo. A hu na tsho shandukaho. Phuraimari ya Hudson Park i tshee yo raḽa.

Zwifhaṱo zwayo ndi zwa kale zwa burauni. Vhupakamimoḓoro huṱuku ho ḓala nga mimoḓoro ya vhadededzi. Ḓaka ḽi re murahu ha luvhanḓe lwa u tambela ḽi tshee ḽo dombela nga vhudala haḽo sa nga misi. Luvhanḓe lwa u tambela lwo talwa mitalo lwo lindela metshe wa u thoma wa bola ya milenzhe wa themo ya u thoma.

"Metshe u khou thoma nga bureiki ya u thoma?" hu vhudzisa Lily.

Zack na Khal vha tenda nga ṱhoho.

Zack o vha e mupfufhi a dovha a vha tshihwimbi, e na mavhudzi mapfufhi. Khal o vha e mulapfu a dovha a vha na tshifhaṱuwo tshisekene.

"Yoo, ndi tou ri ri thoma lini," ndi Zack a no ralo.

"Na nṋe," hu ḓadzisa Khal.

Lily a sukumedzela mavhudzi awe kule na khofheni. "Ndi kale ri sa athu tamba bola," a mbo ralo.

Ndi ngoho, ho vha hu kale. Kale vhukuma.

Tshikolo tshavho tsho vha tshi vhukatikati ha ḓorobo. Tshitentsi tsha tshikolo tsho vha tshi tshi nga thiraengele i re na bada i no tou suvha nga zwiendedzi kha ḽithihi na zwiporo kha aya maṅwe masia.

Zwidimela zwi unga zwi tshi fhira ḓuvha na ḓuvha.

Tshipiḓa tsha ḓorobo tshine Lily na vhaṅwe vha bva khatsho tsho tsitsikana nga zwifhaṱo lune a huna fhethu ha midavhi ya u tambela. A huna mudavhi wa bola ya milenzhe. Fhethu hune vhana vha nga tamba hone bola ndi henefha tshikoloni fhedzi.

Zack a vhudzisa, "Hee vhanna, Goloi ntswa ya 4 x 4 no i vhona?" Maddie, khonani khulu ya Lily a mbo vhidzela, "Ndi ya havhaḽa – mudededzi washu muswa! Hone no vha vhona?"

Vhoṱhe vha dzungudza dziṱhoho.

"Vha tea u vha vhe muthu wa zwithu arali vha tshi tshimbila nga 4 x 4," ndi Zack a no ralo, tsimbi ya mbo ḓi lila.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 82 2019/10/23 10:06:48

Ḓuvha:

"Ri ḓo zwi pfa thabeloni," hu amba Lily. "I ḓo thoma hu si kale."
Khonani idzi mbili dza mbo livha thabeloni dzo ḓala fulufhelo ḽa themo ntswa na mudededzi muswa.
(Nga Tom Palmer)

Kha ri ṅwale

Vhalani hafhu tshiṱori tsho ṅwalwaho nga Tom Palmer. Ṅwalani ṱhoho yatsho.

Khonani idzi nṋa dzi pfana na u ita mini dzoṱhe?

No vhuya na tamba bola musi tshikolo tsho vala? Bulani uri ngani?.

Avha vhana vha dzula tsini na zwiporo zwa tshidimela. Ndi nga mini ni tshi vhona u nga nzulele iyi yo vha kondisela vhutshilo?

Ni vhona u nga zwo vha zwi tshi lelutshela vhana u kona u thetshelesa tshikoloni? Bulani uri ngani.

Lily, Zack na Khal vho vha vho fhambana nga ndila dzifhio?

Ṅwalani manweledzo a tshiṱori itshi nga mafhungo a no swika mararu.

Vhana vho vha vho lavhelela u ṱangana na mudededzi wavho muswa. Ni vhona u nga mudededzi uyu o vha e muthuḓe?

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 83 2019/10/23 10:06:45

U ṅwala tsenguluso

Kha ri ṅwale

No humbelwa uri ni ṅwale tsenguluso ya bugu ya Tom Palmer. Ṅwalani tsenguluso yaṋu fhasi ha ṱhoho dzi tevhelaho. Musi no no fhedza u i ṅwala, humbelani khonani yaṋu a i dzudzanye.

TSENGULUSO YA BUGU

Tshiṱori tshi amba nga

Avha vhana vhaṋa vha ḓiphiṋa nga

Ndo takalela/a tho ngo takalela tshiṱori itshi ngauri

No tea/a no ngo tea u vhala iyi bugu ngauri

Kha ri ṅwale

Talelani ṋefhungo na tshiitwa mafhungoni aya.

Avha vhana vhaṋa vha pfana na u tamba bola.

Vhadededzi vha paka mimoḓoro yavho kha vhupakamimoḓoro huṱuku.

Mudededzi muswa u tshimbila nga 4 x 4.

Vhana vho ya thabeloni vha tshi tou bva u swika tshikoloni.

Vhana vhoṱhe vha dzula tsini na tshiporo tsha zwidimela.

Kha ri ṅwale

Ṅwalani mafhungo a inwi muṋe ni tshi shumisa maipfi aya.

itshi | tshiḽa | aya | aḽa

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 84 2019/10/23 10:06:46

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Fhedzisani mafhungo a nyimele (a nzulele) a tevhelaho. Shumisani maipfi a re zwitangeni.

Fhungo ḽi re na **fhungodavhi ḽa nyimele (nzulele)** ḽi pfi ndi fhungo ḽa nyimele (nzulele). Fhungodavhi ḽa lushaka ulu ḽi nga thoma nga **arali** kana **tenda**.

Tsumbo: Ṋowa i ḓo nnduma arali nda sendelesa tsini nayo.

Ṋowa i ḓo nnduma tenda nda si sendelese tsini nayo.

Tsumbo:

Zwimela zwi ḓo fa _____ (sheledza)

Zwimela zwi ḓo **fa arali na sa zwi sheledza**.

Vha na vha nga si kone u tamba bola _____ (valwa)

Zack ha koni u shuma mbalo _____ (thusiwa)

Vhana a vha nga phasi mulingo _____ (vhala)

Tenda tshikolo tsho vula _____ (tamba)

Luvhanḓe lwa u tambela lu a ḓala thophe _____ (nesa)

Kha ri ṅwale

Nangani ipfi ḽo teaho ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa mafurase aya.

zwino | ngauri | murathu | vhunga | tshihaḓu

Vhumonolodzi ndi u shumiswa ha maipfi manzhi vhudzuloni ha ipfi ḽihihi.

nga tshino tshifhinga
hu si na u ṱwa ri tshi monamona
sa musi zwo ḓi vhonala
tshiitisi ho vha uri
we nda mama nda mu siela

Kha ri ṅwale

Vhekanyani maipfi aya nga thevhekano ya alifabethe.

sokou	sanda	senga	senenga	sika	soma
sema	sola	suka	sunda	shela	sale

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 85 2019/10/23 10:06:51

Nngwe (Nngwekhulu/Thaiga)

Kha ri ambe

No no vhuya na ya vhugalaphukha kana zuu? Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu nga vhugalaphukha kana zuu. Ambani nga phukha dza ḓaka dze na dzi vhona.

Ndi nnyi ane a nga kunda kha ndau na nngwe? Arali hu uri zwi langwa nga saizi, nngwe i nga kunda. Hezwi zwi itiswa ngauri nngwe ndi dzone khulwanesa kha lushaka lwa zwimange. Dzi a kona u aluwa dza zwika kha mithara dza 3,5 nga vhulapfu (vhunavha) nahone dzi a kona u lemela 304 kg. Nngwe a dzo ngo tou hula fhedzi, dzi dovha dza vha na luvhilo. Dzi a kona u gidima nga luvhilo lwa 64 km nga awara kha tshikhala tshipfufhi nahone dzi a kona u fhufha mithara dza ṱahe dzi tshi tou buḓa. Hezwi zwi amba uri dzi a kona u lavhuwa nga nḓila i no ofhisa. Muthu a nga ri mavhanda aya mahulu, a luvhilo, a dovha a ofhisa ha lili thuso uri a kone u tshila, a a i lila. Nngwe ndi buka ḽi re khomboni ya u ṱhoṱhela.

Nngwe dzi nga ṱhoṱhedzwa nga vhathu nga nḓila mbili: u zwima; na u tshinyadzwa ha mahaya adzo.

Nngwe dzi zwimelwa mikumba yadzo na miṅwe miraḓo ya mivhili yadzo, zwoṱhe hezwi ndi zwa mutengo muhulu. Vhaṅwe vhathu vha Tshaina na maṅwe mashango a Asia vha na lutendo lwa uri miṅwe ya miraḓo ya nngwe i a thusa kha dzilafho. Nngwe dzi a zwimiwa sa mutambo. Zwi amba uri vhazwimi vha dzi zwimela u ḓimvumvusa na u ḓikhoḓa musi vho no dzi vhulaha.

Vhathu vho dovha hafhu vha tshinyadza mahaya adzo – fhethu hune dza tshila hone. Nngwe dzo vha dzi tshi wanala u thoma Turkey u swika mukanoni wa vhubvaḓuvha wa Russia. Fhedzi zwino vhunzhi ha nngwe hu vho wanala fhedzi kha zwihoḓozwihoḓo tshipembe na tshipembevhubvaḓuvha ha Asia. Hezwi zwi khou itiswa ngauri vhathu vho fhaṱa dziḓorobo, dziḓorobofulu na bada fhethu he nngwe dza vha dzi tshi tshila hone. Tshiṅwe tshiitisi ndi u haḓiwa na u tupukanyiwa ha ḓaka vhathu vha tshi ita masimu, nahone ho no vha na migodi fhethu hunzhi.

Nngwe dzi ṱoḓa vhupo vhuhulwane ha u tshila khaho. Nngwe nthihi ya nduna i lila tshikhala tshi no swika 100m^2 ngauri nngwe dza ḓaka ndi nzwimahaya nahone dzi tshimbila dzi dzoṱhe. Hezwi zwi amba uri a dzi koni u tshila na dziṅwe phukha fhethu huthihi. Ngauri dzi ṱoḓa fhethu ho aṱamaho, zwi a konḓa uri vhatsireledzo ya mupo vha kone u wana shango ḽo linganaho ḽa u tshela nngwe. Sa u lingedza u tsireledza nngwe, dziṅwe dza nngwe dze dza bebwa dzo valelwa dzo ḓiswa Afrika Tshipembe he dza vhuedzedzwa ḓakani.

Kha ri vhale

FAIḼI YA NḐIVHO

- Vhana vha no swika hafu vha nngwe a vha tshili u fhira miṅwaha mivhili.
- Vhana vha nngwe vha laṱelwa nga vhomme musi vhe na miṅwaha i no swika mivhili.
- Tshigwada tsha nngwe ndi "tshikhuvhugu".
- Nngwe dzi a koni nga maanḓa u bambela nahone dzi nga bambela tshikhala tshi no swika khiḽomitha dza rathi.
- Nngwe tshena a dzi anzi u vha hone. Dzhini i no ita uri dzi vhe tshena i wanala kha 1 ya dza 10 000.
- Nngwe i anzela u zwima i yoṱhe, vhusiku.
- Musi dzi tshi zwima, dzi kona fhedzi u ponda lwa 10% fhedzi kha u zwima hoṱhe.
- Nngwe dzi a kona u lavhuwa mithara dza ṱahe hu si na vhuleme.
- Hu na nngwe dzi re zwifuwo miḓini u fhira dzi re ḓakani.

Kha ri ṅwale

Tshimbidzani maṱo (u sikima) kha phara iyi na mafhungo a re kha faiḽi ya nḐivho uri ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Nngwe dzi aluwa u swika ngafhi? _____

Dzi lemela tshileme tshingafhani? _____

Dzi gidima nga luvhiloḓe? _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 86 2019/10/23 10:06:54

Ḓuvha:

Nngwe ya nduna i ṱoḓa fhethu hungafhani uri i kone u tshila?

Vhana vha nngwe vha laṱelwa vhe na miṅwaha mingana?

Vhalani phara iyi nga vhuronwane ni fhindule mbudziso idzi.
Ṅwalani zwiitisi zwivhili zwa u zwimiwa ha nngwe.

Ndivho khulwane ya uri muṅwali a ṅwale atikili iyi ndi ifhio? Itani thiki kha phindulo yaṋu.

- ◯ U vhudza vhathu mafhungomatsivhudzi a no takadza a no kwama nngwe.
- ◯ U ṱuṱuwedza vhavhali uri vha thuse kha u tsireledza nngwe dza ḽifhasi.
- ◯ U ṱalutshedza vhathu uri ndi nga mini nngwe dza ḽifhasi dzi khomboni ya u ṱhoṱhela.

Ndi nga mini haya ha nngwe ho ngalangala ngaurali?

Nngwe dzi zwimelwa mini?

Ndi nga mini zwi tshi konḓa u tsireledza vhupo ha nngwe dza ḓaka?

Ndi tshifhio tsha zwitatamennde izwi tshine tsha vha muhumbulo?

- ◯ Nngwe dzi a aluwa dza swika kha vhulapfu (vhunavha) ha futhi dza fumithihi.
- ◯ U phulusa nngwe dza ḓaka zwi na ndeme.
- ◯ Vhathu ndi vhone vho fhungudzaho tshivhalo tsha nngwe shangoni.

Ndi mutaladzi ufhio kha i tevhelaho u no ṱalutshedza zwavhuḓi maipfi a "vhuedzedzwa ḓakani" e a shumiswa kha phara ya u fhedza ya atikili?

- ◯ U phulusa phukha nga u dzi vhea zuu
- ◯ U dzhia phukha dze dza bebelwa zuu dza humela muponi

Ṱalutshedzani ḽiidioma ḽi no ri: "mutengo muhulu".

Ndi zwifhio kha zwi tevheleho zwe zwa ḓisendeka tshoṱhe nga mafhungo a atikili iyi?

- ◯ Ndingedzo dza u phulusa nngwe hu na he dza pfumba, fhedzi hu na zwikhukhulusi zwinzhi.
- ◯ Ndingedzo dza u phulusa nngwe dzo pfuvha na kale, fhedzi hu na zwiṱuṱuwedzi zwa uri hu lingedzwe hafhu.
- ◯ Ndingedzo dza u phulusa nngwe dzo pfumba nga maanḓa lune dzi si tsha vha khomboni ya u ngalangala.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 87 2019/10/23 10:06:55

Zwiṅwe hafhu nga maṅwalwambuno

Vhunzhi ha mafhungomatsivhudzi a re kha atikili iyi a no kwama nngwe ndi a mbuno (a vhukuma).

Musi ni tshi ṅwala maṅwalwa a mafhungomatsivhudzi ni tea u ḓivha uri zwine na khou ṅwala ndi mbuno kana ndi muhumbulo (kuhumbulele).

Lavhelesani mutevhe uyu wa zwi re ngomu ni ite uri ndi zwiteṅwa zwifhio zwi re mbuno nahone ndi zwifhio zwi re mihumbulo. Ni kone u ita thiki kha kholomo yo teaho.

	Mbuno	Muhumbulo
Anathomi (ngudamuvhili) ya nngwe		
Hune dza tshila hone		
Zwine dza ḽa		
Maṇo adzo		
Nngwe dzo farwa nga nyofho		
Tshaka dzo fhambanaho dza nngwe		
Ndi funesa thoyi dza nngwe		

Vhalani phara iyi.

U shaya nyonyoloso na kuḽele kuvhi zwi lwa na mutakalo wa muthu. Ni tea u tshimbila nga milenzhe lwa hafu ya awara nga ḓuvha. U sa ita nyonyoloso zwi nga vhanga malwadze a mafhafhu, a mbilu na u nona lwo kalulaho. Arali ni sa ḽi nga ngona nahone ni sa iti nyonyoloso ni nga farwa nga malwadze. Ndi mafhungo mahulwane u ḽa phurotheini, khabohaiḓireithi, mitshelo na miroho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe. Tshokoḽeithi a si tshithu tshavhuḓi, ngeno maḽegere na ḓirinkhi zwi tshi sinisa maṇo.

Talelani zwitatamennde zwoṱhe zwine zwa vha mbuno zwi sa timatimisi.
Tangedzelani tshitatamennde tshine tsha pfala tshi tshi nga ndi mbuno ngeno tshi muhumbulo.
Ndi ngani muṅwala o tshi dzhenisa?

Ni vhona u nga vhathu vhoṱhe vha nga tendelana na muṅwali? Ṅwalani mafhungo mavhili ni tshi bula muhumbulo waṇu.

Nangani tshipuka tsha ḓaka tshine tsha ni takadza. Wanani zwinzhi nga tshipuka itshi ni vhe na zwine na ṅwala ngatsho ni tshi shumisa ṱhoho hedzi:
Tshitatamennde tsha u angaredza (tsumbo: ("Ndou dzi wanalesa ḓakani.")

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH17.indd 88 2019/10/23 10:06:57

Ḓuvha:

Zwiṱaluli (tsumbo: "Dzi na misingo milapfu.")

Ndowelo na kutshilele (tsumbo: "Ndou dzi tshila sambini.")

Zwine dza ḽa (tsumbo: "Dzi ḽa maṱari.")

Shandulani maipfi o talelwaho nga fhasi ni tshi shumisa pfanywa idzi, dzine dza pfala dzi tshi nyanyula na u takadza fhedzi dzi tshi amba zwithihi.

nungo	londa	khulu	kheluwa	ponda

Nngwe ndi dzone khulwanesa kha lutavhi lwa zwimange na hone dzi ḓivhelwa u hula hadzo na maanḓa. Nngwe dzi tshila nga nthihi. Dzi na maanḓa nahone dzi zwima vhusiku. Dzi tshimbila nyendo ndapfu dzi tshi ṱoḓa ṋari, ntsavhutavhi, nguluvheḓaka na dziṅwe phukha khulwane. Nngwe dzi anzela u sendela kule na vhathu fhedzi dziṅwe dzi a shanduka dza vho vhulaha vhathu.

Kha maipfi a re afho fhasi, nangani pfanywa dza ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe kha a re kha thebuḽu. A ṅwaleni kha thebuḽu iyi fhasi ha ipfi "Pfanywa". Ni kone u nanga mafhambanyi (maipfi ane a amba zwo fhambanaho na zwa maṅwe) ni a ṅwale kha thebuḽu fhasi ha ipfi "Ḽifhambanyi".

sinyuwa	ṱavhanya	vhuhwavho	humbudza	ongolowa	orowa
ṅwethuwa	hangwisa	phinyela	tshiṱuhu	ṱuwa	bvelela

Ipfi	Pfanywa	Ḽifhambanyi
luvhilo		
ṅweṅwela		
vhulenda		
tsivhudza		
swika		
tutuwa		

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 89 2019/10/23 10:06:59

Muvhigo wa mafhungomaitei (nyusi)

Wanani atikili ya gurannḓa kana ya magazini i no amba nga tshithu tshine na tshi takalela, ni ḓe nayo tshikoloni. Ṱalutshedzani kiḽasi uri atikili iyi i amba nga mini ni kone u vha vhalela yone. Ni kone u humbela tshigwada tshaṋu uri tshi fhe tshikoro tsha u vhala manweledzo e na ita.

Ḓadzani garaṱa ya zwikoro zwa vhaṅwe vhagudi vha re kiḽasini yaṋu.

MANWELEDZO		U konesa	U kona	Hu khwiṋiswe
Marangaphanḓa	U bula uri atikili i amba nga mini.			
Zwi re ngomu	Mafhungomatsivhudzi ndi one nahone a amba nga atikili.			
	Ha pambuwi kha ṱhoho.			
Kukumedzele	U lavhelesa vhathetshelesivhaṱaleli.			
	U amba a tshi pfala a tshi ḓifulufhela.			
U vhala	U vhala a tshi elela nahone a tshi pfala.			
	U sedza nṱha musi a tshi vhala.			

Mmbwa i lindela muṋe wayo a tshi ya hayani

Amir Plume

Musumbuluwo, 2 ḽa Ṱhangule

India, Dhaka – Mmbwa yo tala ya pfuka milambo miraru, ya tshimbila khiḽomitha dza fumiraru ya swika ya ita mulindelo wa vhege yoṱhe tsini na dzhele ye muṋe wayo a vha o valelwa khayo, zwo vhigwa gurannḓani ya ṋamusi.

Musi we Sohrab Ali a farwa, mmbwa yawe yo tala yo sala murahu tshikepe tshe tsha mu hwala tshi tshi mu ambusa mulambo wa u thoma tsho livha dzhele, hu vhiga gurannḓa ya Independent Sunbad.

Mutshimbidzi wa tshikepe o lingedza u shushedza iyi mmbwa nga u i hambekanya, ya si zwi londe ya tala i tshi tevhela. Musi yo no swika dzhele, iyi mmbwa yo lindela muṋe wayo u swika a tshi vhofhololwa ho no fhela vhege, nga ḽa 21 ḽa Ṱhangule, gurannḓa i vhiga ngauralo.

"Mmbwa iyi yo vha i tshi pfala i tshi lila i getheni, fhedzi yo vha i tshi dzungudza mutshila nga dakalo musi i tshi vhona Ali, muṋe wayo, musi e nga ngei ha gethe," guranḓa i ralo. Ali o vha a tshi fha mmbwa yawe hafu ya zwiḽiwa zwawe arali a tshi kona.

Ali o vha o farwa a si na mulandu henengei kusini kwa hawe ku re mavhiligwe, kwa Nakia, tshiṱirikini tsha Herpur, 130 km devhulavhukovhela ha Dhaka, gurannḓa i vhiga ngauralo. Musi we a bva afha dzhele o pfa u vhofholowa vhukuma.

Mmbwa iyi, ye dzina ḽayo ḽi si buliwe, yo huvha nga dakalo ya ṋanzwa milenzhe ya Ali musi a tshi tou bva nga gethe, e muthu o vhofholowaho nahone o ḓala dakalo.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 90 2019/10/23 10:07:10

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ni vhona u nga ṱhoho ya atikili iyi ndi yavhuḓi?

Tshimbidzani maṱo kha atikili ni wane mafhungomatsivhudzi a tevhelaho:

Iyi mmbwa yo bambela ya pfuka milambo mingana u itela u sa siwa nga muṋe wayo? _____

Yo tshimbila khiḽomitha nngana? _____

Yo lindela muṋe wayo tshifhinga tshingafhani i getheni? _____

Atikili iyi yo ṅwalwa nga ḽa vhungana? _____

Ndi nnyi we a ṅwala atikili iyi? _____

Ni vhona u nga mmbwa iyi yo vha i fhano Afrika Tshipembe kana kha ḽiṅwe shangovho?

Ndi phara ifhio i no nweledza atikili iyi zwavhuḓi – phara ya u thoma kana ya u fhedza? Bulani uri ngani.

Tshifanyiso tshi re afho tshi tikedza mafhungo a atikili iyi nga ndilaḓe?

Ndi ipfi/ḽifurase ḽifhio ḽi no ṱalutshedza muhumbulo muhulwane wa atikili. Ndi ngani ni tshi ralo?

mulanda vhukuma	u fulufhedzea	pfarisano	vhuhwavho

Kha ri ṅwale

Livhanyani mafurase a re kha tsha monde na mafurase a re kha tsha u ḽa.

u ita mulindelo	u bviswa dzhele
u ambusa	u tshinisa mutshila
u vhofhololwa	u wedza
u dzungudza mutshila	kulekule
mavhiligwe	tielela yo lindela muṋe wayo

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 91 2019/10/23 10:07:10

U ita ndowendowe ya u ṅwala muvhigo wa gurannda

Kha ri ṅwale

Thoho ya mafhungo

Mmbwa i lindela muṋe wayo a tshi ya hayani

Ndivhadzamuṅwali

Amir Plume

Musumbuluwo, 2 ḽa Ṱhangule

Ndivhadzavhupo

India, Dhaka – Mmbwa yo tala ya pfuka milambo miraru, ya tshimbila khilomitha dza fumiraru ya swika ya ita mulindelo wa vhege yoṱhe tsini na dzhele ye muṋe wayo a vha o valelwa khayo, zwo vhigwa gurannḓani ya ṅamusi.

Musi we Sohrab Ali a farwa, mmbwa yawe yo tala yo sala murahu tshikepe tshe tsha mu hwala tshi tshi mu wedza mulambo wa u thoma tsho livha dzhele, hu vhiga gurannḓa ya Independent Sunbad.

Mutshimbidzi wa tshikepe o lingedza u shushedza iyi mmbwa nga u i hambekanya, ya si zwi londe ya bambela i tshi tevhela. Musi yo no swika dzhele, iyi mmbwa yo lindela muṋe wayo u swika a tshi vhofhololwa ho no fhela vhege, nga ḽa 21 ḽa Ṱhangule, gurannḓa i vhiga ngauralo.

"Mmbwa iyi yo vha i tshi pfala i tshi lila i getheni, fhedzi yo vha i tshi dzungudza mutshila nga dakalo musi i tshi vhona Ali, muṋe wayo, musi e nga ngei ha gethe," guranḓa i ralo. Ali o vha a tshi fha mmbwa yawe hafu ya zwiḽiwa zwawe arali a tshi kona.

Ali o vha o farwa a si na mulandu henengei kusini kwa hawe ku re mavhiligwe, kwa Nakia, tshiṱirikini tsha Herpur, 130 km devhulavhukovhela ha Dhaka, gurannḓa i vhiga ngauralo. Musi we a bva afha dzhele o pfa u vhofholowa vhukuma.

Mmbwa iyi, ye dzina ḽayo ḽi si buliwe, yo huvha nga dakalo ya ṅanzwa milenzhe ya Ali musi a tshi tou bva nga gethe, e muthu o vhofholowaho nahone o ḓala dakalo.

Mvulatswinga

I kunga dzangalelo ḽa muvhali.

I fhindula mbudziso dza:

lini, nnyi, ngafhi, mini

mafhungomatsivhudzi a re mahulwane.

I ḓivhadza ṱhoho ya mafhungo.

Maambiwa

A bvisela zwa mbiluni ya muthu.

Zwi re ngomu

Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala muvhigo wa gurannḓa. Muvhigo uyu u amba nga matshudeni vhe vha kuvhanganya tshelede ya u ita zwivhuya.

Lavhelesani notsi dzi re afho nṱha tshiṱorini tsha mmbwa, ni vhe na vhuṱanzi uri muvhigo waṋu u katela zwenezwo zwithu. Fhedzisani manweledzo a tevhelaho.

Ṱhoho ya mafhungo i no kunga dzangalelo ḽa muvhali khathihi na u nweledza tshiṱori

Ndivhadzamuṅwali i no katela na dzina ḽa muṅwali

Ndivhadzavhupo i no ri vhudza he tshiṱori tsha thoma hone na hune tsha bvelela hone

Zwi re ngomu (mutumbu) zwine zwa ṅwaliwa zwi kha muthu wa vhuraru, zwi tshi dodombedza mbuno (hu thoma mbuno dzi re dzone khulwane), na mbuno dzo ṅwalwaho dzi tshi pfala, na zwitatamennde zwi sa kondi (Ṅwalani henefha maipfi mahulwane a zwi re ngomu.)

Phara i re na **maambiwa** ane a ita uri phara i bvisele khagala zwa mbiluni

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 92 2019/10/23 10:07:11

Ḓuvha:

Ṅwalani muvhigo wa gurannḓa hafha. Thomani nga ṱhoho ya mafhungo.

Ṱanganyani mafhungozwao aya a vhe mafhungotserekano.
Shumisani maipfi a re zwitangeni.

Mmbwa yo tala milamboni miraru. Yo vha i tshi khou tevhela muṉe wayo. (vhunga)

Mutshimbidzatshikepe o lingedza u shushedza mmbwa. O vha a sa ṱoḓi i tshi vha tevhela: (ngauri)

Munna uyu o vha e dzhele. O kona u kanzwa mmbwa yawe. (fhedzi)

Mmbwa ya huvha yo takala. Munna o no bva dzhele. (musi)

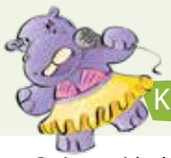
HL_Gr3_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 93 2019/10/23 10:07:11

U gonya Table Mountain

No no vhuya na gonya Table Mountain kana na vhala ngayo? No no vhuya na namela goloi ya khebuḽu? Arali no no zwi ita, ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu uri no ḓipfa hani. Naho ni sa athu gonya Table Mountain, ni vhona u nga ni nga vhona mini musi ni henengei nṱhanṱha?

Vhalani burotsha i no amba nga Table Mountain.

Goloi ya khebuḽu i ḓo ni swikisa ṱhodzini ya thavha nga minete ya 5. Musi ni tshi khou gonya ni ḓo vha no no vha na ludungela lwa zwi re phanḓa. Thumbu (beisi) ya goloi iyi i a rembuluwa lune na kona u vhona matungo oṱhe u bva ni tshi tou takuwa ngei fhasi mothomoni a thavha.

Musi no no swika maṱhakheni, ni nga ḓiphiṋa nga u vhona ḓorobo i re ngei fhasifhasi.

Zwimela na zwipuka

Table Mountain i na tshaka dza 1 460 dzo fhambanaho dza zwimela nahone ndi Vhupo ha Vhufa ha Ḽifhasi (World Heritage Site). Zwiṅwe zwa zwimela zwapo ndi Fynbos ya Kapa, zwimela zwine zwa wanala fhedzi Kapa.

Hu na zwipuka zwi si na vhukono thavhani iyi. Ni nga si kundwe u vhona mbila, zwiṱoni, vhukhohe, ṋowa dza tshakatshaka na zwisusu zwinzhizwinzhi. Zwiṋoni zwi re hone zwi katela na maholi a phapha tswuku, magoni na vhuṱhweṱhwe.

U tshimbidzwa

Hu na nyendo dza u tou tshimbidzwa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe. Hu ṱanganiwa Upper Cable Station nga 10:00 na 12:00. Hu tshimbilwa vhukule ha 2km hu tshi dadamaliwa nṱha ha thavha. Hu na zwiingamo zwinzhi hune muthu a nga ḓiphiṋa nga u vhona zwimangadzo zwa Phendelashango ya Kapa, Devil's Peak, Table Bay, Sea Point na Clifton. Ni ḓo vhona na Lion's Head na Robben Island.

Tshumelo

Nṱhanṱha ha Table Mountain hu na resituarente ine wa tou ḓiavhela na deḽi hune na nga wana zwa u nwa, u ḽa na u kanzwa maṱo nga shango.

Vha tshi ṱoḓa mafhungomatsivhudzi a tshikungavhathu itshi nga vhuḓalo kha vha ye kha aḓirese ya Table Mountain ya inthanete ya tshiofisi: www. tablemountain.net

Mavhengele a khebuḽuni

Shop at the top ndi vhengele ḽi no wanala khothedzhini yo fhaṱiwaho nga matombo henengei thavhani. Hu rengiswa zwithu zwinzhi zwi re na tshivhumbeo tsha Table Mountain.

- Mafhungomatsivhudzi a vhaendelashango a re hone.
- **Zwiambaro na zwifhiwa zwi si zwa nnyi na nnyi.**
- Fiḽimu na zwiṱembe zwi a wanala.

Zwifhinga zwa U tshimbila ha khebuḽu

Vhuria

Goloi ya u thoma u gonya – 08:30
Goloi ya u fhedzisela u gonya – 17:00
Goloi ya u fhedzisela u tsa – 18:00

Tshilimo

Goloi ya u thoma u gonya – 08:00
Goloi ya u fhedzisela u gonya – 20:30
Goloi ya u fhedzisela u tsa – 21:30

Goloi ya khebuḽu a i tshimbili musi hu na muya hu u itela u tinya khombo.

Mitengo

Lushaka	U vhuya U gonya fhedzi	
Vhahulwane	R205	R105
Vhana (vha fhasi ha miṅwaha ya 18)	R100	R53
Vhana (vha fhasi ha miṅwaha ya 4)	Mahala	Mahala
Vhaaluwa vha SA (vha miṅwaha ya 60 na u paḓa) – kha vha ṱane ID yavho (Ḽavhuṱanu fhedzi)	R95	R50
matshudeni – ṱanani garaṱa yaṋu ya matshudeni (Ḽavhuṱanu fhedzi)	R130	R68

HL_Gr5_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 94 2019/10/23 10:07:14

Ḓuvha:

Talani mitalo ni tshi livhanya maipfi na mafurase o swifhadzwaho na ṱhalutshedzo dzao. Ṅwalani maipfi kana mafurase o swifhadzwaho kha dikishinari yaṋu.

vha na ludungela
rembuluwa
zwi si na vhukono
tshimbidzwa
zwimangadzo

u mona
zwi songo ḓowelwaho
zwinzhi
u sumbedzwa fhethu
u thetshela zwithu

Vhalani phara iyi hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Talelani zwitatamennde zwoṱhe zwine na vhona u nga ndi mihumbulo. Ni kona u vhona mini kha mafhungomatsivhudzi a re kha phamfuḽethe?

Musi no no dzhena kha goloi ya khebuḽu, ni tea u ya ngei na ngei uri ni kone u vhona masia oṱhe? Ṱalutshedzani phindulo yaṋu.

Bulani zwithu zwiraru zwine zwa nga takadza muendelashango a re Table Mountain.

Table Mountain yo ima kule i yoṱhe? Ngani?

Ndi nga mini Table Mountain i tshi daleliwa tshifhinga tshilapfu tshilimo u fhira vhuria?

Zwifhinga zwa u vula zwi sumbedza uri ni nga kona u tsa na u gonya nga goloi ya khebuḽu, kana na tou gonya fhedzi. Ni vhona u nga ni ḓo vhuya hani ni tshi tsa thavha?

Ndi lini hune na nga namela goloi ya khebuḽu ni tshi gonya Table Mountain? Ṱalutshedzani uri ngani.

Ni nga kona u renga zwiambaro vhengeleni ḽi re nṱha ha thavha. Ni vhona u nga izwi zwiambaro ni nga zwi renga huṅwe fhethu? Tikedzani phindulo yaṋu.

Huṅwe ha fhethu hu no takadza hune na nga hu vhona ndi Robben Island. Ṅwalani mitaladzi mivhili ni tshi amba zwine afha fhethu na hu ḓivhela zwone.

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 95 2019/10/23 10:07:16

Maṅwe hafhu nga Table Mountain

Kha ri ṅwale

No humbelwa uri ni ṅwale muvhigo malugana na lwendo lwaṉu lwa u ya Table Mountain. Shumisani mafhungomatsivhudzi a re kha burotsha musi ni tshi ṅwala muvhigo uyu.

Dzhenisani mafhungomatsivhudzi maṅwe na maṅwe ane na vhona e na mushumo. Thomani nga u pulana muvhigo ni kone u u ṅwala ni tshi shumisa ṱhoho dzi re afho fhasi. Humbelani khonani yaṉu a u lavhelese na u u dzudzanya musi ni sa athu u u ṅwala nga vhudele tshikhalani tshi re afho fhasi. Ṉeani ṱhoho muvhigo waṉu. Nangani tshithihi tsha zwi tevhelaho kana ni tou ḓisikela ṱhoho ye na ḓinangela.

Zwa Table Mountain

Zwi no kunga

Zwifhinga zwa u tshimbila na mitengo

Tsha u fhedzisela, afho tshibogisini tshi si na tshithu, olani mepe wa Afrika Tshipembe ni tshi sumbedza hune Table Mountain ya wanala hone zwa vhukuma.

Kha ri ṅwale

Ṱhukhukanyani maipfi aya a bve madungo ni vhandele zwanḓa ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Tsumbo: lu/fha/nga: madungo mararu

fhambananaho _____ zwiingamo _____

zwisusu _____ dadamala _____

wanala _____ thavhani _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 96 2019/10/23 10:07:17

Ḓuvha:

Talelani ḽifurase ḽa dzina, ḽa ḽiṱaluli na ḽa ḽiḓadzisi maḓungoni aya. Ṅwalani lushaka lwa ḽifurase ḽiṅwe na ḽiṅwe (ḽifurase ḽa dzina, ḽifurase ḽa ḽiṱaluli kana ḽifurase ḽa ḽiḓadzisi). Ni elelwe, ḽifurase ndi tshigwada tsha maipfi tshine tshi si vhe na ḽiitiḽipfukeli.

Hu na maluvha manzhi avhuḓi a no wanala Table Mountain.

Gole ḽi ntha ha Table Mountain ḽi vhonala sa tshimangadzo.

Table Mountain i wanala Kapa Vhukovhela.

Vunḓu ḽa Kapa Vhukovhela ḽi na zwikungamaṱo zwinzhi.

Ulu mutukana no mu vhona a tshi tsa thavha?

Ḽifurase ḽa dzina ndi tshigwada tsha maipfi ane a shuma sa **dzina** fhungoni

Tsumbo: **Nnditsheni** o ya mavhengeleni (**Nnditsheni** ndi dzina)

Mukomana wanga muhulwane o ya mavhengeleni.

(**Mukomana wanga muhulwane** ndi ḽifurase ḽa dzina.)

Ḽifurase ḽa ḽiṱaluli ndi tshi gwada tsha maipfi tshi no shuma sa ḽiṱaluli fhungoni.

Tsumbo: Nina ndi mudededzi a re na **tshenzhemo**.

(**Tshenzhemo** ndi ḽiṱaluli.)

Nina ndi mudededzi **a re na tshenzhemo khulu**. (**a re na tshenzhemo khulu** ndi ḽifurase ḽa ḽiṱaluli.)

Ḽifurase ḽa ḽiḓadzisi ndi tshigwada tsha maipfi ane a shuma sa **ḽiḓadzisi** fhungoni.

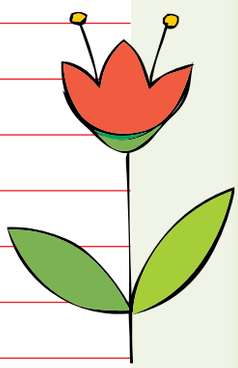
Tsumbo: Ndi dzula **fhano**. (**Fhano** ndi ḽiḓadzisi)

Ndi dzula **fhasi ha bada**. (**Fhasi ha bada** ndi ḽifurase ḽa ḽiḓadzisi)

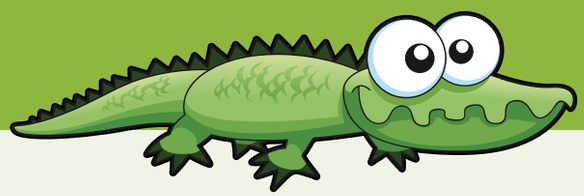
Ṅwalululani phara iyi ni dzhenise maḽeḓeredanzi arali zwo tea.

table mountain i wanala kapa vhukovhela. ni nga vhona zwiṋoni zwi tevhelaho ngei thavhani: maholi a phapha tswuku, magoni na vhuṱhweṱhwe. ni nga kona u vhona fhethu hu tevhelaho: phendelashango ya kapa, devil's peak, table bay, sea point na clifton.

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 97 2019/10/23 10:07:17

Ri ya vhugalaphukha

Kha ri ambe

Ni a ḓivha hune vhugalaphukha ha Kruger National Park ha vha hone?

No no vhuya na ya Kruger National Park? Arali no no ya ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu nga lwendo lwaṋu: ni ambe uri no dzula gammbani ifhio na uri no vhona phukha dzifhio. Arali ni sa athu ya, bulani uri ndi nga mini ni tshi tama u ya na uri ndi phukha dzifhio dzine na tama u dzi vhona.

Kha ri vhale

Ri tshimbila phakhani

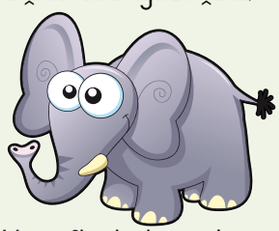
U tandula Kruger National Park nga milenzhe zwo fhambana na u tandula u moḓoroni! Narina Smith o ya a tandula vhugalaphukha a tshi tshimbila nga mukwita wa Olifants maḓuvha mararu oṱhe a tshi itela u vha tsinitsini na tshugulu na nivho (ottter).

"Tshiṱaka tshaṋu khetshi. Arali ya thoma u lwa ni bande ngatsho," ndi Nicol Coetzee a tshi hevhedza. Hu vhonala vhathu vha malo vho ruḓa maṱo henefho murahu hawe. Tshugulu tshena ya isa phanḓa na u fula hatsi. Muṅwe na muṅwe a ima o sokou dzii.

U vhona tshugulu i tshi fhira tsini ha moḓoro a zwi fani na musi i tshi khou fhira henefho tsini hau, mithara dzi si gathi.

Zwi a ofhisa vhukuma u zwi ḓivha uri u nga kha ḓi zhakiwa nga buka ḽi no lemela khiḽogireme dzi no swika 2 500!

Ra pfa fhasi hu tshi dzinginyea, hu tshi duba buse henefho murahu ha tshugulu. Zwenezwi i tshi khou ḓi sendela nga zwiṱuku, muṅwe na muṅwe a khuba muya ra ima ro sokou dzii.

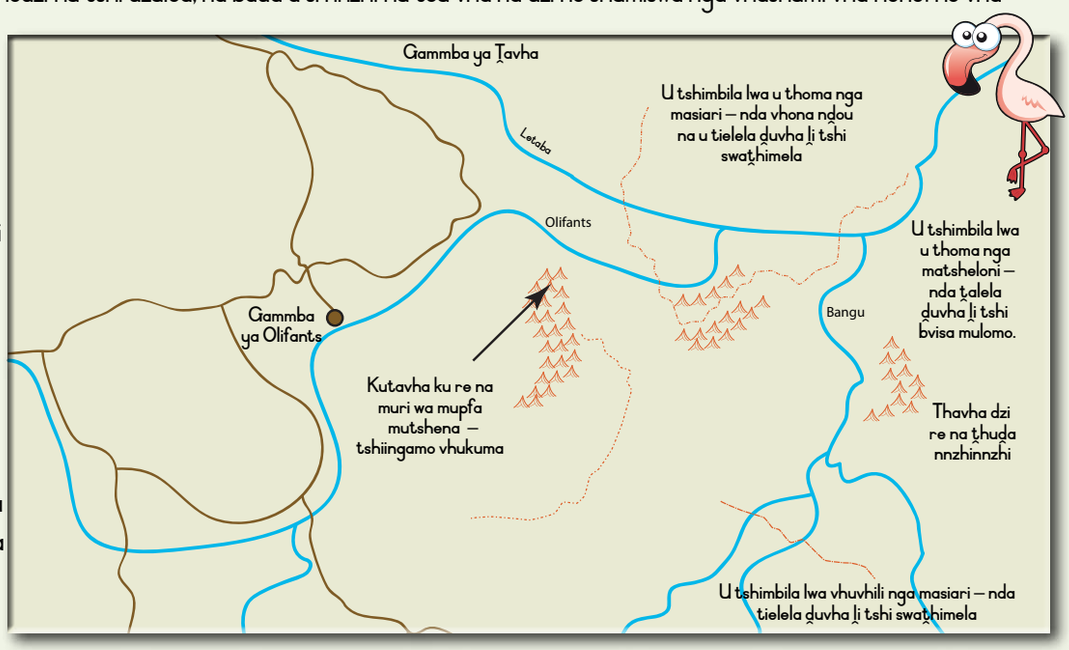

Musi Nicol na Tsambok – dzirenzha (vhalindaphukha) dza henefho – vha tshi thoma u vhidzelela na u imisa zwanḓa, ndi honeha tshugulu i tshi kona u zwi vhona uri ri vhathu, ya tshuwa ya shavha.

Ndi nzulele ine vhathu vhanzhi vha lora ngayo – vha dovha vha i tata vhukuma – musi vha tshi tshimbila nga milenzhe ḓakani iḽi.

Nyendo dzo raliho ngei Kruger National Park ndi dza vhusiku ha maḓuvha mararu u woṱhe ḓakani. Hu na fhethu ha sumbe henefho ḓakani. Ndi fhethu hune a hu a thu tshinyadzwa nga vhathu. Afha fhethu hu na gammba, dzine dza sa tou vha na tshomedzo nnzhi fhedzi hu tshi dzulea, na bada a si nnzhi hu tou vha na dzi no shumiswa nga vhashumi vha henefho vha si vhanzhivhanzhi.

Gammba ya Olifants Trail Camp i khunzikhunzini dza mulambo wa Olifants River. Nga matsheloni musi ḓuvha ḽi sa athu bvisa mulomo muthu u vuwa a tshi pfa tshugulu i tshi khou pfumbula. Nga masiari u pfa u lila ha zwiṋoni na ṱhonono na nzenene, vhusiku u pfa u ṅuṅuna ha ndau.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 98 2019/10/23 10:07:18

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Vhalani atikili iyi ya magazini hafhu. Talelani tshipiḓa tshine tshiṱori tsha wanala khatsho nga muvhala mutswuku. Talelani mbuno dzoṱhe nga muvhala wa lutombo.

Ḽifurase "Tshiṱaka tshaṋu" ḽi amba zwithu zwivhili. Ḽi nga amba fhethu hune vhathu vha lushaka lugede vha vhulungwa hone kana tsha vha tshipileli. Ni vhona u nga zwi yelana hani na u gidimedzwa nga tshugulu ine ya nga fhedza yo u vhulaha.

Lavhelesani mepe. Nina o vhona lini tshugulu?

Nga maipfi aṋu, bulani uri ho bvelela mini musi vha tshi vhona tshugulu.

Bulani uri ndi ngani vhathu vho vha vha tshi nga vha vho tshuwa vha dovha vha nyanyulea musi tshugulu i tshi vha ḓela? Inwi no vha ni tshi ḓo vha no ḓipfa nga ndilaḓe?

Vhalindaphukha vho ita mini uri vha shushedze tshugulu?

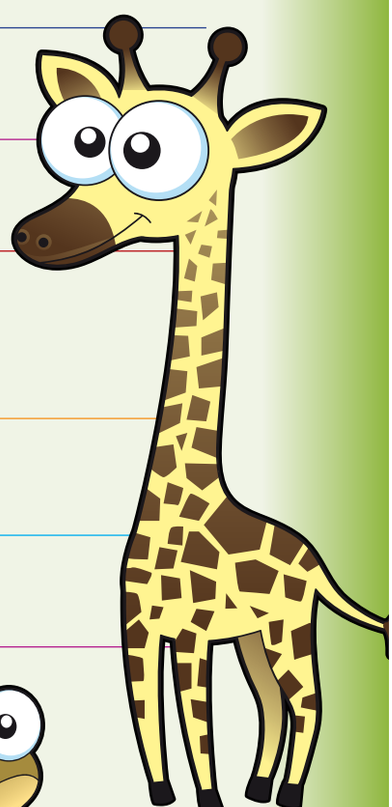
Ni vhona u nga vho vha vha tshi ḓo vha vho ita mini arali tshugulu i si shavhe?

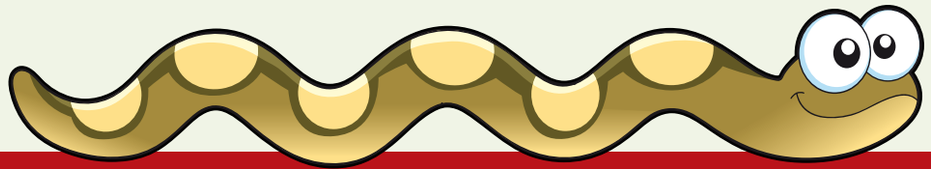
Lavhelesani mepe.

Gammba yo vha i tsini na milambo ifhio miraru?

Fhethu havhuḓi ha u ṱalela phukha ndi ngafhi?

Vho vha vho gammba ngafhi?

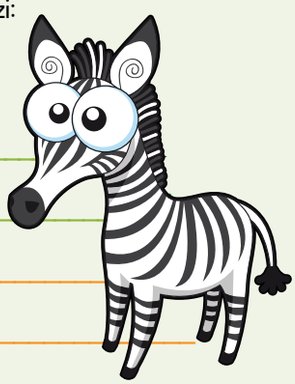
MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 99 2019/10/23 10:07:18

U tshimbila mukwitani

No humbelwa uri ni ṅwale muvhigo malugana na lwendo lwaṋu lwa u ya vhugalaphukha. Ṅwalani muvhigo waṋu fhasi ha ṱhoho hedzi:

MUVHIGO

Ṱhalutshedzo ya gammba _____

_____

Zwe zwa bvelela musi hu tshi khou tanduliwa. _____

_____

Ṱhalutshedzo ya phukha dze dza vhoniwa _____

_____

Tsha u vhina _____

_____

Talelani mafurase a thangeladzina mafhungoni aya.

Vho dzula fhasi ha muri vha tshi khou vhona ntsa.
Vhalindaphukha vha tshimbila nga fhasi ha matanda.
Tshugulu i wana hatsi kha lukwara.
Ro dzula maḓuvha mararu fhasi ha muhuyu.
Vho shavha nga luvhilo i murahu.

Ḽifurase ḽa thangeladzina ḽi vhumbiwa nga thangeladzina na dzina.

Tsumbo: U dzula fhasi ha bada. "Fhasi ha bada" ndi ḽifurase ḽa thangeladzina.

Ṅwalani mafhungo aṋu inwi muṋe ni tshi shumisa maipfi aya, ane a vha phoḽisemi.

Phoḽisemi ndi ipfi ḽine ḽa vha na ṱhalutshedzo nnzhi.

mbilu _____

_____

mbilu _____

_____

silinga _____

_____

silinga _____

_____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH7.indd 100 2019/10/23 10:07:19

Ḓuvha:

Bulani uri mafhungo aya a kha ḽimudi ḽa tsumbo, ḽa ndaelo kana ḽa thendelo.

Hupfi phele i tshila nga ṋama na marambo. _____

Ni vale mafasiṱere u itela uri ṱhoho dzi si dzhene.

_____

Ni ime ni sa tsukunyei uri i thome i fhire.

_____

Shavhani ni sa ḓo kandekanyiwa! _____

Ni kha ḓi elelwa uri nyambahunzhi ndi mini? Ṅwalani mafhungo ni tshi shumisa maipfi haya.

dzinga _____

dzinga _____

inga _____

inga _____

vhanga _____

vhanga _____

Ḓidzhieni ni muraḓo wa kiḽabu ya dibeithi tshikoloni tsha haṋu. No humbeliwa uri ni ambe ni tshi ima na tshitatamennde tshi no ri: "U rwiwa nga muya mananga ndi zwavhuḓi".

No ta u shumisa atikili ye na vhala kha u tikedza mbuno dzaṋu. Bulani kuvhonele kwaṋu kwa zwithu, fhedzi thomani nga u pulana kuambele kwaṋu. Shumisani tshikhala tshi re afho fhasi.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ḽimudi ndi mini?

Ndi ndila ya u bula vhuḓipfi hashu malugana na zwine ra khou amba. Hu na tshaka dzo fhambananaho dza mamudi.

Ri shumisa ḽimudi ḽa tsumbo musi ri tshi bula nzulele ya zwithu.

Tsumbo: Ro fhedza mushumo washu nga tshifhinga.

Ri shumisa ḽimudi ḽa ndaela musi ri tshi ṋea ndaela ya u ita zwithu.

Tsumbo: Iyani u eḓela zwino.

Ri shumisa ḽimudi ḽa thendelo musi ri tshi sumbedza lutamo na ndivho. Fhungo ḽi re na ḽimudi ḽa thendelo ḽi vhonala nga ipfi "uri" na "arali".

Tsumbo: Ndi dzinginya uri ri fanela u vhavhalela mupo.

Ndo shumesa uri ndi phase.

Kana: Arali ndo vha ndi tshee muswa ndo vha ndi tshi ḓo gidima navho.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_LB2_TH7.indd 101 2019/10/23 10:07:19

Mutevhemuṱoli

NDI A KONA		
u rerisana na vha tshigwada tshanga		
u vhala tshiṱori		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama tshiṱori		
u humbulela mafhungo		
u livhanya mafhungo na nzulele ine nda vha khayo.		
u ṱalukanya lushaka lwa tshiṱori		
u humbulela mafhungomatsivhudzi		
u livhanya maipfi na mafurase a maidioma na ṱhalutshedo dzao		
u topola madzina, maṱaluli na maḓadzisi mafhungoni		
u vhala luṅwalo		
u tikedza phindulo dza mbudziso		
u wana phambano vhukati ha luṅwalo lwa fomaḽa na lwa inifomaḽa		
u livhanya maipfi na zwine a amba		
u pulana u ṅwala luṅwalo		
u shumisa masala vhuimoni ha madzina		
u ita ḽitambwa ḽa tshiṱori		
u fhindula mbudziso dzi no kwama vhaanewa, thero na puloto		
u bula muhumbulo		
u fha tshiṱori ṱhoho		
u ṅwala na u dzudzanya luṅwalo		
u shumisa thangeladzina mafhungoni		
u shumisa maḽeḓeredanzi		
u paḓula maipfi a bva madungo		
u ṅwala manweledzo mapfufhi a tshiṱori		
u humbulela zwithu		
u ṅwala tsenguluso ndi tshi shumisa fureme		
u topola ṉefhungo na tshiitwa mafhungoni		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa zwiṱalusi		
u ṅwala mafhungo ndi tshi shumisa mafhungodavhi a nyimele		
u nanga ipfi ḽi no yelana na ḽifurase		
u vhekanya maipfi nga thevhekano ya aḽifabethe.		

u amba nga ṱhoho ya mafhungo		
u vhala maṅwalwa na faela ya nḓivho		
u fhindula mbudziso dzo tou lumbamaho dzi no kwama maṅwalwa		
u bula muhumbulo wanga khathihi na u tikedza kuhumbulele uku.		
u sikima mafhungomatsivhudzi		
u topola muhumbulo muhulwane na ndivho ya atikili		
u topola mbuno na muhumbulo		
u fhindula mbudziso dza zwiteṅwa		
u ṱalutshedza zwine ḽiidioma ḽa amba		
u ṅwala muvhigo ndi tshi shumisa fureme		
u shumisa luambo lu sa moni		
u shandula mafhambanyi a vha pfanywa		
u nweledza na u vhala atikili ya gurannḓa		
u ḓadza garaṱa ya zwikoro (maraga)		
u rera nga ṱhoho ya atikili		
u tshimbidza maṱo kha atikili ndi tshi ṱala mafhungo a re mbuno		
u wana uri ndi phara ifhio i no nweledza atikili		
u wana vhushaka vhukati ha atikili na tshifanyiso		
u livhanya mafurase, maipfi na ṱhalutshedzo dzao		
u ṱuma mafhungo u itela u vhumba mafhungotserekano ndi tshi shumisa maṱanganyi		
u ola mepe		
u topola ḽifurase dzina, ḽifurase ḽa madzina, ḽa ḽiṱaluli na ḽa ḽiḓadzisi		
u ṅwalulula phara ndi tshi dzhenisa maḽeḓeredzanzi		
u paḓula maipfi a bva madungo		

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH17.indd 102 2019/10/23 10:07:22

Z w i r e n g o m u

Thero ya 8: Mańwalwa a tshakatshaka

Shango ṱa khumbulelwa
Themo ya 4: Vhege 5 – 6

113 Baisigiri 104
U vhala atikili ya gurannḓa.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U topla mafhungomatsivhudzi a re na ndeme.
U vhala atikili ya gurannḓa.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili.
U bula muhumbulo na zwiitisi.
U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa maipfi awe ene muṋe.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

114 U ńwala nga vhunamelabaisigiri 106
U ńwala phara ya u ṱalutshedza.
U topola na u shumisa maṱaluli a u ṱalutshedza.
U shumisa thangelavhuimo.
U shandula zwitatamennde zwa vha mbudziso.
U shumisa khanedza.

115 U ńwala nga vhunamelabaisigiri 108
U vhala mepe wa Afrika Tshipembe a rera nga zwi no wanala mavunḓuni a havho.
U vhala mepe wa ḽifhasi na mbuno dzi no amba nga mashango o fhambananaho.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mepe.
U livhanya mirero na zwine ya amba.

116 Mańwalwa a u ṱalutshedza 110
U pulanela u ńwala phara dza u ṱalutshedza.
U livhanya ipfi ḽa kuambele kwa musanda na zwine ḽa amba.
U ńwala mafhungo a tshi shumisa maidioma.
U vhea maipfi nga thevhekano ya alifabethe.
U ńwala mafhungo.

117 Baisigiri i wevho 112
U amba nga hobi na zwine a zwi takalela.
U vhala phara i no amba nga baisigiri a fhindula mbudziso.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U fhindula mbudziso dzi no kwama phara.
U bula muhumbulo.
U ńwala phara ya u fhedza i ya u penndela tshiṱori.

118 Baisigiri yanga 114
U ola tshifanyiso tsha baisigiri.
U ńwala phara dza u ṱalutshedza mbili nga basigiri.
U ńwala tshirendo a tshi shumisa mafanyisi na mamethafore.
U khethekanya maipfi a bva madungo.

119 Mulala wa Mandala 116
U amba nga tshifanyiso.
U vhala tshiṱori a fhindula mbudziso.
U ṱahisa muhumbulo
U ṋea phara ṱhoho
U ńwala phara ya u penndela.

120 Muthu wanga 118
U amba nga tshifanyiso.
U vhala tshiṱori a fhindula mbudziso.
U bula muhumbulo.

Ndaela
Themo ya 4 – Vhege 7 – 8

121 Itani bena ya u ṱanganedza vhathu 120
U vhala ndaela dza u ita bena ya u ṱanganedza muthu.
U fhedzisa mafhungo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama ndaela.
U bula muhumbulo.
U fhedzisa mafhungo.

122 U ńwala ndaela 122
U ńwala ndaela sa mutevhe.
U shumisa maiti a ndaela.
U topola thangi na mitshila.
U vhumba mafhungo.
U shumisa mavhuvhisi.
U ńwalula mafhungo a tshi shumisa maiti one.

123 U tevhela ndaela 124
U vhala ndaela dza u ita tshitimbi (vhulungu) tsha Igipita.
U vhala ndaela dza u bika maḓabula o sukiwaho.
U topola phambano vhukati ha mańwalwa.
U wana uri ndi ḽińwalwa ḽifhio kha mavhili ḽine ḽa tevhelea.
U ṋea muhumbulo.
U topola ndivho ya mańwalwa a ndaela.

124 U ńwalulula ndaela 126
U ńwalulula ndaela a tshi shumisa maipfi a no nga tsha u thoma, nga murahu, ha tevhela.
U nombora ndaela a shumisa maiti a ndaela.
U topola mafurase.
U topola mupeleṱo wone wa maipfi
U ńwala mafhungo.

125 Muvhili wo takalaho 128
U ṋea ndaela dzi no tevhelea.
U ńwala notsi dza u pulanela ndaela.
U vhala mańwalwa a no amba nga kushumele kwa muvhili.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mańwalwa.
U ṱahisa mihumbulo muhumbulo.
U ńwalulula mafhungomatsivhudzi e kha sethe dza ndaela dzo nomborwaho.

126 na 127 U lugisela u ńwala tshiṱori
U rera nga zwiṱori zwo fhambanaho zwine a takalela u vhala.
U ita mepe wa mihumbulo.
U pulana tshiṱori.
U ńwala tshiṱori.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH8 W113-116.indd 103 2019/10/23 10:30:58

Baisigiri

Kha ri ambe

Ni na baisigiri?

Ni vhona u nga u tshimbila nga baisigiri ndi tshithu tshihulwane u fhira u tshimbila nga mo̱doro, thekhisi kana bisi?

Ni vhona u nga vhomasipala vha tea u leludzela vhanameli vha baisigiri kha u shumisa bada? Ni vhona u nga vha nga zwi itisa hani?

Kha ri vhale

Le̱ibu̱lani tshifanyiso itshi nga maipfi aya.

kheriana	badzhi ya tshiṅaṅai
he̱limethe	mavhone
bele	pheivimennde

Ri nga ita mini uri u namela baisigiri hu tsireledzee? Itani thihi kha zwitatamennde zwine na vhona zwi na ndeme.

Munameli wa basigiri muṅwe na muṅwe u tea _____ u vha na baisigiri i re na bele _____ a tshimbile nṱha ha dzipheivimennde _____ a ambare he̱limethe _____ a tshimbile nḓila dza tshipentshela dza baisigiri _____ a si londe dziroboto _____ a vhe na baisigiri i re na mavhone _____ a ambare zwiambaro zwi re na zwitaitai _____ a hwale zwithu nga kheriana.

Zwino vhalani atikili iyi ya gurannḓa.

Ambarani he̱limethe ni badani

Nga Roy Mann

Tho̱disiso dzi sumbedza uri vhareili vha zwiendedzi vha sendela tsini na vhanameli vha baisigiri vho ambaraho he̱limethe nga vhutsini ha 6 cm u fhira avho vhane vha si ambare. Ngauri vha zwi dzhia uri vha na tshenzhemo nnzhi.

Tho̱disiso iyi yo itwa nga rasaikho̱lodzhi wa MMR ngei Cape Town ane a ri o ita tho̱disiso iyi a tshi shumisa sentsara i no ela vhukule. O wana uri musi o ambara he̱limethe, vhareili vha reilela tsini nae u fhira musi a songo ambara he̱limethe.

Vhareili vha humbula uri, "Hoyu muthu u a ḓivha zwine a khou ita, a nga si nkhakhise." Fhedzi ndi kuhumbulele ku no dina, vhunga munameli wa baisigiri muṅwe na muṅwe a tshi tea u ambara he̱limethe.

Naho hu uri vhareili vha mimo̱doro vho vha vha sa londi, vhareili vha dzibisi na ma̱tiraka vho vha vho vhifha vhukuma. Vho vha vha sa sendeleli munameli wa baisigiri uri a kone u tshimbila.

Musi murasaikho̱lodzhi uyu o ambara wigi lune vhareili vha vhona u nga ndi mufumakadzi, vho vha tshi mu sendelela nga 12 cm.

Murasaikho̱lodzhi u khou tama tho̱disiso yawe i tshi tsivhudza vhathu nga khombo dzine vhanameli vha baisigiri vha ṱangana nadzo. Hu na vhanameli vhanzhi vha no vha dzikhuvhabvu badani dza Afrika Tshipembe. Vha̱ḓivhi vha vhona tshivhangi tsha mafuvhalo manzhi kha vhanameli vha baisigiri hu vhanameli vhane vha si vhe na tshenzhemo vha no tshimbila dzibadani vha tshi itela u khwa̱thisa mivhili.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 104 2019/10/23 10:31:00

Ḓuvha: _____

Zwiendedzi zwi no khou fhira zwiṅwe ndi yone khombo khulwane kha vhanameli vha bisigiri ngauri vhareili vha kundwa u vha vhona.

Rasaikhoḽodzhi u bula uri arali ṱhoḓisiso i tshi nga ita uri vhareili vha vhe na vhusedzesi musi vha tshi sendela tsini na dzibaisigiri badani, zwi nga takadza vhukuma.

Naho mawanwa awe a tshi bula izwi, heḽimethe dzi a kona u tshidza munameli musi wa u thulana na tshiendedzi, *u ponya* lufu lwa khombo zwi fhira *u dzhena* khomboni.

Kha ri ṅwale Lavhelesani ṱhoho ya atikili. Ni pfa i tshi mangadza? Bulani uri ngani.

_____.

Ndi nnyi o itaho ṱhoḓisiso iyi? _____.

O i ita ngafhi? _____.

O i ita nga nḓilaḓe? _____

_____.

Ndi nga mini o ita ṱhoḓisiso iyi? _____

_____.

Fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa maipfi aṋu.

Vhareili vhane vha khou fhirana vha sendela tsini na vhanameli vha baisigiri vhane _____.

Vha zwi ita ngauri vha humbula uri vhanameli vha _____.

Vhareili vha sendelela nga maanḓa _____.

_____ dzi sendelesa tsini na vhanameli u fhira mimoḓoro.

Vhunzhi ha vhathu vho thoma u ita zwa u namela baisigiri vha tshi itela _____.

Vhanameli vha no ambara heḽimethe vha nga kona u _____.

Ni vhona u nga vhanameli vha baisigiri vha tea u litsha u ambara heḽimethe? Bulani uri ngani.

. _____.

Kha ri ṅwale Livhanyani maipfi a re zwibuḽokoni zwa mivhala na ipfi ḽine ḽa amba zwi no fanesa naḽo musi ḽo shumiswa kha atikili iyi. Khaḽarani ipfi ḽe na nanga nga muvhala mutswuku.

ṱhoḓisiso	ḽiedza	ndingo	risetshe	ngudo
khombo	zwishushedzi	khakhathi	zwihuvhadzi	khohakhombo
takadza	fusha	thusa	shuma	vhuyedza
thulana	kuḓana	tshaisa	mawa	gekhana
mawanwa	mvelelo	zwibveledzwa	zwilala	khunyeledzo

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 105 2019/10/23 10:31:01

U ṅwala nga vhunamelabaisigiri

Kha ri ṅwale

Ṅwalani phara ni tshi ṱalutshedza baisigiri ine na tama u i renga. Thomani nga u pulana phara yaṋu.

Ni nga shumisa mafurase a u ṱalutshedza a tevhelaho arali ni tshi funa.

tswuku i re na zwiṱirepe zwa pinki

malinga a vhutswu ho dobelaho

zwipoko zwa siḽiva zwi no penya

maṋanga a phephuḽu a no penya na ṱirapa dza siḽiva

bele ya lutombo i no penya

mavhone matswuku a no vhonesa

Kha ri ṅwale

Vhalani phara iyi ni talele maṱaluli oṱhe.

Musidzanyana a tsa a tshi tshova baisigiri yawe ntswa i no penya. Yo vha i mpho yawe ya musi we a fara ṅwaha wa vhufumiraru. O vha e na mavhudzi malapfu, a burauni, o songanaho e a vha a tshi leleḓa muyani u fhefheḓaho. O thoma nga u vhona kholomo ya budzwana, a vhona nngu tshena dza vhukuse ha helele. Afha midavhini ho fhoma maluvha a ṱaḓa. Lwendo ulu lwavhuḓivhuḓi lwa mbo khunyelela.

Ḽo vha ḓuvha ḽa manakanaka.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 106 2019/10/23 10:31:02

Ḓuvha:

Fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa ḽithihi ḽa maipfi aya.

nga	kha	na	sa	ha

Baisigiri yanga i na bele _____ maṋanga. Ndo i fhiwa _____ muzwala wanga a no shuma Randburg _____ vhaṅwe vha khonani dzanga vha na dzavho. Nṋe na khonani dzanga ri namela ri tshi tshimbila _____ bada u vhuya u swika _____ Mulanga. A huna tshi no takadza _____ u namela baisigiri ni vhanzhi ni tshi enda ni tshi sea _____ nḓila. Shumani o wa a vhaisala _____ gona.

Shandulani zwitatamennde izwi zwi vhe mbudziso ni tshi shumisa maipfi a re zwitangeni.

Baisigiri tswuku ndi ya musidzana mulapfu. (nnyi)

O vha a tshi khou ṱoḓa u nambatedza makolo a no penya kha baisigiri yawe. (ngani)

Vha ḓo nthengela baisigiri tshena matshelo. (mini)

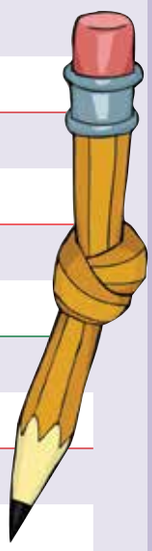
Baisigiri yawe yo vhuya yo xa vhili ḓuvha ḽe a ya mavhengeleni ngayo. (lini)

Ri ḓo ya ha Mulanga nga baisigiri dzashu. (ngafhi)

Shandulani maipfi o talelwaho a vhe kha khanedza.

Arali na nga khona nga u ṱavhanya ni ḓo wa!

U ḓo lila arali vha mu rengela baisigiri sa mpho ya ḓuvha ḽa mabebo.

I khou na zwino ri tea u ṱwa nḓuni.

Muṅwe na muṅwe wa vhoiwe u tea u thetshela u namela baisigiri.

Baisigiri yawe i na bele lune a ḓo kona u sevha vhathu.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 107 2019/10/23 10:31:02

U ṅwala nga vhunamelabaisigiri

Kha ri ambe Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe. Rerani nga vunḓu ḽa haṋu ni kha tshigwada tshaṋu. Ambani nga madzina a ḓorobo dzi re vunḓuni ili, kilima na zwikungavhathu.

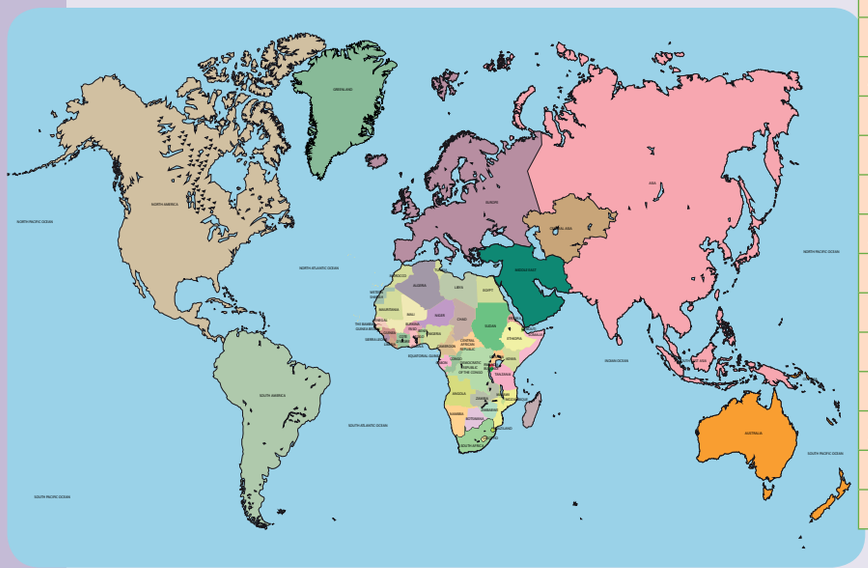

Kha ri vhale Zwino lavhelesani mepe wa ḽifhasi.

Dzina ḽa shango	Vhathu	Saizi (Muelo) nga km
Afrika Tshipembe	50,59	1 221 037
Zimbabwe	12,97	390 757
Malawi	14,39	118 484
Mozambique	23,70	801 590
Algeria	37,90	2 381 741
Egypt	83,67	1 002 000
Nigeria	162,5	923768
Uganda	34,13	241550
Argentina	40,12	2 780 400
China	Biliyoni dza 1,344	9 706 961
Hong Kong	7,18	1 104
Brazil	201,03	8 514 877
United States	313,9	9 629 091
Australia	22,32	7 692 024
New Zealand	4,48	270 467
United Kingdom	62,74	242 900

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 108 2019/10/23 10:31:04

Ḓuvha: _____

Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe.

Hu na mavunḓu mangana Afrika Tshipembe? _____

Dzina ḽa vunḓu ḽa haṋu ndi ḽifhio? _____

Dzina ḽa musanda wa vunḓu ḽa haṋu ndi ḽifhio? _____

Ndi mavunḓu afhio a re tsini na lwanzhe? _____

Vunḓuni ḽa haṋu hu na milambo? Bulani madzina ayo. _____

Fhethu hu no kunga vhaendelashango ndi hufhio vunḓuni ḽa haṋu?

Zwino lavhelesani mepe na zwitatesitiki zwa maṅwe a mashango a ḽifhasi.

Ndi shango ḽifhio ḽi re na vhathu vhanzhisa? _____

Igipita ḽi na vhathu vhanzhi kana vhaṱuku kha vha Hong Kong? _____

Tshivhalo tsha vhathu vha United States tshi fhira tsha vhathu vha Afrika Tshipembe nga vhangana?

_____

Ndi shango ḽifhio ḽi re ḽiṱukusa? _____

Malawi ndi ḽihulwane kana ndi ḽiṱuku kha United Kingdom? _____

Ndi shango ḽifhio ḽi re tsinitsini na Afrika Tshipembe? _____

Ndi shango ḽifhio ḽi re kulekule na Afrika Tshipembe? _____

Ndi shango ḽifhio ḽi re tsinitsini na United States? _____

Ndi mashango afhio ane na vhona u nga a a rotholesa? _____

Ndi mashango afhio ane na vhona u nga a a fhisesa? _____

Livhanyani mirero iyi na zwine ya amba.

Nyavhumbwa wa dagaila wa kanda vho u vhumbaho.	Muthu a songo kombetshedzwa u ita zwithu zwine a sa zwi kone.
Ri ḓe ndi mbiḓi ro vhona mavhala.	Wa vhaisa muṅwe muthu u fhedza u songo vhuelwa nga tshithu.
Ṋama khombetshedzwa i afhula khali.	U tshi litsha u ita zwithu zwa mulanga u tea u thoma wa vhudza vhaṅwe.
U laṱa ngoma hu a langanwa.	U thoma wa lavhelesa hune zwithu zwa ḓo fhelela hone.
Mmbwa ya ḽa iṅwe a i noni.	U nyadza muthu we a vhuya a u thusa.

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 109 2019/10/23 10:31:05

Mańwalwa a u ṱalutshedza

Ni khou ya u ńwala phara dza u ṱalutshedza nga khalańwaha mbili: tshilimo na vhuria. Ni tea u thoma na pulana ni sa athu ńwala. Kha phara ińwe na ińwe, ńwalani maipfi a u ṱalutshedza e manzhi nga hune na kona.

Ni lingedze u shumisa ḽimethafore ḽithihi kana ḽifanyisi kha ṱhalutshedzo dzaṋu.

U pulana

Tshilimo

Vhuria

Livhanyani ipfi ḽa kuambele kwa musanda na zwine ḽa amba.

Thingwana		Luvhone lwa musanda
Makhwitha		Zwiḽiwa zwa musanda
Malinga		Tsimu ya musanda
Maṱo		Khali ya musanda
Dzunde		Khuhu dza musanda

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 110 2019/10/23 10:31:06

Ḓuvha:

Nangani maipfi a kuambele kwa musanda mararu ni a shumise mafhungoni ni tshi sumbedza zwine ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa amba.

Kha ri ṅwale

Talelani fhungodavhi ḽa dzina fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe ni ambe uri ndi ṋefhungo naa kana ndi tshiitwa tsha fhungo iḽo.

Fhungodavhi ḽa **dzina** ndi tshigwada tsha maipfi a re na ṋefhungo na ḽiiti. A ḽi koni u ima nga ḽoṱhe, fhedzi ḽi a kona u shumiswa sa ṋefhungo kana tshiitwa tsha fhungo.

Uri u ḓo ya khuvhanganoni ya vhaswa zwo dina Mulingo.

Mary o ombedzela uri u ḓo ambara dzhesi.

Ndi a zwi ḓivha uri phindulo ndi ifhio.

Muthu ane a khou amba nga Tshaina u ḓivha zwine a khou amba.

Mia o fulufhedzisa Vho Maponya uri u a pfesesa mbalo.

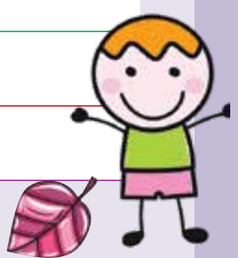

Kha ri ṅwale

Vhekanyani maipfi a tevhelaho e kha thevhekano ya aḽifabethe ni kone u ṅwala mafhungo ni tshi shumisa mavhili a maipfi aya.

endela edzisa elekanya emere enda

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W113-116.indd 111 2019/10/23 10:31:07

Baisigiri iṅwevho

Kha ri ambe

Ni a pfa vhumvumvu?
Ni ita mini arali ni na vhumvumvu?
Ni ita mini ni tshi itela u thivhela vhumvumvu?
Vhudzani muṅwe nga inwi uri hobi dzaṇu ndi dzifhio na uri ni takalela zwithu zwifhio?

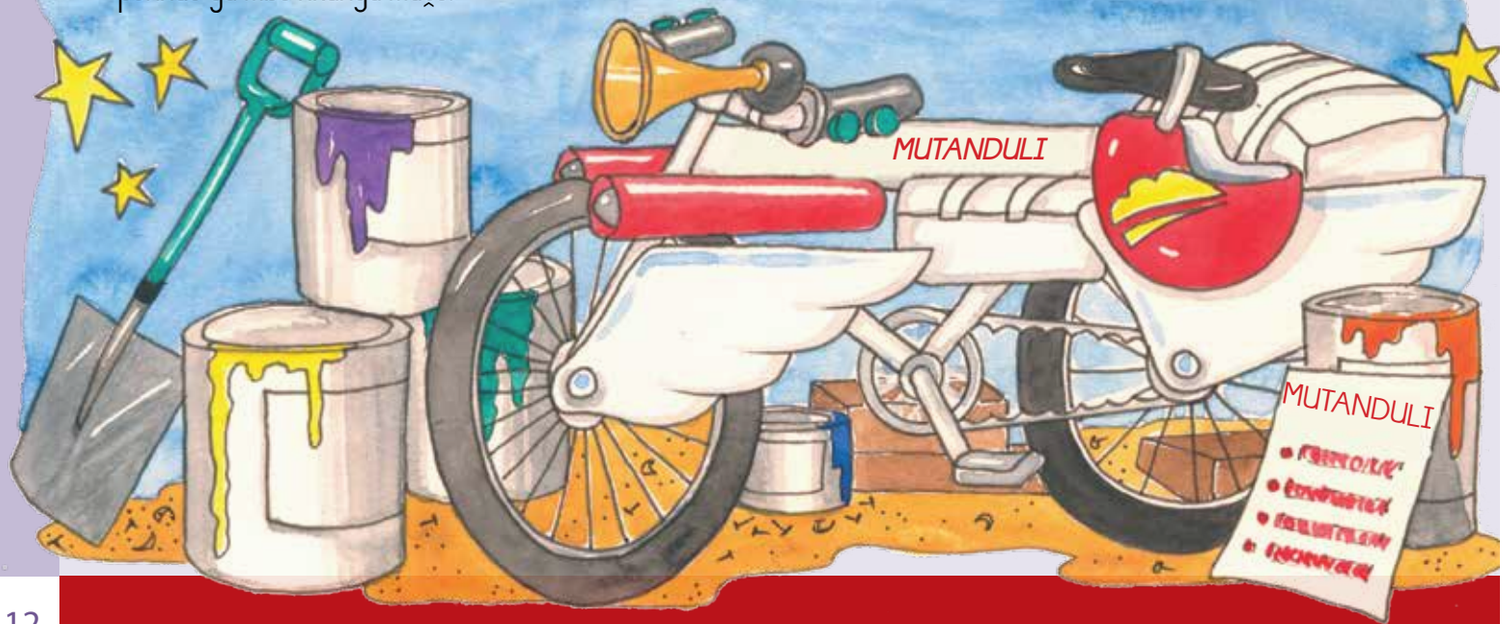

Kha ri vhale

Ndo vha ndi na miṅwaha ya fumithihi musi ndi tshi i vhona ngomu garatshini ya kale, i re na buse, i sa tsha shumiswaho. Tsho vha tshithu tshe tsha vha tshi tshi ḓo shandula vhutshilo hanga ha u bora. Mme anga vho vha vha tshi dzulela u mmbudza uri ndi nga si boree arali nda sumbedza dzangalelo ḽiṱukuṱuku kha vhutshilo. Tshiṅwe tshifhinga, musi ndi tshi khou fhenḓa masiaṱari a bugu dze mudededzi wanga vho hanganeaho vha mpha vha tshi ri ṱhamusi dzi ḓo ṱuṱulavho dzangalelo kha nṋe, nda zwi vhona uri u borea uhu hu si na mugumo a hu nga vhi ha tshoṱhe.

Nga ngei bvungwi ha garatshi ho vha hu na baisigiri. Khayo ho ṅwalwa nga maḽeḓere matswuku a no penya hapfi: MUTANDULI. Baisigiri iyi yo vha i na muvhala mutshena u no kombodza nahone i na zwigunubu zwinzhizwinzhi kha maṇanga ayo. Nothisi i songo dzumbamaho ye ya vha yo ḓisendeka nga thini yo rusaho ya pennde ya mbo nkunga maṱo.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W117-120.indd 112 2019/10/23 10:31:20

Ḓuvha:

MUTANDULI

Baisigiri iyi i sa ngi dziṅwe i na biriki fhethu hune na thoma u ṱoḓa hone biriki musi wa shishi: tsumbo, kha maṋanga, fhasi ha sale, nṱha ha pheivimennde, na nṱha ha muri...

I na zwitshakatshaka zwinzhi hu tshi katelwa na:

- Phapha dzi no ṱharamuwa (mbili nga murahu na mbili nga phanḓa)
- Dzimisiḽi (hedzi a si dza u vhulaha, dzi tou vha na zwigulu zwiṱuku zwi re na feḓa ngomu)
- Tsha u farelela (u itela dzibammbasini na musi hu tshi daiviwa)
- Bele na founu dza nḓevheni (dzi ambareni – phosho i swika na kha desibele dza 300)
- Zwisagana zwa muya na heḽimethe
  Bai na musiamelo (zwa nyendo dza vhusiku
- Ḓirinkhi dza zwipfapfapfa na khokho i no fhisa (dzo vhewa ngomu zwikumbuni ngomu furemeni)
- Khaḽikhuḽeitha ya tshikwamani, dayari na bugu ya nyolo
- Pharashuthi
- Buratsho ya maṋo na tshisibe tsha maṋo

PFESESANI: Ni songo shumisa izwi zwithu zwa tshipentshela nga nnḓa ha musi ni tshi ṱalukanya uri zwi shuma mini.

Emily Labran (wa miṅwaha ya 10) tsho tou pambiwa

Kha ri ṅwale

Talani mutalo ni livhanye maipfi o swifhadzwaho na zwine a amba.
Ṅwalani maipfi o zwifhadzwaho dikishinarini yaṋu.

yo rusaho		dzi kala phosho
vho hanganeaho		zwiṱavhane
vhengema		tikiwa nga tshiṅwe tshithu
gogoḓedzwa		muṅadzi wa dethele
heḽimethe		vho ḓaḓaho
dzimisiḽi		i si tsha shumiswaho
desibele		u penya

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W117-120.indd 113 2019/10/23 10:31:22

Baisigiri yanga

Kha ri ole

Tshikhalani tshi re afho fhasi olani tshifanyiso tsha baisigiri ine na tama arali no vha ni nayo.

Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani phara dza u ṱalutshedza baisigiri yaṋu.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W117-120.indd 114 2019/10/23 10:31:22

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ṅwalani tshirendo tshaṋu inwi muṋe nga Afrika Tshipembe, ni tshi shumisa mafanyisi na mamethafore.

Thomani nga u humbula uri ni nga shumisa mafanyisi na mamethafore afhio a no amba nga Afrika Tshipembe. Shumisani maipfi ane a tevhelwa nga "sa" kana a rangwa phanḓa nga "ndi". Nangani maipfi ayo kha mutevhe u re afho fhasi, ni a ṅwale kha kholomo i re kha tsha monde tsha thebulu.

Ḽifanyisi ndi mbambedzo i sa moni ya zwithu zwivhili, hu tshi shumiswa **sa** kana **fana** na.
Tsumbo: Afrika Tshipembe ḽi fana na mulambo mulapfu wa lutombo.
Ḽimethafore ḽi vhambedza zwithu zwivhili ḽi sa shumisi sa kana fana na, fhedzi ḽi amba uri tshiṅwe tshithu ndi tshiṅwe ngatsho.
Tsumbo: Afrika Tshipembe ndi mulambo.

ḽo naka sa
ḽi kunga sa
ḽi fhisa sa
ḽi a kanzwa sa
ḽi ṱhoṱhona sa

Kha kholomo ya vhukati dzhenisani madzina.
Nangani kha mutevhe kana ni shumise aṋu.

vhulaḓa
mulilo
dzuvha
tshiṋoni
dzuvha
mulambo
mutoli

Kha kholomo i re kha tshanḓa tsha u ḽa ṅwalani fhethu kana zwa u ṱhaphudza.
Nangani kha mutevhe kana ni shumise zwaṋu.

ḓakani
he ha fhufhurwa
ḽi tshi kunga ṋotshi
tshi tshi fha vhana ndondo
wa ṋanḓoni
thavhani ya mipfa

Afrika Tshipembe

ḽi fhisa sa Ndi	mulilo	wa ṋanḓoni

Kha ri ṅwale

Khethekanyani maipfi a bve madungo ni vhandele zwanḓa ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Tsumbo: mu/ḓa/ga/si: madungo maṋa

tshivhavhula _____ dzhangoni _____

Mpumalanga _____ Soweto _____

Gauteng _____ Limpopo _____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W1117-120.indd 115 2019/10/23 10:31:24

Mulala wa Mandala

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho ni kha tshigwada tshaṋu.

Kha ri vhale

Kale Mandala ho vha hu na lukegulu. Lwe lwa vha lu tshi tsa lu tshi gonya na bada lwo hwala mabuto mavhili. Lu tshi eḓela fhasi ha miri vhusiku. Liṅwe ḓuvha lwo vha lu tshi vuwa lu Khalavha, lwa tshimbila lu tshi pfuka Fondwe lwa fhira lwa ya swika Tshikombani. Liṅwe ḓuvha lwa vuwa lu Tshikombani, lwa tshimbila lu tshi pfuka Fondwe lwa fhira lwa ya swika Khalavha.

Ha mbo vuwa phungo ya uri ndi muloi nahone wa lu vhona u shavhe, ngauri arali lwa ri "Maḓali anga" iwe wa sa lu fhe muḓali, u ḓo mbo ḓi fa.

Phungo iyi ya vha khulu, vhathu badani vha sa tsha tshimbila, vhukati ha Khalavha na Tshikombani.

Maḓali anga

Phungo ya lukegulu ya fhirela na Tshivhiliḓulu, Shanzha, Phadzima, Vhulaudzi, Siḽomu na Dzanani.
Vha Milaboni na Muḓunungu vha si tsha tsa thavha. Vhengeleni Siḽomu wuḽu dza fhela, vhathu
vha tshi hoṱa miḓali. Zwikolo hoṱhe zwa valwa, vhana vha tshi shavha lukegulu lwa Mandala.

Mahosi vha fara tshi no konḓa, musi shango ḽo hanganea. Lukegulu lwa Mandala lwa tsa lu tshi gonya, lu tshi nga a lu ḓivhi tshithu. Musi lu tshi awela fhasi ha muri murunzini, nzhivha dzi ḓa dzi nnzhi, dza momela muri woṱhe. Izwi zwa mbo ṋaṋisa phungo. Vhengeleni Tshikombani a hu tshee na vharengi, Vho Musekwa vha ḓo wa tshiṱoko.

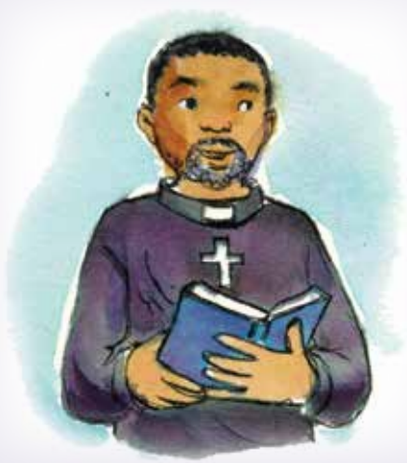
Vhafunzi Vho Masindi vha Dopeni vha luma mbilu, vha ya badani Mandala. Maḓali vho vha vha si na, hone vho vha vho fara Bivhili. Vha tshi swika vha lu vhona, lu tshi dedengela lu tshi ḓa. Vhafunzi vha sendela nga zwiṱuku, vha ṱangana murini wa muṋadzi. Lukegulu lwa mbo awela murunzini, nzhivha dza vha dzo swika. Zwa akhamadza vhafunzi, vha sendela Bivhili i tshanḓani. Lukegulu lwa lavhelesa Vhafunzi, nga maṱo o kamaho miṱodzi. Vhafunzi vha tshi vhona **vhulilela**, mbilu ya khathuwa.

Lukegulu lwa si ambe zwa maḓali, lwa vhudzisa nga ipfi ḽa u hevhedza, "Ṅwananga u ngafhi?"

Vhafunzi vha akhamala, vhe, "Ṅwana ufhio, makhulu?"

"Ṅwananga we a bva Tshithuthuni a tshi gonya Khalavha maholа, na ṋamusi ha athu vhuya."

Vhafunzi vha mbo pfesesa, uri matsina mukegulu u vhuṱalani. Vhuṱalani ha ṅwana wawe.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W1117-120.indd 116 2019/10/23 10:31:25

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale Vhalani tshiṱori hafhu ni fhindule mbudziso.

Muṅwali wa tshiṱori u amba nga Mulala wa Mandala. Ni tshi shumisa maipfi aṋu, ambani uri ni vhona u nga mulala zwi amba mini.

Ni vhona u nga ndi ngani uyu mulala a tshi tsa a tshi gonya badani? Bulani uri ngani.

Phungo ya maḓali i nga vha yo itiswa nga mini?

U vha hone ha phungo iyi zwi ni vhudza mimi nga vhutendatenda ha vhathu?

Ndi nḓowelo yavhuḓi? Tikedzani phindulo yaṋu.

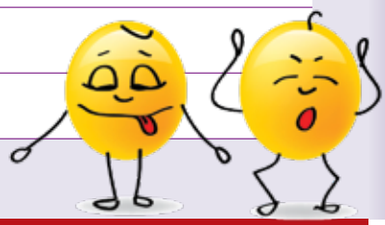
Ndi nga mini hu tshi pfi Vho Musekwa vha ḓo wa tshiṱoko?

Ṋeani mafhungo aya ṱhoho i sa fani na ya muṅwali.

Ni vhona fhethuvhupo hu ha ngafhi? Tikedzani phindulo yaṋu.

Muṅwali u ri vhudza uri vhathu vha Milaboni na Muḓunungu a vha tsha tsa thavha. Ṅwalani phara ni tshi ṱalutshedza uri ni vhona u nga vho itiswa nga mini.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W117-120.indd 117 2019/10/23 10:31:26

Muthu wanga

Livhanyani maipfi a re kha tsha monde na maipfi kana mafurase a re kha tsha u ḽa.
Ṅwalani maipfi o swifhadzaho dikishinarini yaṋu.

nzhivha		ndila ye muthu/tshipuka tsha tshimbila ngayo
vhulilela		zwiṋoni zwi no wela kha lushaka lwa maivha
hanganea		u tshimbila nga u ongolowa
dedengela		khofheni, he miṱodzi ya elela ya sia mitalo
vhuṱala		u sa ḓivha zwine zwa nga ita

Ni khou ya u ṅwala tshiṱori tshaṋu inwi muṋe tshi no amba nga muṅwe muthu ane na mu ḓivha kana wa u tou humbulela. Tshiṱori tshaṋu tshi tea u vha na phara dzi no swika nṋa.

Thomani nga u pulana tshiṱori ni tshi shumisa mepe uyu wa muhumbulo.

Muthu wanga

HL_Gr5_Tshivenda_Lang_BK2_TH8 W117-120.indd 118 2019/10/23 10:51:27

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Zwino ṅwalani tshiṱori tshaṋu. Musi no no fhedza, humbelani khonani yaṋu a tshi sedze khathihi na u tshi dzudzanya.

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W1117-120.indd 119 2019/10/23 10:31:29

Itani bena ya u ṱanganedza vhathu

Kha ri ambe

No no vhuya na renga zwishumiswa zwa u ita tshiṅwe tshithu na fhedza ni songo tevhedza ndaela dza kuitele? Ṱalutshedzani kiḽasi uri ho bvelela mini. Itsho tshithu no fhedza no tshi ita sa zwe na vha no lavhelela?

Kha ri vhale

No pfa u pfi hu na musidzana muswa a no khou ḓa kiḽasini ya vhoiwe. Noṱhe nga kiḽasi na humbula u ita bena ya u mu ṱanganedza. Tevhelani ndaela idzi.

Thomani nga u ita tshikwea tsha vhofhaudaye.

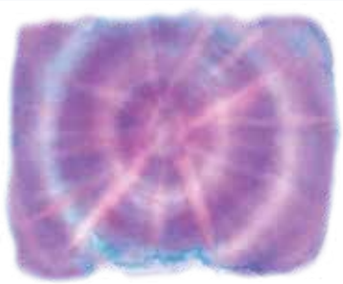
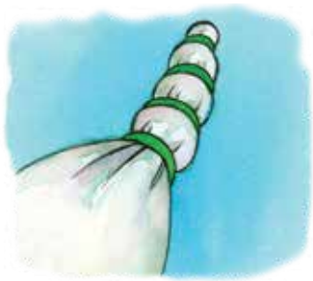
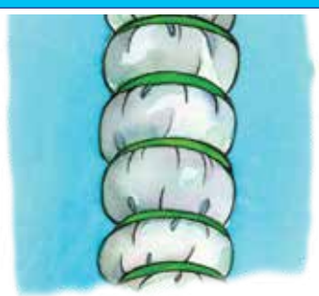
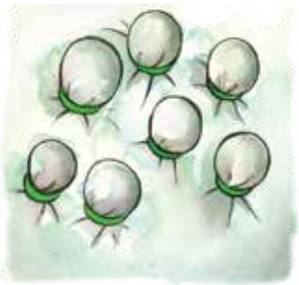
Ni tea u vha na:

- dayi ya malabi ya mivhalavhala (dayi na maḓi a rotholaho)
- vhuḽekere
- magiḽavu a raba
- mavhuḽu
- maḓi a bommbini
- labi ḽitshena ḽa tshikwea tsha I m
- lutambo
- dzimaka dzi sa phumuwi dza mivhalavhala
- tshitepuḽa na zwitepuḽu

Ni tea u ita mini:

Vhofhani labi ni tshi tevhela dizaini ine na khou ṱoḓa. Lavhelesani dzidizaini dzi re kha zwifanyiso zwi re kha rou ya u thoma. Rou ya vhuvhili i ni sumbedza kuitelwe kwa dizaini idzi.

		
ṱhase	mitalo	zwitendeledzi
		
mimavhuḽu na vhuḽekere vhu re na tshivhalo	vhuḽekere fhedzi	mimavhuḽu na luḽekere luthihi

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 120 2019/10/23 10:31:35

Ḓuvha:

Lugisani dayi ni tshi tevhedza ndaela. Ambarani magilavu a u tsireledza zwanḓa, dayi i a vhaisa lukanda. Tevhedzani **vhulondoti** ha u ḓitsireledza.

Lovheyani labi dayini lwa minete ya fumbili. Arali labi ḽa dzula tshifhinga tshilapfu dayini, mivhala i vha yo dombela zwavhuḓi. Ṋulani labi dayini ni ḽi ṱukise nga maḓi a no rothola a bommbini u swika maḓini hu si tshe na muvhala.

Vhofhololani na u bvisa vhuḽekere na mimavhuḽu uri ni vhone u naka ha dizaini yaṋu! Dizaini mbili dzi nga si fane nahone ni nga kona u ita makolo a sa fani nge na **ṱanganya** kuitele kwo fhambanaho.

Zwino ṅwalani mulaedza

Ni khou ṱoḓou ṅwala mulaedza u no ri "No ṱanganedzwa kiḽasini yashu". Ṅwalani ḽeḓere ḽithihi ḽa mulaedza kha tshikwea. Shumisani dzimaka dzi sa phumuwi dza mivhalavhala kha u ṅwala maḽeḓere.

Petani mupeto wa I cm nga nṱha ha tshikwea. U pereṱedzeni nga zwiṱepuḽu. Dzhenisani zwikwea zwoṱhe ni ite mulaedza u no ri "No ṱanganedzwa kiḽasini yashu". Lunzhedzani lutambo afha kha mipeto uri ni ṱumekanye zwikwea. Nembeledzani mulaedza.

Lavhelesani ndaela.

Ni khou ṱoḓou ita zwitendeledzi. Ni ḓo shumisa mini?

Hu bvelela mini kha mivhala arali na nga lovhea labi tshifhinga tshilapfu?

Muvhala u songo dombelaho ni nga u itisa hani?

Arali ha nga ḓa muthu muswa kiasini yaṋu, ni nga ita mini uri uyu muthu a pfe o ṱanganedzwa?

Fhedzisani mafhungo aya ni tshi shumisa maipfi aṋu.

Vhaiti vha vhofhaudaye vha lovhea labi dayini lwa minete ya fumbili _____

Vha ita ngaurali ngauri vha ṱoḓa _____

Arali vha tshi ṱoḓa muvhala u songo dombelaho vha _____

Vhofhaudaye ndi _____

MUDEDEDZI: Tsaino _____ Ḓuvha: _____

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 121 2019/10/23 10:31:36

U ṅwala ndaela

Livhanyani ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽi re na muvhala na ḽifhambanyi ḽaḽo. Talelani ḽifhambanyi.

vhulondoti	vhuronwane	ṱhogomelo	mashithe	ṱhanngela
ṱanganya	putela	vhanganya	vhilinganya	vilinganya
vhofhololani	tandululani	pfuṋululani	putululani	remelani
dizainani	vhumbani	vhekanyani	itani	rungani
labi	luvhemba	bala	sila	saga

Ṅwalani mutevhe wa ndaela dza u ita bena ya u ṱanganedza vhathu. Shumisani maiti a ndaela. Ni vhe na vhuṱanzi uri ndaela dzaṋu dzi tevhekana nga ngona.

1.	Vhofhani labi nga vhuḽekere no dzhenisa na mimavhuḽu,
2.	

Tangedzelani thangi na mitshila maipfini aya ni kone u vhumba mafhungo nga maipfi ayo.

kuitele ḓivhudza dayini vhofhisa

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 122 2019/10/23 10:31:36

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Talani mutalo ni tshi ṱuma madzina a re kha tsha monde na ipfi ḽine ḽa yelanesa naḽo. Ni kone u ṅwala maf'hungo nga maipfi mararu a no bva kha tsha monde.

Mavhuvhisi ndi musi tshithu tshi sa vhidziwi nga dzina ḽatsho tshi tshi vhidzwa nga tshithu tshi no yelana natsho.
Tsumbo: "Khali yo vhibva" hune "khali" a amba "vhuswa".

muthangala		tshithu tshi no khakhasi
ndimi		ANC
u f'henḓa		u dzhena tshikolo
tshipopola		nyambo nnzhi
Luthuli House		munna mulapfu

Kha ri ṅwale

Ṅwalululani maf'hungo ni tshi shumisa maiti one.

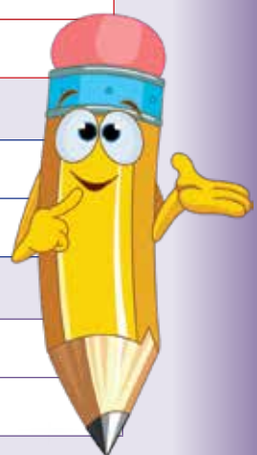

Nṋe (ndi a tenda/tshi a tenda) uri tshuṅwahaya yashu yo ḓalesa.

Uyu (u tendelana/vha tendelana) na nṋe.

I nga (i ḓo na/yo na) matshelo.

Avha vhathu vha nga (vho xela/zwo xela).

Khezwi inwi (ni sa kholwi/vha sa kholwi) zwe na pfa?

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 123 2019/10/23 10:31:37

U tevhela ndaela

Kha ri ambe

No no vhuya na ita tshiṅwe tshithu nga zwanḓa.

Kha ri vhale

TSHITIMBI (VHULUNGU) TSHANGA TSHA IGIPITA

Ni tea u vha na

- vhupaipi ha phasta
- lutambo
- ṋeleṱe i re na buli ḽihulwane
- pennde dza mivhalavhala

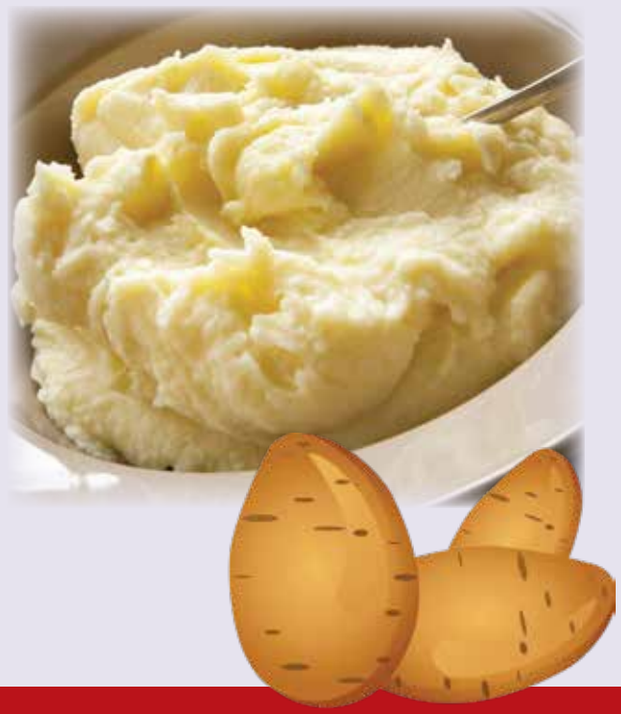
Tsha u thoma, ṱhukhulani tshipiḓa tsha lutambo lune lwa ḓo lu haka mukuloni nahone lu lulapfu lune lwa vhofhea.

Zwino penndani vhupaipi ha phasta uri vhu fane na vhulungu. Vhaigipita vha kalekale vho vha vha tshi funesa muvhala wa lutombo wo dombelaho. Wanani zwifanyiso zwa vhulungu ha Igipita ḽa kale na mabengele ni wane uri ndi mivhala if'hio miṅwe ye ya shumiswa.

Lunzhedzani lutambo kha ṋeleṱe.

Musi pennde yo no oma kha malungu aṋu a phasta, lunzhedzani lutambo nga vhuronwane u swika lu tshi ḓala. Ni elelwe u sia lutambo nga matungo vhuvhili hao lwa pfuṋelo. Pfuṋelani (vhofhani) ṱhodzi vhuvhili hadzo u itela u khunyeledza tshitimbi (vhulungu) tshaṋu.

U bika maḓabula o sukiwaho

1. Vhaḓani maḓabula ni a tshetshelele a bve zwipiḓapiḓa.
2. Shelani maḓi ni a vhilise lwa minete ya fumiṱhanu u swika a tshi vhibva.
3. Shululelani maḓabula aya o vhibvaho tshigoḓeloni no shela na kugenzu kwa batha, kota ya khaphu ya maf'hi na muṋo muṱukuṱuku.
4. Sukani maḓabula nga tshisukamaḓabula u swika a tshi vha bwindi ḽo dziaho.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 124 2019/10/23 10:31:39

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ita zwithu zwivhili zwifhio?

Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fana ngafhi?

Sethe idzi mbili dza ndaela dzi fhambana ngafhi?

Ndi sethe ifhio ya ndaela ine na vhona i tshi tevhelelea? Bulani uri ngani.

Ni nga ambara vhulungu ho itwaho nga vhupaipi ha phasta? Bulani uri ngani.

Ni nga pennda vhulungu haṋu ha phasta nga muvhala ufhio? Bulani uri ndi nga mini no nanga uyu muvhala.

Ndi nga mini ni tshi tea u sia ṱhodzi dzo linganelaho musi ni tshi ita vhulungu?

Ni vhona u nga ndivho ya maṅwalwa a ndaela ndi ifhio? Itani thiki kha mafhungomatsivhudzi ane na vhona e na mushumo.

- ☐ Ndaela na kuitele kwa zwithu zwi ri fha tsumbanḓila dza maga nga maga dza u ita tshithu.
- ☐ Dzi ṅwalelwa u ri thusa u ita zwithu nga nḓila yone (nga ngona).
- ☐ Ndaela na milayo zwi a kona u ṅwalwa nga nḓila nnzhi.
- ☐ Nyolo na zwifanyiso zwi nga shumiswa na zwone.
- ☐ Ndaela dzi anetshela tshiṱori.
- ☐ Dzi ni vhudza zwiṅwe nga muthu we a ṅwala ndaela idzi.

Zwino bulani uri ndi nga mini ni tshi vhona mafhungomatsivhudzi e na sa a itele thiki a si na mushumo.

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 125 2019/10/23 10:31:39

U ṅwalulula ndaela

Kha ri ṅwale

Lavhelesani ndaela dza u ita tshitimbi (vhulungu) tsha Igipita. Ṅwalululani ndaela ni tshi shumisa maipfi a tevhelaho:

Tsha u thoma _____

_____

_____

U bva afho _____

_____

_____

Ha tevhela _____

_____

_____

Tsha u fhedza _____

_____

_____

Zwino ṅwalululani ndaela, nga thevhekano yo teaho, sa ndaela dzo nomboriwaho.
Ni shumise maiti a ndaela

I. T̂hukhulani _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W121-124.indd 126 2019/10/23 10:31:39

Ḓuvha:

Talelani fhungodavhitsinde ni tangedzele fhungodavhi ḽitikedzi fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe kha a tevhelaho.

A thi nga yi, arali inwi ni sa yi.

A gidima a tshi bva, bege yo mu sala murahu.

Arali ndi si thuswe nga khonani yanga, vhulungu ha Igipita ho vha hu tshi ḓo mmbalela.

Nge a vha a tshi khou lila thuso ya u ita maḓabula o sukiwaho, o vho tou lindela mme awe.

A si na we a mu thusa, o mbo ḓi fhedzisa vhulungu hawe.

Fhungodavhi ndi tshigwada tsha maipfi tshi re na ṋefhungo na ḽiiti.

Fhungodavhitsinde ḽi a kona u ima nga ḽoṱhe sa fhungo ḽo fhelelaho ngauri ḽi na muhumbulo wo fhelelaho.

Tsumbo: Ndi imba ndi tshi ṱamba.

Fhungodavhi ḽitikedzi kana fhungodavhi ḽitevheli ḽi na ṋefhungo na ḽiiti fhedzi a ḽi na muhumbulo wo fhelelaho.

Tsumbo: Bugu ye nda renga vhege yo fhiraho yo vha i sa takadzi.

Ḽifurase ndi tshigwada tsha maipfi tshine tsha shuma sa thinwaipfi nga tshoṱhe. Tshi na ṋefhungo kana ḽiiti, fhedzi hu si vhuvhili hazwo.

Tsumbo: U thoma tshikolo tshiswa zwi a konḓa.

Fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe kha a tevhelaho hu na ḽifurase ḽitikedzi ḽine ḽa ri fha mafhungomatsivhudzi nyana. Dzhenisani khoma kha matungo oṱhe a ḽifurase ḽitikedzi.

Ṅwananyana wa tshikolo we a vha o pakata bege o gidima a tshi tsa.

Vhathu vhanzhivhanzhi hu tshi katelwa na vhaswa vha khou guda u shumisa smart phone.

Muri we wa vha u tshi khou dzungudzwa nga muya wo mbo ḓi wa.

Zwa u fhedzisela zwe nda elekanya ndi sa athu farwa nga khofhe ho vha uri ndi tea u ṋea vhulungu hanga muvhalaḓe.

Holodei ya musi tshikolo tsho vala tshilomo i a takadza.

Itani thiki kha ipfi ḽi re ḽone phereni dzi re afho fhasi. Ni kone u ṅwala mafhungo aṋu inwi muṋe nga maipfi mararu e na nanga.

si na/sina na hone/nahone ipfi/i pfi

zwa vhuḓi/zwavhuḓi a wela/awela tshi sa/tshisa

MUDEDEDZI: Tsaino Ḓuvha:

HL_Gr3_Tshivenda Lang_LB2_THS W121-124.indd 127 2019/10/23 10:31:39

Muvhili wo takalaho

Kha ri ambe

Ni takalela zwiḽiwa zwifhio?
Ṱalutshedzani tshigwada tshaṋu kubikele kwa zwiḽiwa zwine na zwi takalelesa.
Vhathu vhoṱhe vha tshigwada tshaṋu vho kona u pfesesa ndaela dzaṋu?

Thumbuni a hu na tshithu, zwino thumbu i rumela mulaedza vhuluvhini wa uri "Dangani a hu na tshithu, ndi na nḓala!" **Khathihi fhedzi** vhuluvhi hu mbo ḓi rumela mulaedza u tshi tshimbila na muvhili woṱhe hu tshi pfi. "Tshifhinga tsha u swiṱula tsho swika. Tshimbilani ni yo ḽa u itela uri thumbu i sa tsha pfa nḓala."

Kha ri vhale

Milenzhe i mbo hwalela i tshi ya bafurumu u itela uri ni ṱambe zwanḓa u bva afho ya livha khishini u ḽa. Milenzhe yeneyi i dovha ya khothea kha magona u itela uri ni kone u dzula ṱafulani. Maṱo aṋu a mbo vhonaha zwiḽiwa zwi re ṱafulani, ningo ya pfa munukho wa zwiḽiwa ngeno vhuluvhi vhu tshi vhidzela thumbu he, "Zwiḽiwa khezwo zwi nḓilani!"

Thumbu ya takala nga maanḓa ya mbo thoma u ḓisungusedza yo lindela. Ni mbo ḓipfa nangoho thumbuni hu tshi bidigama na kona u pfesesa uri nangoho nḓala ndi khulu.

Vhuluvhi hu sumbedzwa zwiḽwa zwi re phuleithini yaṋu ha rumela mulaedza thumbuni hafhu. Mulomo wa mbo thoma u ritha **mare**, na thoma u milela lune thumbu ya tou ṋaṋa u takalesa. Vhuluvhi haṋu zwino hu mushumoni muhulu wa u vhudza miraḓo yoṱhe ya muvhili uri ite mini nga tshifhinga tshithihi. Zwanḓa zwa mbo imela nṱha uri zwi dobe forogo na lufhanga kana lebula. Zwanḓa zwa dovha zwa takutshedza zwi tshi tshea zwiḽiwa zwa bva zwipiḓapiḓa. Musi zwanḓa zwo no fhedza u tshea, zwi isa zwiḽiwa mulomoni. Na thoma u shenga zwino maṋo a tshi shenga ngeno lulimi lu tshi khou thetshela: u ṱapiṱela, u dunga, muṋo kana u vhavha.

Lulimi lu dovha lwa swaledzela zwiḽiwa mulomoni u itela u vha na vhuṱanzi uri zwo sinḓiwa lune zwa vho miela. Mukulo u mbo ḓi mila u tshi tsitsa thumbuni, thumbu ya mbo kwanya zwiḽiwa uri zwi ṱukufhale tshoṱhe lune zwa kona u dzhena malani zwa kona u phaḓalala na muvhili woṱhe.

Musi ni tshi khou ita zwoṱhe hezwi, ni a kona u haseledza na vhaṅwe, na pfa, na vhona na u fema. Mafhafhu aṋu a hohela muya khanani a dovha a u bvisa, mbilu yaṋu i divhitha i tshi bommba malofha a no tendeleka na muvhili waṋu woṱhe. Vhuluvhi ndi malogwane, wa okhesṱra ya miraḓo yoṱhe ya muvhili waṋu, yoṱhe i tshi shumisana u itela vhuthihi.

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W125-128.indd 128 2019/10/23 10:31:47

Ḓuvha:

Kha ri ṅwale

Fhindulani mbudziso idzi dzi no kwama phara iyi.

Ṱalutshedzani uri hu itea mini muvhilini waṋu musi ni na ndala.

Vhuluvhi hu vha malogwane nga ndilaḓe kha muṱhaḓulano wa muvhili waṋu?

Ṅwalani zwithu zwo fhambananaho zwine na nga ita musi ni tshi khou ḽa.

"Muvhili waṋu ndi okhesṱra" ndi ḽimethafore. Muvhili u khou vhambedzwa na okhesṱra hu sa shumiswi maipfi "sa" kana "u fana na". Shandulani ḽimethafore iḽi ḽi vhe ḽipfanisi ni ḽi shumise fhungoni ḽaṋu inwi muṋe.

Ni vhona u nga hu nga bvelela mini arali miṅwe miraḓo ya muvhili i sa shumi zwavhuḓi ngauri a ni i vhavhaleli?

Vhalululani phara iḽa ni kone u ṅwala mafhungomatsivhudzi ayo, ni tshi thoma musi ni tshi ṱamba zwanḓa, ni zwi ṅwale sa ndaela. Ni songo hangwa u nombora ndaela dzaṋu na u shumisa maiti a ndaela. Ro dzula ro ni itela ndaela mbili.

1.	Ṱambani zwanḓa.
2.	Dzulani ṱafulani.
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_THS W125-128.indd 129 2019/10/23 10:31:47

Mutevhemuṱoli

NDI A KONA		
u amba nga u sa tevhedza ndaela		
u vhala ndaela		
u fhindula mbudziso		
u bula mihumbulo		
u fhedzisa mafhungo		
u topola mafhambanyi		
u ṅwala ndaela dzi kha zwivhumbeo zwo fhambananaho		
u shumisa tshifhinga (ḽimudi) tsha ndaela		
u topola thangi na mitshila		
u vhumba mafhungo		
u shumisa mavhuvhisi		
u ṅwalulula mafhungo ndi tshi shumisa maiti one		
u topola phambano vhukati ha maṅwala		
u ta uri kha maṅwalwa mavhili, ndi afhio ane a re khagala a ṱalutshedza uri ngani		
u ṱalukanya ndivho ya maṅwalwa a ndaela		
u topola mafhungodavhi tsinde na mafhungodavhi matikedzi		
U topola mafurase		
u peleṱa maipfi nga ngona		
u ṋea ndaela dzi no pfala		
u ṅwala notsi dza u pulanela ndaela		
u rera nga zwiṱori zwine nda tama u vhala		
u sika mepe wa mihumbulo, u pulanela na u ṅwala tshiṱori		

Inwi ni wa tshipentshela.
Muvhili waṋu wothe ndi wa tshipentshela.
Muvhili waṋu ndi waṋu!

A HU NA MUTHU o teaho u kwama vhudzimu haṋu.

Arali muṅwe muthu a nga kwama vhudzimu haṋu, vhudzani vhaṅwe.

Arali muṅwe muthu a nga ni itisa zwithu zwine ni si zwi fune, vhudzani vhaṅwe.

Hune na nga founela hone ni tshi toda thuso:

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana: 012 393 2359/2362/2363

HL_Gr5_Tshivenda Lang_BK2_TH8 W125-128.indd 130 2019/10/23 10:31:52